

# В атмосфері безкорності



# **В АТМОСФЕРІ БЕЗКАРНОСТІ:**

**ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ  
ОСІБ, ПРИЧЕТНИХ ДО НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ  
СВОБОДИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ  
ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ**

- С 50 **Смірнов В.І., Щербаченко В.В. В атмосфері безкарності: проблеми притягнення до відповідальності осіб, причетних до незаконного позбавлення свободи цивільного населення під час збройного конфлікту на Донбасі / за заг. ред. авторів. – К.: ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», 2021. – 76 с.**

**ISBN 978-617-7986-97-2**

Звіт висвітлює окремі системні проблеми, які виникають у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб у ході збройного конфлікту на Сході України. Подана в ньому інформація базується на результатах дослідження, проведеного ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». У звіті наводяться приклади реальних справ, що дозволить читачу на підставі поданих фактів сформулювати власну точку зору на окреслені проблеми. Наприкінці звіту сформульовано рекомендації парламенту України, органам виконавчої та судової влади.

**УДК 343.43:355.01](477.61/.62-07)(02)**



**СПРАВЕДЛИВІСТЬ  
ЗАРАДИ МИРУ  
НА ДОНБАСІ**  
Правозахисна коаліція

**HR HELSINKI FOUNDATION**  
for HUMAN RIGHTS

Цей звіт підготовлено ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив» у рамках проекту «Діяльність із забезпечення дотримання прав людини в зоні збройного конфлікту та вздовж демаркаційної лінії на Донбасі», що здійснюється Гельсінським фондом з прав людини (Варшава) у співпраці з організаціями – членами Коаліції правозахисних організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі».

Зміст звіту необов'язково відображає погляди всіх організацій – учасників Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі» та Гельсінського фонду з прав людини.

# ЗМІСТ

<b>ВСТУПНЕ СЛОВО</b> .....	4
<b>ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ</b> .....	5
<b>ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ЗВІТІ</b> .....	6
<b>МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ</b> .....	7
<b>КОНТЕКСТ</b> .....	10
<b>1. ЗАСТОСОВНЕ ПРАВО</b> .....	12
1.1. Міжнародне право та його джерела, які криміналізують незаконне позбавлення свободи .....	12
1.2. Національне законодавство та стандарти ефективного розслідування .....	13
<b>2. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ</b> .....	16
2.1. Оперативність і розумна швидкість, ретельність розслідування .....	16
2.2. Незалежність розслідування .....	20
2.3. Участь потерпілих у розслідуванні .....	21
<b>3. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ</b> .....	23
3.1. Фактичне блокування спеціального судового провадження .....	23
3.2. Зміна запобіжних заходів та звільнення з-під варти на підставі політичних домовленостей.....	31
3.3. Порушення розумних строків.....	41
3.4. Призначення покарань, які не завжди повною мірою враховують ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання .....	47
3.5. Сумнівні виправдувальні вироки.....	55
3.6. Неконкретність висунутого обвинувачення як недолік у діяльності прокурорів.....	59
3.7. Затвердження судами сумнівних угод, звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності або від покарання .....	61
3.8. Неправильна правова кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями .....	64
3.9. Самовідводи суддів.....	66
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	70
<b>РЕКОМЕНДАЦІЇ</b> .....	73

# ВСТУПНЕ СЛОВО

Незаконне позбавлення свободи цивільних осіб у ході збройного конфлікту на Сході України, яке часто супроводжувалося катуванням, сексуальним насильством, вбивствами та/або іншими злочинами, без перебільшення можна назвати однією з найсерйозніших проблем триваючого збройного конфлікту.

Щиро сподіваємося, що висловлені в цьому звіті міркування та критичні зауваження сприятимуть підвищенню ефективності досудових розслідувань і судових проваджень у справах, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб, а також подоланню безкарності за вчинення відповідних злочинів.

Автори звіту та ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив» загалом висловлюють слова подяки потерпілим та їх родичам, які поділилися інформацією про проблеми, пов'язані з розслідуваннями у своїх справах, і тим самим сприяли підготовці звіту. Для того щоб не нашкодити подальшому розслідуванню та/або судовому провадженню, ми не називаємо їхніх імен.

Ми також вдячні своїм колегам, аналітикам та документаторам ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив» (Марині Баранівській, Олександрі Вергелес, Катерині Петренко та іншим, чийі імена ми не називаємо з міркувань безпеки), які зробили свій внесок у збір цінної інформації, важливої для підготовки цього видання.

# ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

<b>АТО</b> .....	антитерористична операція
<b>ВПО</b> .....	внутрішньо переміщена особа
<b>ВРП</b> .....	Вища рада правосуддя
<b>ВРУ</b> .....	Верховна Рада України
<b>ГРО</b> .....	Громадський рух «Очищення»
<b>ГУ НП у Донецькій/Луганській області</b> .....	Головне управління Національної поліції в Донецькій або Луганській областях відповідно
<b>ДНР/ЛНР</b> .....	самопроголошені Донецька народна республіка/Луганська народна республіка
<b>ЄДРСР</b> .....	Єдиний державний реєстр судових рішень
<b>ЄКПЛ, Конвенція</b> .....	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
<b>ЄРДР/Реєстр</b> .....	Єдиний реєстр досудових розслідувань
<b>ЄСПЛ</b> .....	Європейський суд з прав людини
<b>ЗСУ</b> .....	Збройні сили України
<b>ККС ВС</b> .....	Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
<b>ККУ</b> .....	Кримінальний кодекс України
<b>КМУ</b> .....	Кабінет Міністрів України
<b>КПК</b> .....	Кримінальний процесуальний кодекс України
<b>МГП</b> .....	міжнародне гуманітарне право
<b>Мін'юст</b> .....	Міністерство юстиції України
<b>МКС</b> .....	Міжнародний кримінальний суд
<b>МОУ</b> .....	Міністерство оборони України
<b>МППЛ</b> .....	міжнародне право прав людини
<b>НЗФ</b> .....	незаконні збройні формування
<b>НМН</b> .....	незаконне місце несвободи
<b>НПУ</b> .....	Національна поліція України
<b>НУО</b> .....	неурядова організація
<b>ОГП/ГПУ</b> .....	Офіс Генерального прокурора/Генеральна прокуратура України
<b>ООН</b> .....	Організація Об'єднаних Націй
<b>ООС</b> .....	Операція Об'єднаних сил
<b>ОРДЛО</b> .....	окремі райони Донецької та Луганської областей
<b>ПАРЄ</b> .....	Парламентська асамблея Ради Європи
<b>РФ</b> .....	Російська Федерація
<b>СБУ</b> .....	Служба безпеки України
<b>СЦГІ/Центр</b> .....	Східноукраїнський центр громадських ініціатив
<b>ТУ ДБР</b> .....	Територіальне управління Державного бюро розслідувань

# ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ЗВІТІ

**Досудове розслідування** – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

**Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР, Реєстр)** – створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних про кримінальні правопорушення, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, унесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким урегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом. Реєстр утворений та ведеться відповідно до вимог КПК з метою забезпечення: (1) реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; (2) оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; (3) аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, учинених у державі; (4) інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів. Держателем Реєстру є ОГП.

**Кримінальне правопорушення** – передбачене ККУ суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом кримінального правопорушення. Поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Для спрощення викладу матеріалу у звіті часто використовується більш звичний для пересічної людини термін – **«злочин»**.

**Кримінальне провадження** – досудове розслідування та судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. У деяких випадках, залежно від контексту, у якому вживається термін, він може позначати як процес діяльності (розслідування та/або судовий розгляд), так і матеріали досудового розслідування.

В останньому випадку для спрощення викладу матеріалу часто використовується також термін-синонім – **«справа»**.

**Окуповані території** – тимчасово окуповані території в Донецькій та Луганській областях<sup>1</sup>.

Оскільки звіт не зачіпає питання розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території та/або пов'язаних із тимчасовою окупацією АР Крим, термін «окуповані території», що вживається у звіті, не стосується тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

<sup>1</sup> Відповідно до ст. 1 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях визнаються частини території України, у межах яких збройні формування РФ та її окупаційна адміністрація встановили та здійснюють загальний контроль, а саме:

1) сухопутна територія та її внутрішні води в межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей;  
2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини;  
3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями.

Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначаються Президентом України за поданням МОУ, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу ЗСУ.



# МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час підготовки цього звіту використовувалася сукупність прийомів дослідження, яка відповідно до законодавства України була доступна СЦГ як громадській організації.

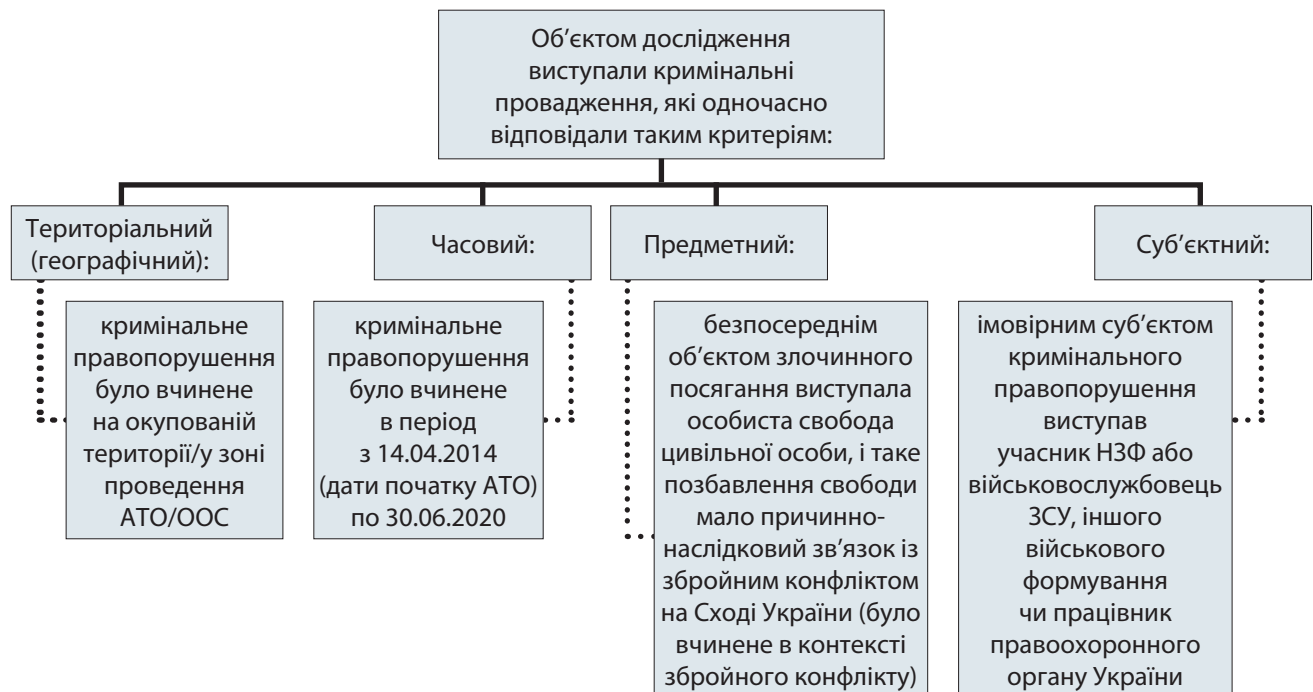
Звіт не претендує на те, щоб охопити всі без винятку проблеми, що виникають у процесі розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених під час збройного конфлікту на Сході України.

**Стратегічна мета:** на шляху до відновлення справедливості та встановлення миру на Донбасі підвищити

ефективність досудових розслідувань і судових проваджень у кримінальних справах, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб у ході збройного конфлікту на Сході України.

**Оперативна мета:** ідентифікувати системні проблеми, які виникають у ході проведення досудового розслідування та судового провадження, запропонувавши можливі способи їх вирішення.

**Фокус дослідження:** кримінальні провадження, пов'язані з незаконним позбавленням свободи цивільних осіб у ході збройного конфлікту на Сході України.



До фокусу дослідження були включені як справи, у яких особи, що вчинили злочини, не встановлені (такі, що перебувають на стадії досудового розслідування), так і справи, у яких особи встановлені, і їм було висунуто обвинувачення (такі, що перебувають на стадії судового провадження).

Дослідження не було спрямоване виключно на аналіз справ, у яких фігурують учасники НЗФ.

З однаковою ретельністю Центр намагався ідентифікувати також кримінальні правопорушення (відшукати будь-яку інформацію, що заслуговує на довіру), учинені українськими військовими формуваннями, правоохоронцями і т. п.

Деякий дисбаланс у кількості описаних справ (на користь злочинів, учинених учасниками НЗФ), не має жодного суб'єктивного підґрунтя та базується виключно на об'єктивних чинниках (доступній інформації).

## Методи дослідження:

### 1. Контент-аналіз інформації, отриманої від потерпілих.

Даний метод включав у себе аналіз інформації з матеріалів інтерв'ю, які перебувають у розпорядженні СЦГ (інтерв'ю з потерпілими та їх родичами, свідками злочинів та з іншими особами, що володіють інфор-



мацією щодо теми дослідження). Використані у цьому звіті інтерв'ю були зібрані документаторами СЦГІ та Громадського руху «Очищення». У деяких випадках, з метою уточнення окремих відомостей, проводилися додаткові короткі частково структуровані інтерв'ю.

У необхідних випадках потерпілим або їх родичам (на їх прохання) надавалася практична правова допомога в підготовці заяв, клопотань та інших процесуальних документів, спрямованих на отримання інформації про стан кримінального провадження.

## **2. Контент-аналіз відкритих джерел інформації.**

Даний метод включав у себе пошук та подальший аналіз інформації в ЄДРСР, на офіційному вебпорталі «Судова влада України» та в масмедіа.

Предметом аналізу були ухвали слідчих суддів, ухвали та вироки судів, що приймалися в період із 14.04.2014 р. по 30.06.2020 р. у кримінальних провадженнях, які перебували на стадії досудового розслідування або судового провадження. Відбиралися кримінальні провадження, релевантні об'єкту дослідження.

До вибірки потрапляли такі кримінальні провадження:

- за обвинуваченнями осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 127 (катування), 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), 146-1 (насильницьке зникнення), 147 (захоплення заручників), 149 (торгівля людьми), 258 (терористичний акт), 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), 437 (агресивна війна), 438 (порушення законів та звичаїв війни) ККУ. Висунуте обвинувачення за цими статтями часто включало в себе незаконне позбавлення свободи цивільних осіб;
- за обвинуваченнями у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених іншими статтями ККУ, коли обстановка вчинення злочину вказувала на те, що обвинувачений міг бути причетним до незаконного позбавлення свободи цивільних осіб (цивільного населення);
- за обвинуваченнями осіб, які, за даними з публічних джерел інформації, з високою часткою ймовірності можуть бути причетні до незаконного позбавлення свободи цивільних осіб, незалежно від характеру висунутого їм обвинувачення (керівники незаконних місць несвободи, відомі польові командири НЗФ і т. п.).

Пошук в ЄДРСР здійснювався за ключовими словами та словосполученнями, які вводилися в рядок «Пошук за контекстом»: «незаконне позбавлення свободи»,

«незаконне позбавлення волі», «ст. 258-3», «ст. 146», «ст. 149», «ст. 437», «терористична організація», «катування», «утримання заручників», «примусова праця», «незаконне утримання», «здійснення охорони осіб», «утримання в місці для незаконного утримання», «тортури», «катування цивільних осіб та військовослужбовців», «утримання в полоні громадян» і т. п.

Використовувалися також й інші способи пошуку релевантної інформації в ЄДРСР.

Усього було опрацьовано близько 2 тис. судових рішень. Ті з них, які відповідали критеріям відбору, у подальшому ставали об'єктом детального аналізу в рамках дослідження.

За допомогою сервісів офіційного вебпорталу «Судова влада України» <https://court.gov.ua/> встановлювалися імена обвинувачених, відстежувався рух справи та інше.

Як додаткове джерело для збирання даних використовувалася інформація, розміщена в масмедіа: новинні повідомлення, статті, інтерв'ю, репортажі, інформація з офіційних сайтів органів державної влади і т. п. Наприклад, деяка інформація щодо особи обвинувачених отримувалася з відомостей, розміщених на вебсайті Центру «Миротворець».

Із цих причин окремі відомості, наведені у звіті, можуть бути неточними.

## **3. Контент-аналіз документів, отриманих від органів державної влади.**

У процесі дослідження направлялися запити на доступ до публічної інформації, яка перебуває в розпорядженні державних органів (слідчі підрозділи поліції, прокуратура, суди і т. п.).

**4. Проведення експерименту**, який полягав у спостереженні за реакцією (діями, бездіяльністю) органів досудового розслідування та судів на процесуальні звернення потерпілих.

В інтересах та на прохання потерпілих, з метою активізації кримінальних проваджень, готувалися проекти клопотань (заяв, скарг), які в разі схвалення потерпілими направлялися останніми на адресу органів досудового розслідування, прокуратури, судів для розгляду. На підставі подальшого аналізу процесуальних рішень, прийнятих за результатами розгляду таких процесуальних звернень (на підставі вчинених дій/бездіяльності), робилися певні висновки, відображені в цьому звіті.

Дослідження було обмежене такими факторами (обмеження дослідження):

- Ресурси СЦГІ. Центр як громадська організація обмежений у фінансових та людських ресурсах. Дослідження проводилося в тому обсязі та з тією деталізацією, які відповідали наявним ресурсам.
- Таємниця досудового розслідування. Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, у якому вони визнають це можливим. У зв'язку із цим у звіті не наводяться відомості про обставини та факти, які можуть становити таємницю досудового розслідування та/або нашкодити подальшому розслідуванню.
- Відсутність доступу до матеріалів кримінальних проваджень. СЦГІ як громадська організація не мав безпосереднього доступу до матеріалів кримінальних проваджень, які перебувають на стадії судового провадження. Також Центр мав лише опосередкований доступ до матеріалів кримінальних проваджень, які перебувають на стадії досудового розслідування (через потерпілих та їх адвокатів).
- Втрата надії на справедливість. Частина постраждалих від грубих порушень прав людини (їхніх родичів) втратила надію на справедливість в Україні і з цих причин займає пасивну позицію в процесі досудового розслідування (не бажає знайомитися з матеріалами розслідування, зокрема, якщо це пов'язане з необхідністю відвідувати інший населений пункт; ініціювати проведення конкретних слідчих (розшукових) дій тощо) або не має достатньої мотивації підтримувати процесуальну активність на стадії судового провадження (відвідувати судові засідання і т. п.), що позбавляє Центр цінного джерела інформації для дослідження.
- Карантинні обмеження. Обмеження, які діяли на території України протягом 2020–2021 рр., значно ускладнили можливість відвідування держустанов і т. п.

Щоб подолати зазначені обмеження, автори звіту активно використовували загальнодоступні джерела інформації, аналізували відомості, надані постраждалими від інших категорій злочинів (невибіркових обстрілів, порушення недоторканності житла тощо), використовували досвід та дані опублікованих досліджень інших правозахисних організацій, спілкувалися

на тему дослідження з держслужбовцями профільних установ, науковцями, діючими та колишніми військовими, особами різних політичних поглядів, переконань та соціального статусу. Тому зазначені вище обмеження суттєво не вплинули на кінцеві результати дослідження.

# КОНТЕКСТ

Навесні 2014 р. Сходом України прокотилася хвиля масових заворушень, які супроводжувалися захопленням адміністративних будівель державних та муніципальних установ, блокуванням їх роботи, нападами на працівників правоохоронних органів та окремих громадян (громадських активістів, журналістів, підприємців та просто заможних людей), затриманням широкого кола людей під приводом учинення ними різного роду «правопорушень».

07.04.2014 р. у м. Донецьку всупереч Конституції та законам України було проголошено створення ДНР, а 27 квітня в м. Луганську – ЛНР.

На підставі Указу від 14.04.2014 р. в. о. Президента України, Голови ВРУ Олександра Турчинова «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» на території Донецької та Луганської областей було розпочато проведення АТО.

Поступово всі ці події переросли в широкомасштабний збройний конфлікт, а Україна втратила контроль над частиною території Донецької та Луганської областей.

Частина українського суспільства вважає збройний конфлікт міжнародним, а РФ – його учасницею. Україна на законодавчому рівні визнала РФ країною-агресором.

Водночас частина міжнародних організацій поки дотримується точки зору, що конфлікт має більш складну правову природу й може йтися про існування одразу двох окремих правових режимів збройного конфлікту: неміжнародний (між Україною та НЗФ) та міжнародний (між Україною та РФ). Існують також інші точки зору на правову природу збройного конфлікту.

11.05.2014 р. в окремих районах Донецької та Луганської областей відбувся незаконний із точки зору українського та міжнародного законодавства референдум щодо державної самостійності самопроголошених республік, що лише спровокувало подальшу ескалацію конфлікту.

Намагаючись законодавчо вплинути на збройний конфлікт, Парламент України упродовж 2014–2015 рр. приймає ряд правових актів, наприклад Закон України від 16.09.2014 р. № 1680-VII «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (визначив тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей).

Законом України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» Парламент України констатував факт збройної агресії РФ щодо України та встановив, що тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях на день ухвалення цього Закону визнаються частини території України, у межах яких збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили та здійснюють загальний контроль, а саме, зокрема, сухопутна територія та її внутрішні води в межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей.

Значна кількість осіб, які зазнали нападів на окупованих територіях, згодом опинилися в незаконно створених місцях несвободи. Пік незаконних затримань припадає на 2014–2015 рр., але загалом практика незаконного позбавлення свободи людей триває до сьогодні.

Зокрема, уже станом на жовтень 2015 р. правозахисним НУО вдалося ідентифікувати 79 місць несвободи (свідчення потерпілих указували на існування ширшої мережі неофіційних місць тримання) на непідконтрольній українському урядові території Донецької та Луганської областей, через які пройшли щонайменше 2 763 особи (з них 1 333 особи були цивільними, 38 – волонтерами, 27 – журналістами, а решта – правоохоронцями)<sup>2</sup>.

На початок липня 2021-го СЦП задокументував існування щонайменше 293 незаконних місць несвободи, які функціонували на окупованій території починаючи з 2014 р. Робота в цьому напрямку триває.

<sup>2</sup> Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі / Белоусов Ю. Л., Кориневич А. О., Мартиненко О. А., Матвійчук О. В., Павліченко О. М., Роменський Я. В., Швець С. П. // Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі». – Київ: ЦП Компринт, 2015. С. 21, 78–79. – Режим доступу: [https://totalaction.org.ua/public/upload/book/1526026398\\_SURVIVING\\_HELL\\_ua\\_web.pdf](https://totalaction.org.ua/public/upload/book/1526026398_SURVIVING_HELL_ua_web.pdf)

У публічних джерелах інформації можна знайти відомості про п'ять офіційних обмінів, що відбулися протягом 2014–2020 рр. і під час яких було звільнено щонайменше 186 українських громадян:

Дата обміну:	27.12.2017	24.01.2018	07.09.2019	29.12.2019	16.04.2020
Кількість звільнених українських громадян:	74	1	35	76 (з них 12 військових та 62 цивільні особи)	20

Значна кількість людей була звільнена впродовж 2014–2015 рр. без участі офіційних державних органів України (викуплені родичами, звільнені як такі, що «відбули покарання», тощо).

Постанова КМУ від 11.12.2019 р. № 1122 «Деякі питання соціального і правового захисту осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» визначила категорії осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України (військовополонені; заручники; особи, позбавлені свободи з політичних мотивів), передбачивши можливість установа для постраждалих відповідного правового статусу та надання їм матеріальної, психологічної та інших видів допомоги. Водночас отримати такий статус змогли лише особи, включені до сформованого СБУ переліку звільнених осіб (ті, що пройшли через офіційну процедуру обміну утримуваними особами). Відомі СЦП особи, які звільнялися з незаконних місць несвободи самостійно, отримали відмови у встановленні даного правового статусу<sup>3</sup>.

Незаконному позбавленню свободи, учиненому в контексті збройного конфлікту, безумовно піддавалася й невизначена кількість осіб, що перебувала на підконтрольній Уряду України території, хоча і в явно менших масштабах, аніж це відбувалося на окупованій території. У рамках даного дослідження СЦП вдалося ідентифікувати та описати деякі такі випадки.

ПАРЄ у своїй Резолюції 2133 (2016) «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі» констатувала, що в зоні конфлікту на Донбасі цивільне населення, а також велика кількість комбатантів стали жертвами порушень їхніх прав на життя і фізичну недоторканість та на вільне розпорядження майном унаслідок військових злочинів та злочинів проти людяності, включно з невивірковими, або навіть навмисними обстрілами житлових районів, іноді спровокованими розміщенням зброї в безпосередній до них близькості. [...] Жителі також страждають від

панівної атмосфери безкарності й загального беззаконня через відсутність законних, діючих державних органів та, зокрема, доступу до правосуддя (п. 10, 11 Резолюції).

Асамблея закликала відповідні органи як України, так і в РФ, (1) *ефективно розслідувати* всі випадки серйозних порушень прав людини, імовірно, скоєних у всіх районах, що перебувають під їхнім ефективним контролем, (2) *притягнути осіб, винних* у цих порушеннях, до *відповідальності*, тим самим перешкоджаючи будь-яким іншим подібним порушенням у майбутньому, а також (3) надати максимально можливу компенсацію жертвам цих порушень (п. 17 Резолюції).

Частина людей, що були незаконно позбавлені свободи, згодом зникла безвісти. Кількість таких випадків достовірно не відома.

Згідно з даними відомчої статистичної звітності НПУ, станом на 01.01.2021 р. у державному розшуку перебуває 667 осіб, зниклих безвісти на території проведення ООС. Відокремлене збирання, узагальнення даних про військових (працівників правоохоронних органів) та окремо про цивільних осіб, формування на їх підставі статистичної звітності не здійснюються<sup>4</sup>.

Головне слідче управління НПУ на запит СЦП повідомило, що з 2014 р. в головних управліннях НПУ створені робочі групи з приймання звернень про зникнення безвісти, насильницьке зникнення та незаконне позбавлення волі осіб у зоні проведення АТО/ООС та на тимчасово окупованій території. Слідчими поліції розпочато більше 11,5 тис. кримінальних проваджень за вказаними фактами. Із цієї кількості понад 7,5 тис. справ – за фактами безвісного зникнення понад 7,9 тис. осіб (з них понад 7,1 тис. – цивільні особи), а також понад 4 тис. справ за фактами незаконного позбавлення волі, захоплення в заручники та насильницького зникнення понад 4,4 тис. осіб (з яких 3,3 тис. – цивільні). З полону звільнено понад 3,2 тис. осіб (з них 2,4 тис. – цивільні), живими розшукано більше як 5,3 тис. осіб<sup>5</sup>.

<sup>3</sup> Протягом 2020 р. СЦП допоміг декільком особам скласти та подати до міжвідомчої комісії, утвореної при Мінреінтеграції, заяви про визнання особою, позбавленою свободи внаслідок збройної агресії проти України, але всі заявники отримали відмови через відсутність відомостей про них у сформованому СБУ переліку звільнених осіб.

<sup>4</sup> Лист Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки НПУ від 06.01.2021 р. вих. № 548зі/27/04/3-2021, надісланий на запит СЦП.

<sup>5</sup> Лист Головного слідчого управління НПУ від 29.12.2020 р. вих. № 10103/24/3/6-2020, надісланий на запит СЦП.



# 1. ЗАСТОСОВНЕ ПРАВО

## 1.1. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ЙОГО ДЖЕРЕЛА, ЯКІ КРИМІНАЛІЗУЮТЬ НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ

Загальна декларація прав людини 1948 р. проголосила, що кожна людина має право на життя, свободу та на особисту недоторканність.

В умовах збройного конфлікту міжнародне право прав людини (МППЛ) продовжує свою дію, але одночасно починає діяти й міжнародне гуманітарне право (право війни, право збройних конфліктів).

Як МППЛ, так і МГП, складаються насамперед із міжнародних договорів та звичаєвого права.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (МПГПП), як частина МППЛ, передбачає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. У документі також зазначено, що нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.

На регіональному рівні діє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ), яка, між іншим, захищає право на свободу та особисту недоторканність.

Проголошуючи «право на свободу», ст. 5 ЄКПЛ передбачає фізичну свободу людини. Її мета полягає в забезпеченні того, щоб жодна особа не могла бути свавільно позбавлена свободи<sup>6</sup>. Зокрема, зміст п. 1 ст. 5 зводиться до того, що жодне позбавлення свободи не буде законним, якщо воно не підпадає під одну з підстав, зазначених у пп. «а»–«f» цього пункту, як то законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом, законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом, і т. д.

До різних видів збройних конфліктів застосовується різний обсяг норм МГП.

Обсяг зобов'язань сторін *міжнародного збройного конфлікту* визначається як нормами звичаєвого права, так і договірними нормами МГП, ратифікованими кожною стороною. У будь-якому разі до міжнародних збройних конфліктів застосовуються чотири Женевські конвенції від 12.08.1949 р. про захист жертв війни та Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 08.06.1977 р., Гаазьке право (у повному обсязі), звичаєві норми МГП. Під час міжнародних збройних конфліктів застосування норм припиняється із загальним закінченням воєнних дій, а на окупованій території – із закінченням окупації, за винятком застосування щодо осіб, чие звільнення, репатріація або влаштування будуть здійснені після цих строків.

Під час *збройного конфлікту неміжнародного характеру* обсяг зобов'язань із дотримання МГП для сторін – учасників конфлікту (держава та антиурядові сили) визначається спільною ст. 3 Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., Додатковим протоколом II до Женевських конвенцій від 08.06.1977 р., окремими положеннями Гаазького права, а також нормами звичаєвого МГП.

У випадках, не передбачених міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією загальних принципів міжнародного права, які базуються на сталих звичаях, принципах гуманності та вимогах суспільної свідомості.

У своєму Звіті про дії з попередньою вивчення ситуацій у 2016 р. Канцелярія Прокурора МКС визнала, що до 30.04.2014 р. інтенсивність бойових дій між українськими урядовими військами й антиурядовими збройними елементами на Сході України досягла такого рівня, який міг би спричинити застосування норм права збройних конфліктів, і що збройні групи, які діяли на Сході України, включаючи ЛНР і ДНР, були досить організовані, щоб відповідати ознакам сторін неміжнародного збройного конфлікту. Канцелярія Прокурора також визнала, що наявність військових зіткнень безпосередньо між збройними силами РФ та України відповідно вказувала на те, що найпізніше з 14.07.2014 р. на Сході України, паралельно неміжнародному конфлікту, мав місце міжнародний збройний конфлікт<sup>7</sup>.

<sup>6</sup> Довідник із застосування статті 5. Право на свободу та особисту недоторканність. Стаття 5 Конвенції. – Режим доступу: [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_5\\_UKR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf)

<sup>7</sup> Звіт про дії з попереднього вивчення ситуацій в 2019 році. КП МКС. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=2019-PE-Report-UKR>

Звіт про дії з попереднього розслідування (2016 р.). КП МКС. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>

В останньому звіті Канцелярії Прокурора МКС (за 2020 рік) ситуація на Сході України розглядається як «збройний конфлікт» (п. 280), хоча Прокурор при цьому не виключає, що цей конфлікт може мати міжнародний характер (п. 281)<sup>8</sup>.

Україна не є державою-учасницею Римського статуту МКС, проте на основі двох заяв уряду України від 17.04.2014 р. та від 08.09.2015 р. МКС визнав можливим здійснювати свою юрисдикцію у відношенні злочинів, передбачених Римським статутом і вчинених на території України починаючи з 21.11.2013 р. і до сьогодні<sup>9</sup>.

У Римському статуті позбавлення свободи згадується в контексті як «злочину проти людяності» (ув'язнення до в'язниці або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права), так і в контексті «воєнного злочину» (незаконне позбавлення свободи як серйозне порушення Женевських конвенцій від 12.08.1949 р.). Крім того, як окремий вид воєнного злочину Римський статут виділяє взяття заручників.

При цьому кваліфікація воєнних злочинів за Римським статутом напряму залежить від виду збройного конфлікту (міжнародний або неміжнародний). Важливим є також те, що МКС має юрисдикцію по відношенню до воєнних злочинів лише тоді, коли вони вчинені «в рамках плану або політики або при широкомасштабному вчиненні таких злочинів».

У вже згаданому вище звіті Канцелярії Прокурора МКС (за 2020 рік) вказується: «[...] якщо б конфлікт носив міжнародний характер, то малися б розумні підстави вважати, що були вчинені наступні воєнні злочини: [...], передбачене підпунктом (а) (vii) пункта 2 статті 8 Статуту незаконне позбавлення свободи».

## 1.2. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На національному рівні право кожної людини на свободу та особисту недоторканність закріплене в Конституції України (ст. 29) та в Цивільному кодексі України (ст. 288, 289). В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі

обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, але не можуть бути обмежені, зокрема, права на свободу та особисту недоторканність (ст. 64 Конституції України).

Незаконне позбавлення волі, викрадення людини, захоплення заручників за законодавством України є кримінальними правопорушеннями (ст. 146, 147 ККУ).

У липні 2018 р. ККУ було доповнено ст. 146-1 «Насильницьке зникнення», під яким розуміється арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, учинене представником держави, у тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування<sup>10</sup>. Крім того, ККУ встановлює кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (ст. 438).

20.05.2021 р. Парламентом України було прийнято закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (законопроект № 2689 від 27.12.2019 р.). Закон має доповнити ККУ статтями, які встановлюють кримінальну відповідальність, зокрема, але не виключно, за вчинення воєнних злочинів стосовно особи (у тому числі незаконне позбавлення волі та захоплення або тримання особи як заручника в ситуації як міжнародного, так і неміжнародного збройного конфлікту), злочинів проти людяності (у тому числі незаконне позбавлення волі), визначаючи такі кримінальні правопорушення особливо тяжкими. Одночасно із цим закон уводить поняття кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, що фактично діють як військові командири, та інших начальників. При цьому не можна оминати увагою зміни до Прикінцевих та перехідних положень Кодексу, згідно з якими, якщо діяння, перераховані вище, на момент їх учинення не визнавалися злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність, проте визнавалися, зокрема, злочином проти людяності або воєнним злочином за міжнародним правом, то вважається, що такі діяння на час їх учинення визнавалися такими, що є злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність<sup>11</sup>.

<sup>8</sup> Звіт про дії з попереднього вивчення ситуацій в 2020 році. КП МКС. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=2020-otr-rep-PE-UKR>

<sup>9</sup> Там само.

<sup>10</sup> Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

У примітці до ст. 146-1 ККУ законодавець окремо зазначив, що під представниками іноземної держави слід розуміти, зокрема, представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих РФ, а також представників окупаційної адміністрації РФ, яку становлять її державні органи та структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних РФ самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

<sup>11</sup> Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права. – Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=67804](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804)

Законодавство України не дає визначення термінів «ефективне розслідування» / «неефективне розслідування» («ефективне кримінальне провадження» та іншим рівнозначним за суттю термінам), хоча у КПК декілька разів згадуються схожі за суттю терміни «ефективне кримінальне провадження» (у контексті направлення кримінального провадження з одного суду до іншого), «неефективне досудове розслідування» (наприклад, у контексті відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування або доручення здійснення подальшого розслідування іншому органу досудового розслідування), «ефективність досудового розслідування» (у контексті обов'язків органу досудового розслідування) і т. д., без визначення їх змісту.

У листопаді 2017 р. у парламенті було зареєстровано законопроект<sup>12</sup>, яким пропонувалося доповнити ч. 1 ст. 3 КПК («Визначення основних термінів Кодексу») п. 28 такого змісту:

«28) *неефективне досудове розслідування – встановлений на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження стан досудового розслідування, що характеризується низькою якістю та продуктивністю процесуальної діяльності слідчого (групи слідчих), внаслідок чого отримані за певний період часу результати із виконання завдань кримінального провадження значною мірою не відповідають обґрунтовано допустимим результатам, які повинні були і об'єктивно могли бути досягнуті за цей час з огляду на складність та специфіку розслідуваного кримінального правопорушення.*

Але згодом законопроект було відкликано його ініціатором.

Наразі КПК визначає лише завдання *кримінального провадження* (ст. 2: [...] забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду [...]), а також *загальні засади кримінального провадження* (ст. 7: зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам [...], до яких, зокрема, відносяться [...] верховенство права, законність, рівність перед законом і судом і т. д.).

Об'єднана палата ККС ВС в одній із нещодавніх постанов зробила правовий висновок, який містить, зокрема, таке: «При оцінці ефективності досудового розслідування слід виходити з того, що ефективність досудового розслідування є співвідношенням проце-

суальних дій, процесуальних рішень, реалізованих учасниками кримінального провадження, а також їх результатів із положеннями КПК, що визначають підстави, умови і порядок їх проведення чи прийняття, з урахуванням оптимальних затрат часу та зусиль на це. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях виокремив таку систему критеріїв ефективності досудового розслідування: 1) метою проведення досудового розслідування завжди має бути досягнення завдань кримінального провадження (спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження); 2) здійснення досудового розслідування повинне відповідати принципу законності, зокрема забезпечувати ефективне виконання положень національного законодавства (законність); 3) досудовому розслідуванню має бути притаманна засада публічності (ініціативності органу досудового розслідування), яка полягає в оперативній реакції на вчинене кримінальне правопорушення компетентною особою, яка не залежатиме від волі зацікавлених осіб (публічність); 4) вимога розумної швидкості досудового розслідування, що передбачає здійснення процесуальних дій на цьому етапі судочинства без зайвих затримок, їх своєчасність, відсутність необґрунтованого зупинення кримінального провадження тощо (розумна швидкість); 5) всебічність та повнота застосування заходів, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення, яка, насамперед, передбачає правильність, послідовність та логічність отримання доказів та оперування ними, обґрунтування процесуальних рішень (всебічність та повнота розслідування); 6) незалежність та неупередженість особи, яка здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення (незалежність та неупередженість); 7) прозорість досудового розслідування, захист прав та інтересів потерпілого та його родичів, що передбачає своєчасне надання їм процесуального статусу, залучення до проведення процесуальних дій, ознайомлення з матеріалами провадження (прозорість); 8) урахування під час досудового розслідування індивідуальних особливостей особи правопорушника, зокрема його віку, гендерної належності, національності (індивідуалізація); 9) диференціація форм досудового розслідування з метою його оптимізації (диференціація форм розслідування)»<sup>13</sup>.

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ (у контексті, зокрема, але не виключно, ст. 2, 3 ЄКПЛ<sup>14</sup>) розслідування має відповідати **мінімальним стандартам ефективності**, які включають у себе незалежність, належність і ретельність, оперативність і розумну

<sup>12</sup> Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо оптимізації процесу досудового розслідування). – Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62947](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62947)

<sup>13</sup> ЄДРСР. Постанова ОП ККС ВС від 24.05.2021 р. у справі № 640/5023/19. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>

<sup>14</sup> Ст. 2 «Право на життя» та ст. 3 «Заборона катувань» ЄКПЛ.



швидкість, громадський контроль та участь близьких родичів<sup>15</sup>.

У рішенні у справі «Развожаєв проти Росії та України та Удальцов проти Росії» ЄСПЛ зазначив, зокрема, таке: «Згідно з практикою ЄСПЛ держава несе відповідальність за статтями 3 і 5 Конвенції, зокрема якщо органам державної влади відомо про незаконне тримання під вартою, навіть приватними особами, але вони висловили мовчазну згоду або не припинили це [...]. Коли особа висуває небезпідставну скаргу на серйозне жорстоке поводження з нею працівників міліції або інших представників держави, яке було незаконним і таким, що порушує статтю 3 Конвенції, це положення за своєю суттю вимагає проведення ефективного офіційного розслідування [...]. Крім того, не можна вважати, що це позитивне зобов'язання в принципі обмежується тільки справами про жорстоке поводження представників держави [...]. Хоча обсяг позитивних зобов'язань держави може відрізнятися у справах, в яких мало місце поводження, що суперечить статті 3 Конвенції, здійснене за участю представників держави, і у справах, в яких насилля застосовувалося приватними особами [...], вимоги про проведення офіційного розслідування однакові.

Для того щоб розслідування вважалося «ефективним», воно, в принципі, має бути здатним привести до встановлення фактів справи, а також до встановлення і покарання винних. *Це не є обов'язком досягнення результату, а обов'язком вжиття заходів.* Органи державної влади повинні вживати всіх розумних і доступних їм заходів для збирання доказів, які стосуються події, у тому числі *inter alia*, показання свідків та висновки судово-медичних експертиз. Будь-який недолік у розслідуванні, який перешкоджає встановленню походження тілесних ушкоджень або винних осіб, може призвести до порушення цього стандарту, також у зв'язку із цим існує вимога оперативності та розумної швидкості [...]. У справах про порушення статей 2 і 3 Конвенції щодо ефективності офіційного розслідування Суд часто оцінював, чи оперативно реагували органи державної влади на скарги у відповідний час [...]. Враховувалися відкриття провадження у справі, затримки під час отримання показань [...] і тривалість початкового розслідування [...]. У справах щодо стверджуваного викрадення з жорстоким поводженням Суд вважав, що характер та обсяг процесуальних зобов'язань держави провести розслідування стверджуваного викрадення був однаковим як за статтю 3, так і за статтю 5 Конвенції [...]»<sup>16</sup>.

---

<sup>15</sup> Див., наприклад, п. 28 рішення ЄСПЛ у справі «Андрєєва проти України» (Заява № 24385/10).

<sup>16</sup> Див. пп. 169–173 рішення ЄСПЛ у справі «Развожаєв проти Росії та України та Удальцов проти Росії» (Заява № 75734/12 та дві інші).

## 2. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Досудове розслідування як стадія кримінального провадження починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується найчастіше закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта.

У цьому розділі Центр має змогу посилатися на конкретні недоліки досудових розслідувань лише в тому обмеженому обсязі, у якому це не нашкодить розслідуванню та який є безпечним для потерпілих.

Як приклади наводяться лише деякі з тих справ, що були об'єктом дослідження.

### 2.1. ОПЕРАТИВНІСТЬ І РОЗУМНА ШВИДКІСТЬ, РЕТЕЛЬНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на існування такої вимоги до розслідування, як **розумна швидкість**<sup>17</sup>. Суд визнавав, що під час розслідування можуть виникнути складнощі та перепони, які перешкоджають його прогресу. Однак швидка реакція органів державної влади в розслідуванні є важливою для забезпечення громадської впевненості щодо дотримання ними принципу верховенства права в попередженні будь-яких ознак змови або поблажливості до незаконних дій<sup>18</sup>.

**Оперативність** важлива насамперед тому, що «із плином часу речові та інші докази дедалі важче – а то й зовсім неможливо – зібрати, а свідки вже не пам'ятають усіх деталей»<sup>19</sup>.

Принцип **ретельності** передбачає, що органи влади (правоохоронні органи) повинні добросовісно намагатися з'ясувати всі обставини справи й не повинні приймати поспішних та необґрунтованих рішень про її закриття.

Проведене дослідження показало, що порушення цих принципів, на жаль, є системним та звичайним явищем під час розслідування справ.

На підставі проведених інтерв'ю з потерпілими можна стверджувати, що після звільнення з незаконних місць несвободи (на тимчасово окупованій території) їх зазвичай завжди опитують співробітники СБУ (люди в основному не можуть пригадати, у якому процесуальному статусі для них це відбувалося). Водночас після цього їх місяцями, а часто й роками не допитують як потерпілих у кримінальних провадженнях, порушених за фактом їх зникнення.

Ті допити, які все ж таки проводяться, відбуваються в основному досить формально й поверхнево. У протоколах не фіксується інформація про персонал місць несвободи (наприклад, ознаки зовнішнього вигляду охоронців), не описуються самі місця несвободи (географічне розташування, умови утримання, розпорядок дня, наявність інших ув'язнених і т. п.), не використовується графічна форма фіксації доказової інформації шляхом складання планів, схем, карт (нанесення інформації на карти місцевості) тощо.

Унаслідок цього протокол допиту людини, яка провела в незаконних місцях несвободи понад три роки, може вміщатися на двох-трьох сторінках (включно з анкетними даними та відомостями про права та обов'язки особи).

Майже в кожній справі, яка була предметом моніторингу, мали місце істотні затримки з допитом свідків, призначенням судово-медичних експертиз, затримки зі збиранням інших доказів, що в кінцевому підсумку матиме негативні наслідки для встановлення осіб, що вчинили відповідні злочини, та доведення їх винуватості в суді.

Слідчі зазвичай не вживають належних та достатніх заходів, спрямованих на з'ясування всіх обставин справи. Ідеться не тільки про поверхові допити потерпілих та свідків, а й про відсутність вчасно висунутих та чітко сформульованих слідчих версій, які б відпрацьовувалися в ході розслідування та були б основою для складання плану розслідування.

Слідчі дії, проведені під час розслідування, здебільшого є непослідовними, не мають чітко визначеної

<sup>17</sup> Рішення ЄСПЛ у справі «Яша проти Туреччини» (Yasa v. Turkey), заява № 63/1997/847/1054, п. 102–104; «Чакіджі проти Туреччини» (Çakıcı v. Turkey), заява № 23657/94, п. 80, 87 та 106.

<sup>18</sup> Рішення ЄСПЛ у справі «Маккер проти Сполученого Королівства» (McKerr v. United Kingdom), заява № 28883/95, п. 108–115; «Авсар проти Туреччини» (Avsar v. Turkey), заява № 25657/94, п. 390–395.

<sup>19</sup> Рішення ЄСПЛ у справі «Белоусов проти України», заява № 4494/07, п. 56.

мети або є поверховими. Часто не проводяться навіть ті слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, необхідність проведення яких не викликає розумних сумнівів у стороннього спостерігача (наприклад, впізнання персоналу місць несвободи за фотознімками та матеріалами відеозапису за наявності відповідних матеріалів, пошук осіб із використанням оперативного-довідкових/криміналістичних обліків тощо).

Потерпіла **Анастасія В.:**

” *«Хочеться, щоб справедливість восторжествувала, а винні були покарані. Саме ті люди, які знущаються над нашими полоненими. Якесь покарання має для них бути, обов'язково»<sup>20</sup>.*

У справі про зникнення безвісти сина **Андрія В.** (підконтрольна Україні територія) план розслідування з'явився лише через три місяці після його початку<sup>21</sup>. При цьому заплановані слідчі (розшукові) дії виглядали занадто формальними (наприклад, повторно допитати заявника щодо місцезнаходження його сина).

**Андрій В.:**

” *«Чекали звісток. Слідча пару раз подзвонила, поцікавилася тим, як у нас справи і чи є у нас новини. Новин ніяких не було. І у неї, природно, новин також не було ніяких. Ми тричі намагалися потрапити... Один раз до Москаля [Москаль Геннадій Геннадійович]. Другий раз до Туки [Тука Георгій Борисович]. Третій раз до Гарбуза [Гарбуз Юрій Григорович]. Жодного разу не потрапили»<sup>22</sup>.*

Лише через півтора року після початку розслідування слідчий уперше надав доручення працівникам оперативного підрозділу щодо встановлення місцезнаходження зниклої особи (не визначаючи при цьому конкретних заходів, яких необхідно вжити). Тільки майже через п'ять років після відкриття кримінального провадження й лише за наполяганням потерпілого (за його клопотаннями) слідчими були допитані колишні працівники міліції (деякі з них – діючі працівники поліції), яких було залучено до участі в спеціальній операції військових та міліції на території селища, де зник син потерпілого. Протоколи допитів деяких свідків містили майже ідентичні відповіді на поставлені запитання, що явно свідчило про формальний характер допиту, а сам допит було зосере-

джено здебільшого лише на тих питаннях, які були зазначені в клопотаннях потерпілого, без постановки додаткових запитань залежно від характеру відповідей. Такий підхід до проведення слідчих дій потерпілий розцінив як намагання слідчих лише формально провести ті слідчі дії, про які він клопотав.

У серпні 2014-го на тимчасово окупованій території зникли батько та брат **Діани Р.**, а згодом вона дізналася, що її близьких, імовірно, вбили учасники НЗФ.

Відомості про вчинене кримінальне правопорушення були внесені до ЄРДР лише через 10 днів після дзвінка Діани Р. до обласного управління міліції. Зі змісту виданого згодом витягу з ЄРДР вбачалося, що злочин нібито було виявлено працівниками міліції за їх власними матеріалами, і того самого дня відомості про нього було внесено до ЄРДР. Водночас у цьому ж витягу зазначено, що звернення потерпілої надійшло більш ніж півтора місяці тому. Сама потерпіла, через свій шоківий стан, у якому вона тоді перебувала, не пам'ятає, коли саме вона телефонувала до міліції. Не виключає, що дзвінків було декілька.

**Діана Р.:**

” *«Перші два тижні я була неадекватна. Потім я подзвонила на гарячу лінію в СБУ. Вони сказали, що такий факт зареєстрований. Але сказали, що цим не займаються, та дали мені телефон гарячої лінії МВС. Я подзвонила на цю гарячу лінію, і там дали мені ще мобільний телефон – поліції в Маріуполі. Додзвонилася туди. Він мені каже: "Я навіть не знаю, як це робити. Ви ж розумієте, поки там чужі війська, ми нічого зробити не можемо"»<sup>23</sup>.*

Перше доручення слідчого працівникам оперативного підрозділу про проведення слідчих (розшукових) дій у цій справі було складене більш ніж через три місяці після початку досудового розслідування. Воно містило вимоги загального характеру про необхідність установлення злочинців. Оскільки протягом двох років після початку розслідування Діану Р. так і не викликали до поліції для допиту, вона самостійно подала письмову заяву про залучення її до провадження як потерпілої<sup>24</sup>. Лише через пів року після цієї заяви і загалом через 2,5 роки після початку досудового розслідування Діану Р. нарешті *вперше* допитали як потерпілу про обставини зникнення її родичів.

<sup>20</sup> Інтерв'ю ГРО-1 від 20.07.2015 р.

<sup>21</sup> Тут і далі по тексту ім'я (прізвище, власне ім'я, по батькові) потерпілого змінено.

<sup>22</sup> Інтерв'ю СЦП-1 від 27.11.2018 р.

<sup>23</sup> Інтерв'ю СЦП-2 від 27.08.2016 р.

<sup>24</sup> Увесь цей час Діана Р. проживала в Київській області, а проведення розслідування було доручене відділу поліції на Сході України.

У справі **Максима К.** постраждалий був звільнений із незаконного місця несвободи (тимчасово окупована територія) у травні 2014 р. і через незначний проміжок часу був допитаний як потерпілий у порушеному за фактом його умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 ККУ) кримінальному провадженні, але не слідчим поліції, що проводив розслідування, а працівником оперативного підрозділу (відділу карного розшуку). Допит мав поверховий характер. Тільки через 4,5 роки після звільнення Максима К. прокурор звернув увагу на кваліфікацію кримінального правопорушення (умисне вбивство), перекваліфікувавши його на незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Ще через місяць Максима К. уперше допитав слідчий. Допит мав поверховий характер, і на цьому слідчі (розшукові) дії завершилися.

У жовтні 2014 р. із незаконного ув'язнення (тимчасово окупована територія) було звільнено подружжя волонтерів – **Миколу** та **Анастасію В.** Ще до їх звільнення було розпочато одразу три кримінальних проваджень за заявами родичів та друзів зниклих волонтерів<sup>25</sup>. Першочергові слідчі дії обмежилися допитом двох із трьох заявників. Допит було проведено майже через місяць після початку розслідувань. Перше доручення слідчого працівникам оперативного підрозділу було складено більш ніж через два місяці, а план розслідування – майже через чотири місяці після початку першого кримінального провадження.

#### **Микола В.:**

” *«Було в м. С. заведено кілька кримінальних справ. Потім їх об'єднали в одну. Нас опитували. Це було влітку або взимку 15-го року... І більше із цього моменту нічого, на якому етапі – невідомо»<sup>26</sup>.*

#### **Анастасія В.:**

” *«У тих, хто пройшов полон, є перша нагальна потреба не те щоб у визнанні, а потреба саме розповісти, що воно є таке. Ну і друга величезна потреба – відплата, справедливість. Тобто розповісти про всіх: хто, що, як. І отримати хоч якісь запевнення в тому, що ці люди ними будуть заїматися, вони їх знають, їх імена записані»<sup>27</sup>.*

У серпні 2014 р. у Луганську був викрадений громадський активіст **Сергій Н.** Після звільнення та переїзду на підконтрольну уряду України територію він звернувся до міліції, але працівники міліції вмовили його не подавати офіційну заяву, аргументуючи це тим,

що до звільнення міста жодного сенсу писати заяву немає, адже «такі справи фактично не розслідуються». Коли через декілька років після цих подій, після консультацій із правозахисниками, Сергій Н. все ж таки написав офіційну заяву до поліції, слідчі дії у його справі обмежилися майже виключно допитом його як потерпілого (допит мав поверховий характер).

У травні 2014 р., на вже де-факто окупованій території, під час спроби викрадення, з вогнепальної зброї був поранений місцевий активіст **Дмитро К.** У лютому 2015 р. за фактом замаху на умисне вбивство Дмитра К. та за фактом його викрадення було розпочате кримінальне провадження на підконтрольній Україні території. Тільки майже через рік, у січні 2016 р., Дмитра К. вперше допитали як потерпілого. Ще через дев'ять місяців, у вересні 2016 р., слідчий призначив судово-медичну експертизу.

У вересні 2014 р. у Луганську викрали батьків місцевого громадського активіста – подружжя пенсіонерів **Оксану** та **Івана В.** Перший план розслідування з'явився через місяць після його початку і мав досить абстрактний вигляд («установити місцезнаходження зниклих громадян», «допитати їх як потерпілих» і т. п.). Наприкінці 2014 р. подружжя звільнили, але як потерпілих їх ніхто не допитав. Перший допит відбувся тільки в серпні 2016 р. Крім того, незважаючи на те, що потерпілі, перебуваючи в місцях несвободи, у результаті катувань отримали тілесні ушкодження, судово-медична експертиза не призначена та не проведена до сьогодні.

Громадську активістку **Антоніну Б.** звільнили з незаконного ув'язнення в грудні 2019 р. У незаконних місцях несвободи на тимчасово окупованій території вона провела понад рік. У січні 2019 р. на підставі заяви її подруги поліція розпочала кримінальне провадження за ст. 146-1 ККУ (насильницьке зникнення). Після звільнення Антоніну Б. не допитували як потерпілу, й судячи з усього слідчий поліції взагалі не був обізнаний про факт її звільнення, хоча інформація про імена осіб, звільнених у результаті обміну, була оприлюднена ЗМІ. Тільки в липні 2020 р. і лише після письмового клопотання Антоніни Б. її нарешті вперше допитали як потерпілу.

#### **Антоніна Б.:**

” *«Ми знаємо, що коли в міліцію прийдеш і ви-магатимеш того, чого вони не хочуть, то потрібно знати чітко прописані правила [нічого не буде зроблено]»<sup>28</sup>.*

<sup>25</sup> Згодом всі три провадження були об'єднані в одне кримінальне провадження.

<sup>26</sup> Інтерв'ю ГРО-2 від 20.07.2015 р.

<sup>27</sup> Інтерв'ю ГРО-1 від 20.07.2015 р.

<sup>28</sup> Інтерв'ю СЦП-3 від 22.06.2020 р.



Водночас особливо показовою в цьому плані є справа **Тамари С.** У серпні 2014 р. громадська активістка була незаконно позбавлена свободи учасниками НЗФ і декілька днів пробула в місцях несвободи, де до неї застосовували різні форми катування. Її випадок широко висвітлювався ЗМІ та став загальновідомим, а після свого звільнення Тамара С. продовжила громадську діяльність і публічний спосіб життя, неодноразово виступаючи на публічних заходах як в Україні, так і за кордоном, у тому числі у складі офіційних делегацій. Кримінальне провадження було розпочате в 2014 р. майже одразу після її зникнення, але, не маючи жодної інформації про юридичну долю цієї справи, Тамара С. у 2016 р. подала ще одну заяву – уже до ГПУ. За цією заявою в тому ж 2016 р. слідчими поліції було розпочате ще одне кримінальне провадження. Протягом трьох років ці дві справи розслідувалися паралельно різними органами досудового розслідування, і в жодній із них Тамара С. так і не була допитана як потерпіла. Тільки в 2020 р. прокурор об'єднав обидва провадження в одну справу, але це жодним чином не вплинуло на хід розслідування. У цьому ж 2020 р. Тамара С. уже за власною ініціативою двічі подавала слідчому клопотання про її допит як потерпілої, і на жодне з них відповіді не отримала. Натомість протягом досудового розслідування слідчі вдавалися до таких слідчих дій, як огляд сторінок у мережі Інтернет з інформацією про Тамару С. та її громадську діяльність, а також складали протоколи про допит як свідків осіб, яким не могли бути відомі обставини вчинення кримінального правопорушення (людей, які ніколи не були знайомі з потерпілою, проживали в інших населених пунктах, не були та не могли бути очевидцями вчиненого злочину).

### Тамара С.:

“Мінімально довіряю українським правоохоронним органам. Я не хочу говорити, що там всі негідники й покидьки. Я можу озвучити свою ситуацію коротко: я не отримувала ніяких пільг, мною не цікавився ніхто»<sup>29</sup>.

У 2014 р. з незаконного ув'язнення була звільнена волонтерка **Ганна Р.** На відміну від багатьох інших справ, в її справі був проведений достатньо значний обсяг слідчих дій, зокрема, після її звільнення. Утім навіть у цій справі можна констатувати безсистемність та безплановість розслідування. Наприклад, допитані в ході досудового розслідування потерпіла та свідки ще в 2014 р. назвали ряд осіб із числа учасників НЗФ, які на їх переконання є причетними до вчинення

злочину. Частина із цих осіб фігурує в численних новинних повідомленнях, на фото та відео, розміщених у мережі Інтернет, та добре відома правоохоронним органам України. Водночас пред'явлення цих осіб для впізнання потерпілій (за фотознімками та за матеріалами відеозапису) до сьогодні не проведене, як не проведено й ряду інших слідчих (розшукових) дій, яких розумно було б очікувати від правоохоронців у цій ситуації.

Подібна ситуація має місце у справі громадського активіста та політика **Олега Н.**, який був незаконно позбавлений свободи учасниками НЗФ. За допомогою правозахисників та з використанням загальнодоступних джерел інформації потерпілий за короткий час установив особи деяких учасників НЗФ, які причетні до його викрадення. Проте за шість років розслідування його справи слідчі чомусь не змогли зробити те саме й за весь час розслідування не проводили з Олегом Н. жодних слідчих дій, хоча можливість проведення, наприклад, впізнання за фотознімками та матеріалами відеозапису, не викликає сумнівів.

### Олег Н.:

“Я отримав інформацію, що матеріали моєї справи відправили за територіальністю до Луганська, у захоплений будинок прокуратури міської. А там вказані свідки, якісь люди там і так далі, очевидці, усе таке (2014 р.)»<sup>30</sup>.

Випадки прийняття слідчими необґрунтованих рішень про закриття кримінальних проваджень у даній категорії справ, вочевидь, не мають системного характеру, але все ж таки зустрічаються.

Наприклад, такий випадок мав місце у вже згаданій вище справі громадського активіста **Сергія Н.**, якого було викрадено в серпні 2014 р. у Луганську і згодом звільнено. Трохи більше ніж через рік після відкриття кримінального провадження, не провівши майже ніяких слідчих (розшукових) дій, крім допиту заявника як потерпілого, слідчий поліції виніс постанову про закриття кримінального провадження у зв'язку з нібито встановленою «відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення». Такого висновку слідчий дійшов, спираючись на інформацію СБУ, згідно з якою потерпілий не значився за обліками Об'єднаного центру<sup>31</sup> як особа, що була незаконно позбавлена свободи, зникла безвісти або загинула в районі проведення АТО. Крім того, слідчий указав на те, що потерпілий звернувся до поліції тільки че-

<sup>29</sup> Інтерв'ю СЦП-4 від 25.04.2016 р.

<sup>30</sup> Інтерв'ю СЦП-5 від 22.01.2020 р.

<sup>31</sup> Об'єднаний центр з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях, що функціонує при СБУ.

рез чотири роки після події, і це наразі не дає змоги встановити, що відповідна подія дійсно мала місце<sup>32</sup>. Згодом дана постанова була скасована прокурором як незаконна, зокрема, через те, що винесена передчасно. При цьому, якщо б слідчий докладно допитав Сергія Н. як потерпілого, той би повідомив слідчому особи свідків, які разом із ним перебували в місцях несвободи та готові були засвідчити обставини їх спільного утримання в ув'язненні.

Іншим прикладом необґрунтованого закриття кримінального провадження є справа про незаконне позбавлення свободи **Ігоря М.** та його батьків-пенсіонерів (серпень 2014 р.). Відомості про вчинення злочину були внесені до ЄРДР працівниками поліції (міліції) лише на третій день після надходження повідомлення від родича потерпілих (повідомляючи міліцію про вчинений злочин, заявник одразу посилався на те, що злочин було вчинено невідомими йому озброєними особами, а тому мотиви зволікання правоохоронців із початком розслідування не зрозумілі). У місцях несвободи, обладнаних учасниками НЗФ, потерпілі перебували дев'ять днів (як особи з проукраїнськими поглядами), після чого були звільнені. Матір Ігоря М. була допитана як потерпіла майже через два тижні після звільнення, а батько – через два з половиною місяці. Самого Ігоря М. вперше допитують як потерпілого лише в квітні 2015 р., тобто через вісім місяців після звільнення (перед цим слідчий склав рапорт, у якому зазначив, що Ігор М. перебуває на заробітках в іншій області, а тому допитати його немає можливості; чому слідчий не скористався правом доручити проведення відповідної слідчої дії правоохоронцям за місцем роботи потерпілого, не відомо).

### Ігор М.:

«Після звільнення батьків допитали, після чого попросили закрити справу як безперспективну. Батьки написали заяву, а я не написав. Вважаю злочином викрадення громадян однієї держави громадянами іншої»<sup>33</sup>.

У листопаді 2014 р., навіть ще не допитавши Ігоря М. як потерпілого, слідчий поліції виніс постанову про закриття кримінального провадження. Обґрунтовуючи таке рішення, слідчий зазначив, зокрема, що «[...] допити [Ігоря М. та його батьків] проходили у стриманій формі без погроз та застосування насильства. Протягом восьми наступних днів [Ігоря М. та його батьків] утримували в підвальному приміщенні, при цьому будь-яких протиправних дій відносно останніх не застосовувалося [...]». Також слідчий послався

на заяви двох потерпілих, поданих на його ім'я, «з проханням припинити кримінальне провадження». На переконання слідчого, «[...] у діях невідомих осіб відсутні ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 146 УК України, оскільки із суб'єктивної сторони вказаний злочин вчиняється лише з прямим умислом, характеризується такими мотивами, як користь, помста та ін., чого в матеріалах кримінального провадження не вбачається [...]» (вочевидь, слідчий уважав, що озброєні особи, що тримали потерпілих в ув'язненні протягом дев'яти днів, позбавили їх свободи «не умисно» та «не маючи корисливого або іншого мотиву»). Із цих підстав кримінальне провадження було закрито «у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення».

Надалі ця постанова була скасована прокурором як незаконна, і досудове розслідування було поновлене. Водночас після цього воно здійснювалося безсистемно, і станом на 2021 рік будь-який прогрес у розслідуванні відсутній.

## 2.2. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ

Одним із базових принципів ефективного розслідування є його **незалежність**. Особи, відповідальні за проведення досудового розслідування, мають бути незалежні від тих, хто причетний або може бути причетним до подій, що розслідуються. Ідеться як про інституційну та ієрархічну незалежність, так і про незалежність на практиці.

Водночас моніторинг показав, що цей принцип не завжди дотримувався.

У серпні 2014 р. у населеному пункті, розташованому поблизу лінії зіткнення, зник син **Андрія В.** – Тарас (підконтрольна Україні територія). Наступного дня після зникнення сина, біля місцевого відділку міліції, **Андрій В.** мав розмову з міліціонером на ім'я Вадим Р. У ході цієї розмови міліціонер визнав, що напередодні мало місце затримання Тараса, але після цього той нібито втік із місця утримання, і його місцезнаходження міліціонерам наразі невідоме. Аналогічну інформацію Андрію В. повідомив один із військових.

### Андрій В.:

«Настрої того часу були такими: якщо міліція забрала, значить сепаратист. А сепаратисти тут сиділи, довідки видавали. По 10 тис. за довідку брали. Довідку про те, що ти не сепаратист»<sup>34</sup>.

<sup>32</sup> Насправді потерпілий вперше звернувся до правоохоронців одразу після звільнення, але тоді ті вмовили його не подавати офіційну заяву, аргументуючи це тим, що до звільнення міста жодного сенсу писати заяву немає.

<sup>33</sup> Інтерв'ю СЦП-6 від 19.12.2017 р.

<sup>34</sup> Інтерв'ю СЦП-1 від 27.11.2018 р.

На підставі заяви Андрія В. відомості про вчинене кримінальне правопорушення були внесені до ЄРДР із попередньою правовою кваліфікацією за ст. 146 ККУ (незаконне позбавлення волі або викрадення людини). Проведення досудового розслідування було доручене слідчим міліції (згодом – поліції).

Тільки через декілька років і здебільшого завдяки активній позиції потерпілого слідчі поліції встановлять особи працівників міліції, яких у серпні 2014-го було залучено до участі в спеціальній операції військових та міліції на території селища (офіційною метою направлення правоохоронців до селища було визначено підтримання громадського порядку, але фактично проводилися спеціальні заходи з виявлення осіб, які можуть бути причетними до діяльності НЗФ). Серед установлених осіб були й діючі працівники поліції, які обіймали керівні посади в обласному управлінні поліції і за своєю посадою могли мати вплив на діяльність слідчих міського управління поліції, що розслідували справу.

І хоча в розпорядженні потерпілого немає фактів, які б прямо свідчили про здійснення такого впливу, значна часова затримка із проведенням слідчих (розшукових) дій, зокрема з допитом відповідних посадових осіб, безсистемність та безплановість розслідування у своїй сукупності опосередковано вказують на небажання слідчих розслідувати події, у яких потенційно може фігурувати їх керівництво.

Лише після клопотання представника потерпілого процесуальний керівник із числа прокурорів обласної прокуратури звернув увагу на відповідні обставини та змінив підслідність даного кримінального провадження, доручивши подальше досудове розслідування ТУ ДБР.

Достовірно відомо, що станом на сьогодні в провадженні слідчих Нацполіції перебуває значна кількість кримінальних проваджень щодо зникнення безвісти цивільних осіб на Сході України. Ураховуючи географічний (наближеність до лінії зіткнення), часовий (період АТО/ООС) та суб'єктний (зникали переважно молоді чоловіки та/або жінки) фактори, до таких зникнень із високою часткою ймовірності можуть бути причетними окремі вже колишні працівники міліції або діючі працівники поліції, які наразі обіймають керівні посади в органах НПУ.

Разом із цим версія про причетність до зникнення працівників міліції/поліції, як правило, не висуваєть-

ся і слідчим та/або оперативним шляхом не перевіряється, а кримінальні провадження продовжують розслідуватися територіальними органами НПУ, що, безумовно, може негативно впливати на повноту та неупередженість досудового розслідування.

### 2.3. УЧАСТЬ ПОТЕРПІЛИХ У РОЗСЛІДУВАННІ

Новий КПК (2012) наділяє потерпілих<sup>35</sup> досить широким спектром прав у кримінальному провадженні, зокрема, правом із дозволу слідчого знайомитися з матеріалами досудового розслідування до його завершення, правом подавати докази слідчому, заявляти клопотання, у тому числі про проведення певних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Цим правам кореспондує відповідний обов'язок слідчого, прокурора, зокрема обов'язок розглянути клопотання та задовольнити його за наявності для цього підстав.

У 2014 р. учасниками НЗФ був викрадений громадський активіст **Вадим Н.** У незаконних місцях несвободи він провів 20 днів, зазнав катувань. Одразу після його викрадення було розпочате кримінальне провадження. Після свого звільнення потерпілий декілька разів подавав слідчому письмові клопотання, у яких просив допитати як свідків його родичів, що були очевидцями викрадення, а також допитати осіб, на яких він указував як на ймовірних замовників його ув'язнення (ці особи проживають на підконтрольній Україні території). Одного із цих людей притягли до кримінальної відповідальності в іншій справі, і Вадим Н. був готовий дати показання як свідок, про що неодноразово інформував прокуратуру.

#### Вадим Н.:

” *«Зараз судять Х. за сепаратизм. Я хочу дати свідчення проти нього, але мене навіть не викликають. Прокуратура веде тихо цю справу. Вони патріотів не викликають. Мене не опитують, слухання зробили закритим. Я не можу як свідок дати свідчення»<sup>36</sup>.*

У справі потерпілого всі його клопотання було залишено без відповіді. Слідчі дії, про які клопотав потерпілий, проведено не було. Декілька разів потерпілий робив спроби ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, але всі ці спроби виявилися невдалими. І хоча прямо слідчий жодного разу не від-

<sup>35</sup> У ст. 55 КПК передбачено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути, зокрема, фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи, потерпілим визнається одна особа із числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими можуть бути визнані кілька осіб.

<sup>36</sup> Інтерв'ю СЦПГ-7 від 05.06.2016 р.



мовив йому в наданні матеріалів для ознайомлення, за словами потерпілого, кожного разу знаходилася причина, яка унеможлиблювала доступ. Наприклад, одного разу слідчий у присутності Вадима Н. просто не зміг знайти матеріали кримінального провадження, іншого разу – нібито захворів. Не отримавши відповіді на своє чергове клопотання про надання матеріалів для ознайомлення, потерпілий звернувся зі скаргою до слідчого судді. Але навіть після того, як слідчий суддя задовольнив скаргу та зобов'язав слідчого розглянути клопотання потерпілого, останній офіційної відповіді від слідчого так і не отримав.

Схожа ситуація була у вже згаданій вище справі **Максима К.** Тільки після рішення слідчого судді за скаргою потерпілого останньому вдалося ознайомитися з матеріалами досудового розслідування. До того часу два клопотання потерпілого про надання йому матеріалів для ознайомлення були проігноровані слідчим.

Водночас у більшості інших справ, які були предметом моніторингу, потерпілі не мали істотних проблем з ознайомленням та отримували повний доступ до справи без обмеження в часі, у тому числі з правом робити виписки та копії документів.

Зовсім по-іншому виглядає ситуація з клопотаннями потерпілих про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Типовими є ситуації, коли слідчі всупереч вимогам закону залишають такі клопотання без відповіді (прокурори – перенаправляють слідчим), або клопотання задовольняють (часто з абстрактними формулюваннями на зразок: «за можливості всі слідчі дії будуть проведені»), але слідчі дії фактично не проводять.

У деяких справах слідчі проводили слідчі дії за клопотанням потерпілих, проте вони часто були формальними та поверховими (див., наприклад, уже згадану справу Андрія В.).

Далеко не всі потерпілі отримували відповіді на свої клопотання.

У 2014 р. учасниками НЗФ був незаконно позбавлений свободи громадський активіст **Олексій В.** За даним

фактом було розпочате кримінальне провадження. Звільнений згодом Олексій В. допитувався як потерпілий, але, за його словами, не отримував від слідчого ані витягу з ЄРДР, ані пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого. Будь-яких інших слідчих дій за його участю не проводилося. Клопотання потерпілого про проведення слідчих дій, які він двічі надсилав слідчому, останній проігнорував.

Аналогічна ситуація мала місце у вже згаданій вище справі Тамари С. Клопотання про проведення слідчих дій, двічі подані слідчому, були проігноровані.

У 2014 р. учасниками НЗФ була незаконно позбавлена свободи **Галина Д.** Після звільнення, перебуваючи у складних життєвих обставинах (не маючи житла та засобів до існування на підконтрольній Україні території), вирішуючи власні побутові питання та зневірившись у спроможності правоохоронної системи України адекватно відреагувати на вчинене правопорушення, Галина Д. одразу не подала офіційну заяву до поліції.

**Галина Д.:**

” *«Кому розказати в поліції? Тим хлопцям, які перші готові за 10 руб. підвищення зарплати в росіян зрадити, присягу переступити й перейти на інший бік? До них я піду? Та ви що!»<sup>37</sup>.*

Водночас правоохоронним органам було добре відомо про її перебування в місцях несвободи, і вона була впевнена в тому, що розслідування буде розпочате за ініціативою правоохоронців. Тільки в 2019 р. Галина Д. звернулася з офіційною заявою до поліції. Згодом, за допомогою правозахисників та з використанням загальнодоступних джерел інформації, потерпілій вдалося встановити анкетні дані одного з учасників НЗФ, який причетний до її утримання в місцях несвободи. Але її клопотання про проведення слідчих дій, спрямованих на процесуальну фіксацію та документування відповідної інформації, були двічі проігноровані органом досудового розслідування. На жодне з клопотань відповіді потерпіла не отримала.

<sup>37</sup> Інтерв'ю СЦГІ-8 від 03.08.2019 р.

# 3. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ

На відміну від попереднього розділу про досудові розслідування, у даному розділі зібраний матеріал наводиться в інший спосіб.

Основним, хоча й не єдиним джерелом інформації про судові провадження, були відомості публічних джерел інформації, зокрема ЄДРСР та офіційного вебпорталу «Судова влада України». Центр не мав доступу до матеріалів судових проваджень і був обмежений здебільшого тими фактами, що викладені в судових рішеннях.

Опрацювання близько 2 тис. судових рішень дозволило виявити певні негативні тенденції, які й були описані нижче. Кожна тенденція підкріплена прикладом відповідних судових справ, з оціночними судженнями (критикою, оцінкою дій) авторів звіту.

Автори звіту не стверджують, що всі згадані в наведених нижче справах особи є злочинцями, оскільки відповідно до ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду.

## 3.1. ФАКТИЧНЕ БЛОКУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Установлений у КПК механізм спеціального судового провадження (in absentia) стосовно підозрюваних (обвинувачених), які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО/ООС, є неефективним і на практиці фактично не працює (за деякими винятками).

Так, КПК було доповнено нормами про спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження в жовтні 2014 р.<sup>38</sup>. Зміни мали на меті забезпечити дію *принципу невідворотності покарання* у випадках, коли підозрюваний (обвинувачений), знаходячись поза межами України, переховується від органів слідства та суду, ухиляючись від кримінальної відповідальності.

У січні 2015 р. можливість здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (in absentia) поширено на підозрюваних (обвинувачених), які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО.

З абзацу 2 ч. 3 ст. 323 КПК випливає, що за клопотанням прокурора, до якого додаються матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження, суд постановляє ухвалу про здійснення спеціального судового провадження стосовно такого обвинуваченого.

При цьому ч. 2 ст. 392 КПК установлено, що ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 цієї статті, *окремому оскарженню не підлягають*, крім випадків, визначених цим Кодексом. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачене ч. 1 цієї статті.

Отже, положення згаданої вище норми унеможливають окреме апеляційне оскарження ухвали суду про відмову в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

У ч. 2 ст. 392 КПК закріплено право включити заперечення проти ухвали суду про відмову в задоволенні клопотання прокурора до апеляційної скарги на судові рішення. Але на практиці таке навряд чи вдасться зробити (відповідне право важко реалізувати), оскільки вирок у подібній справі не буде ухвалено (ухвалу про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру не буде постановлено) без застосування процедури спеціального судового провадження.

Якщо ж вирок буде ухвалено (у загальному порядку, після доправлення обвинуваченого до суду), включати заперечення проти ухвали суду про відмову в задоволенні клопотання прокурора про здійснення

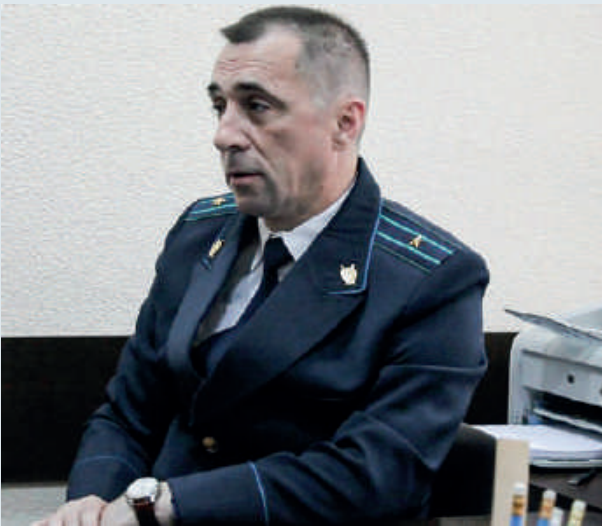
<sup>38</sup> Закон України № 1689-VII від 7 жовтня 2014 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>

спеціального судового провадження до апеляційної скарги не буде жодного сенсу, адже з ухваленням вироку суд вирішить обвинувачення по суті.

Такий стан речей створює підґрунтя для зловживань із боку недобросовісних суддів, які мають можливість необґрунтовано відмовляти в задоволенні клопотан-

ня прокурора про здійснення спеціального судового провадження (розуміючи, що їх судові рішення не підлягатиме перегляду в апеляційному порядку). Тобто створюються умови, за яких помилкове рішення суду першої інстанції буде чинним протягом невідзначеного часу.

## Справа Аркадія Корнієвського



Знімок з екрану:

Аркадій Корнієвський під час інтерв'ю із журналістом газети «XXI століття», 2017 р.

Джерело: <http://gplnr.su/>

### Аркадій Корнієвський

11.11.1969 р. н., уродженець Луганська.

За деякими даними, колишній працівник УСБУ в Луганській області.

У 2014–2015 рр. міг очолювати відділ дізнання військової комендатури ЛНР та бути причетним до катувань полонених у двох НМН Луганська<sup>39</sup>.

З 2015 р. міг обіймати посаду в Генеральній прокуратурі ЛНР<sup>40</sup>.

**НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:**

1) будівля Луганської ОДА (пл. Героїв Великої Вітчизняної війни, 3А, м. Луганськ). Період функціонування НМН: травень 2014 – 2017 рр.<sup>41</sup>;

2) будівлі Жовтневої райради Луганська та гуртожитку № 2 (квартал 31-й, 14А та вул. Лянгусова, 2А, м. Луганськ). Період функціонування НМН: серпень 2014 – 2016 рр.<sup>42</sup>

<sup>39</sup> Бывший СБУшник, воюющий в армии ЛНР [Електронний ресурс]: [інтерв'ю з пораненими учасниками НЗФ у Луганській обласній лікарні] / Дмитрий Зыков // YouTube. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=A2hEnilz8U0&ab\\_channel=%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%97%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%B2](https://www.youtube.com/watch?v=A2hEnilz8U0&ab_channel=%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%97%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%B2). – Назва з екрану. – Дата публікації: 06.05.2015. – Дата перегляду: 13.05.2021;

За ґратами будинку «уряду ЛНР»: аналітичний звіт / Г. Янова ; за заг. ред. В. Щербаченка // ГО ЦСГІ. – К., 2018. – Режим доступу: [http://totalaction.org.ua/public/upload/book/1534328816\\_LNR\\_B\\_ua.compressed.pdf](http://totalaction.org.ua/public/upload/book/1534328816_LNR_B_ua.compressed.pdf).

<sup>40</sup> Аркадий Корниевский: «СБУ – это Сбербанк Украины» #прокуратуравлицах [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура ЛНР. – Режим доступу: <http://gplnr.su/novosti-i-sobytiya/2445-arkadiy-kornievskiy-sbu-eto-sberbank-ukrainy.html>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 29.05.2017. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>41</sup> За ґратами будинку «уряду ЛНР»: аналітичний звіт. – Режим доступу: [http://totalaction.org.ua/public/upload/book/1534328816\\_LNR\\_B\\_ua.compressed.pdf](http://totalaction.org.ua/public/upload/book/1534328816_LNR_B_ua.compressed.pdf).

<sup>42</sup> Тюрми і катівні Луганська: Жовтнева райрада [Електронний ресурс] / Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». – Режим доступу: [https://jfp.org.ua/rights/porushennia/violation\\_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights-violations/lugansk\\_rairada?locale=uk](https://jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights-violations/lugansk_rairada?locale=uk). – Назва з екрану. – Дата публікації: 07.04.2016. – Дата перегляду: 13.05.2021.

Дана особа обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), ч. 1 ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни), ст. 257 (бандитизм), ч. 4 ст. 187 (розбій), ч. 3 ст. 262 (незаконне поведіння з вибуховими речовинами), ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) ККУ<sup>43</sup>.

30.10.2017 р. обвинувальний акт уперше надійшов до Сватівського райсуду Луганської області.

25.10.2018 р., тобто лише через рік після надходження обвинувального акта до суду, колегія суддів у підготовчому судовому засіданні повернула обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків. Ухвала суду була мотивована тим, що обвинувальний акт не містить формулювання обвинувачення, а також містить інші численні недоліки, які унеможливають судовий розгляд<sup>44</sup>.

Ухвалою Апеляційного суду Луганської області від 17.12.2018 р. зазначену ухвалу було скасовано як незаконну<sup>45</sup>.

У січні 2019 р. обвинувальний акт удруге надійшов до Сватівського райсуду.

25.02.2019 р. колегія суддів задовольнила відвід суддям, заявлений захисником обвинуваченого (колегія суддів не мала права розглядати справу після скасування її ухвали апеляційним судом). Сформувати нову колегію суддів не вдалося (нібито через відсутність достатньої кількості суддів). Справа була направлена головою суду до Апеляційного суду Луганської області для передання до іншого суду.

Ухвалою Апеляційного суду Луганської області від 06.03.2019 р. справу було передано до Кременського райсуду Луганської області.

20.03.2019 р. обвинувальний акт надійшов до Кременського районного суду Луганської області.

Під час досудового розслідування потерпілими у справі було визнано п'ятьох осіб. Уже після надходження обвинувального акта до суду ще декілька осіб подали свої заяви про залучення до провадження як потерпілі, але їх заяви не були розглянуті.

У період часу з 20.03.2019 р. по 07.10.2019 р. будь-які процесуальні дії у справі, ймовірно, не проводилися.

Ухвалою Кременського райсуду від 07.10.2019 р. було відмовлено в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, оголошено розшук обвинуваченого та зупинено судове провадження на час розшуку. Також задоволене клопотання прокурора та дозволене затримання обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу<sup>46</sup>.

Ухвала суду в частині відмови в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження була мотивована тим, що орган досудового розслідування залучив захисника за «недосконалою процедурою» і таким чином не забезпечив повною мірою права обвинуваченого на захист за його відсутності; захисник виконує свою функцію не тільки без обвинуваченого, а й без можливості особисто поспілкуватися з ним й отримати фактичні дані, на підставі яких він побудує лінію захисту; на думку суду, сторона обвинувачення не надала беззаперечних доказів того, що обвинувачений намагається ухилитися від суду, недвозначно відмовився від свого права прибути в судові засідання та про перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території; здійснення спеціального судового провадження може призвести до позбавлення права обвинуваченого на справедливий суд, оскільки він позбавлений права захищати себе особисто, допитувати свідків, що показують проти нього, надавати суду докази та ін.

На наш суб'єктивний погляд, мотивувальна частина ухвали суду містить дуже загальне та неконкретне обґрунтування. Значна кількість цитувань практики ЄСПЛ не підкріплюється власними висновками колегії суддів щодо застосування цієї практики до обставин даної справи. Крім того, посилаючись на відсутність «беззаперечних доказів» того, що «обвинувачений намагається ухилитися від суду, недвозначно відмовився від свого права прибути в судові засідання та про перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території», суд разом із цим не аналізує докази, надані стороною обвинувачення (відсутня критика доказів сторони обвинувачення).

Ухвалою Луганського апеляційного суду від 07.11.2019 р. було відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою одного з потерпілих. Ухва-

<sup>43</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 4201700000001204.

Тут і далі по тексту обвинувачення наводиться у спрощеному вигляді, без деталізації кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень і т. п.

<sup>44</sup> ЄДРСР. Ухвала Сватівського районного суду Луганської області від 25.10.2018 р. у справі № 426/18968/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77511437>

<sup>45</sup> ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 17.12.2018 р. у справі № 426/18968/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78633993>

<sup>46</sup> ЄДРСР. Ухвала Кременського районного суду Луганської області від 07.10.2019 р. у справі № 426/18968/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85402642>



ла суду була мотивована тим, що діючими положеннями кримінального процесуального законодавства не передбачено права учасників судового провадження на апеляційне оскарження ухвал суду першої інстанції про відмову в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження в кримінальному провадженні<sup>47</sup>.

Ухвалою ККС ВС від 02.12.2019 р. потерпілому було відмовлено у відкритті касаційного провадження. Ухвала мотивована неможливістю окремого оскарження подібного судового рішення<sup>48</sup>.

На даний час судове провадження зупинено.

## Справа Сергія Грачова



Знімок з екрану: Сергій Грачов.

Джерело: <https://myrotvorets.center/>



Знімок з екрану:

Сергій Грачов на території головної бази НЗФ у Жовтневому районі Луганська (позаду видно підвал, у якому могли утримувати полонених «комендатури ЛНР»), 2015 р.

Джерело: *Hunter News*

### Сергій Грачов («Грач»)

18.01.1965 р. н., уродженець міста Хрустальний (кол. Красний Луч) Луганської області.

За деякими даними, брав участь у війні в Афганістані. Працював водієм громадського транспорту.

За даними публічних джерел інформації, у квітні 2014 р. вступив до НЗФ «Армія Південного Сходу» та очолював «комендантський підрозділ», а згодом – «комендатуру».

Міг брати участь в утриманні захопленого приміщення УСБУ в Луганській області та в бойових діях на Луганщині та Донеччині упродовж 2014–2015 рр. (зокрема, у штурмі Луганського прикордонного загону, боях під Металістом, Дебальцевим)<sup>49</sup>.

<sup>47</sup> ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 07.11.2019 р. у справі № 426/18968/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85466622>

<sup>48</sup> ЄДРСР. Ухвала Верховного Суду від 02.12.2019 р. у справі № 426/18968/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86103849>

<sup>49</sup> Штурм СБУ. Командир комендантського полка Сергей Грачев: «Знали, что сможем защитить свой выбор» [Електронний ресурс] / Луганський інформаційний центр. – Режим доступу: <http://lug-info.com/news/one/shturm-sbu-komandir-komendantskogo-polka-sergei-grachev-my-uzhe-znali-chno-smozhem-zaschitit-svoi-vybor-12286>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 06.04.2016. – Дата перегляду: 13.05.2021.



Знімок з екрану:

Сергій Грачов (справа), у будівлі Луганського СБУ, 2014 р.

Джерело: <https://ok.ru/profile/554183373935/pphotos/591939967599>

НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

- 1) будівля ГУ СБУ в Луганській області (вул. Радянська, 79, м. Луганськ). Період функціонування НМН: квітень 2014 – дотепер<sup>50</sup>;
- 2) будівля Луганської ОДА (пл. Героїв Великої Вітчизняної війни, 3А, м. Луганськ). Період функціонування НМН: травень 2014 – 2017 р.<sup>51</sup>;
- 3) будівлі Жовтневої райради та гуртожитку № 2 (квартал 31-й, 14А та вул. Лянгузова, 2А, м. Луганськ). Період функціонування НМН: серпень 2014 – 2016 р.<sup>52</sup>.

04.02.2016 р. до Троїцького райсуду Луганської області надійшов обвинувальний акт за обвинуваченням **Сергія Грачова** у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>53</sup>.

Ухвалою суду від 31.01.2017 р. було відмовлено в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, оголошено обвинуваченого в розшук, а кримінальне провадження зупинено до розшуку обвинуваченого. На думку колегії суддів, «у кримінальному провадженні відсутні беззаперечні докази, що обвинувачений в достатній мірі проінформований про те, що він був притягнутий до кримінальної відповідальності та відбудеться судовий розгляд даного кримінального провадження, та на підставі яких можна було б зробити висновок, що обвинувачений недвозначно відмовився від свого права брати участь у слуханні справи»<sup>54</sup>.

Ухвалою Апеляційного суду Луганської області від 02.02.2018 р. було задоволено подання голови Тро-

їцького райсуду та передано справу на розгляд до Марківського райсуду Луганської області у зв'язку з обранням стосовно одного з учасників колегії суддів запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності) та неможливістю сформулювати новий склад суду.

Розгляд кримінального провадження зупинено.

Положення ч. 2 ст. 392 КПК створюють підґрунтя також для ухвалення непослідовних та суперечливих судових рішень, коли спочатку суд задовольняє клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, а згодом переглядає своє рішення й зупиняє провадження у справі (навіть за відсутності нових аргументів на користь твердження про неможливість здійснення спеціального судового провадження).

Дану проблему яскраво демонструють справи, що наводяться нижче.

<sup>50</sup> Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі / Белоусов Ю. Л., Кориневич А. О., Мартиненко О. А., Матвійчук О. В., Павліченко О. М., Роменський Я. В., Швець С. П. // Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі». – Київ: ЦП Компрінт, 2015. – Режим доступу: [https://totalaction.org.ua/public/upload/book/1526026398\\_SURVIVING\\_HELL\\_ua\\_web.pdf](https://totalaction.org.ua/public/upload/book/1526026398_SURVIVING_HELL_ua_web.pdf)

<sup>51</sup> За ґратами будинку «уряду ЛНР»: аналітичний звіт. – Режим доступу: [http://totalaction.org.ua/public/upload/book/1534328816\\_LNR\\_B\\_ua.compressed.pdf](http://totalaction.org.ua/public/upload/book/1534328816_LNR_B_ua.compressed.pdf).

<sup>52</sup> Тюрми і катівні Луганська: Жовтнева райрада. – Режим доступу: [https://jfp.org.ua/rights/porushennia/violation\\_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights\\_violations/lugansk\\_rairada?locale=uk](https://jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights_violations/lugansk_rairada?locale=uk)

<sup>53</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 2201513000000625.

<sup>54</sup> ЄДРСР. Ухвала Троїцького районного суду Луганської області від 31.01.2017 р. у справі № 433/185/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65256658>



Знімок з екрану: Микола Поберій, після 2014 р.  
Джерело: <https://myrotvorets.center>

### Микола Поберій

17.01.1971 р. н., уродженець м. Макіївки Донецької області.

До 2014 р. – начальник Донецької виправної колонії № 124<sup>55</sup>.

З початком збройного конфлікту на Донбасі приєднався до НЗФ і з 2014 р. по кінець 2020 р., ймовірно, обіймав посаду начальника Донецької виправної колонії № 124<sup>56</sup>.

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

захоплена Донецька виправна колонія № 124 (м. Донецьк). Період функціонування НМН: вересень 2014 р. – дотепер.

Дана особа обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>57</sup>.

22.11.2016 р. обвинувальний акт надійшов до Красноармійського міськрайсуду Донецької області. Декілька разів підготовче судові засідання відкладалося через неявку обвинуваченого, а ухвалою від 27.04.2017 р. було вирішено «кримінальне провадження здійснювати за відсутності обвинуваченого в порядку спеціального судового провадження»<sup>58</sup>.

Не можна залишити поза увагою той факт, що в ухвалі суду не було зазначено, що прокурор звертався до суду з клопотанням про здійснення спеціального судового провадження, як це передбачено ч. 3 ст. 323 КПК. Звідси створюється враження, що суд за власною ініціативою вирішив відповідне питання, що суперечить вимогам кримінального процесуального закону. Зі змісту описової частини ухвали суду вбачається, що прокурор лише вказував на наявність підстав для здійснення спеціального судового провадження та просив призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, що не є тотожним зверненню про-

курора з клопотанням про здійснення спеціального судового провадження.

У судовому засіданні 10.09.2018 р. прокурор заявив клопотання про надання дозволу на затримання обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а ухвалою від 10.09.2018 р. суд вирішив розгляд кримінального провадження відносно обвинуваченого проводити в загальному порядку. Оголосив розшук обвинуваченого та зупинив провадження у справі до його розшуку.

В обґрунтування свого рішення суд зазначив, що «колегія суддів оцінює ініціювання таких вимог як фактичне заявлення про неможливість подальшого продовження розгляду справи в порядку спеціального (заочного) судового кримінального провадження з огляду на існування об'єктивної потреби встановлення місця знаходження обвинуваченого для забезпечення його права на захист, доступ до правосуддя». Суд також зазначив, що «[...] зважаючи на те, що станом на поточну дату в суду відсутні актуальні фактичні дані, що обвинувачений [...] перебуває на тимчасово окупованій території України та переховується від

<sup>55</sup> Донецька виправна колонія управління Державної пенітенціарної служби України в Донецькій області / opendatabot.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua/c/08563257>

<sup>56</sup> Николай Поберий об условиях содержания заключенных / Министерство информации ДНР // YouTube. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bFgeF4VqKKU> – Назва з екрану. – Дата публікації: 08.12.2015. – Дата перегляду: 22.01.2021.

<sup>57</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 4201605000001063.

<sup>58</sup> ЄДРСР. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 27.04.2017 р. у справі № 235/7221/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66252519>



суду саме з метою ухилення від кримінальної відповідальності, що було підставою для здійснення спеціального судового провадження в даному кримінальному провадженні, а також ураховуючи приписи ч. 4 ст. 323 КПК України, за якими, якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом, – колегія доходить висновку, що кримінальне провадження відносно [...] за ознаками ч. 1 ст. 258-3 ККУ, необхідно здійснювати спочатку в загальному порядку».

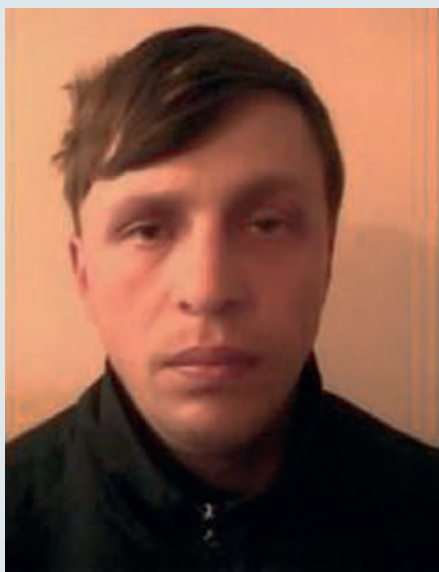
На наше переконання, таке рішення суду є помилковим та непослідовним, адже обставини, які були

підставою для постановлення ухвали від 27.04.2017 р. про здійснення спеціального судового провадження, не перестали існувати. Фактично суд просто вдався до переоцінки цих обставин і під час повторної оцінки визнав відсутніми підстави для здійснення спеціального судового провадження, що КПК не передбачено.

У цілому мотивувальна частина ухвали суду повторює аргументи, викладені у схожих судових рішеннях, якими суди відмовляли прокурорам у задоволенні клопотання про здійснення спеціального судового провадження.

На час підготовки цього звіту судове провадження зупинено.

## Справа Сергія Свинцицького



Знімок з екрану: Сергій Свинцицький

Джерело: <https://myrotvovets.center/>

### Сергій Свинцицький

21.02.1985 р. н., уродженець смт Нова Борова Житомирської області.

За даними публічних джерел інформації, є учасником НЗФ «Оплот».

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

Донецький ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою ім. Г. Берегового (вул. Купріна, 1, м. Донецьк). Період функціонування НМН: липень 2014 р. – зима 2015 р.

Дана особа обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ, зокрема в тому, що, перебуваючи в Донецьку, надав згоду та взяв участь у діяльності терористичної організації, у складі 5 ОМБР «Оплот» на території Донецька здійснював переслідування місцевих мешканців, які підтримували владу України, організовував утримання полонених, виконував різного роду бойові завдання на території міста та прилеглих населених пунктів.

21.06.2017 р. кримінальне провадження надійшло до Держинського міськсуду Донецької області, а ухвалою суду від 13.10.2017 р. було задоволено клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження. Суд дійшов висновку, що обвинуваче-

ний перебуває на непідконтрольній Україні території та переховується від суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

06.02.2019 р. суд задовольнив клопотання захисника обвинуваченого, оголосив розшук обвинуваченого та зупинив провадження до його розшуку. Обґрунтовуючи таке рішення, колегія суддів зазначила, що ухвалою суду від 13.10.2017 р. дійсно було вирішено в рамках даної справи здійснювати спеціальне судове провадження. Проте відтоді минув тривалий період, і «ні у прокурора, ні в суду немає жодних даних про те, що обвинувачений досі залишається на окупованій території». Тому «в суду немає беззаперечних доказів, з яких можна зробити висновок, що обвинувачений знає про судовий розгляд, ухиляється від суду чи недвозначно відмовився від свого права прибути в судове засідання»<sup>59</sup>.

<sup>59</sup> ЄДРСР. Ухвала Держинського міського суду Донецької області від 06.02.2019 р. у справі № 296/1782/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79690491>

Ухвалою від 15.08.2019 р. колегія суддів відмовила в задоволенні клопотання прокурора про відновлення судового провадження.

Лише в поодиноких справах судді знаходили підстави для здійснення спеціального судового провадження та ухвалювали вироки за результатами судового розгляду.

Прикладом можуть бути справи, що наводяться нижче.

### Справа Дениса Ігнатова



Знімок з екрану: Денис Ігнатов, до 2014 р.  
Джерело: «Вільне радіо» freeradio.com.ua



Знімок з екрану: Денис Ігнатов (крайній зліва), 2015 р.  
Джерело: YouTube-канал «Администрация города Макеевки»

#### Денис Ігнатов

31.10.1979 р. н., уродженець м. Донецька.

До 2014 р. – співробітник УСБУ в Донецькій області.

З липня 2014 р. і дотепер може обіймати посаду начальника Макіївського відділу МДБ ДНР.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

- 1) Макіївський відділ МДБ (будівля кол. Макіївського міжрайонного відділу СБУ в Донецькій області, вул. Дзержинського, 23А, м. Макіївка, Донецька область). Період функціонування НМН: червень 2014 р. – дотепер;
- 2) Харцизький міський відділ поліції МВС ДНР (будівля кол. Харцизького МВ ГУМВС України в Донецькій області, вул. Вокзальна, 37, м. Харцизьк, Донецька область). Період функціонування НМН: липень 2014 р. – дотепер.

Дана особа обвинувачувалася у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ.

За версією сторони обвинувачення, будучи колишнім співробітником УСБУ в Донецькій області, обвинувачений перебрав на себе функції начальника Макіївського міського відділу Міністерства державної безпеки терористичної організації. Зокрема, але не виключно, вчиняв дії (з використанням заходів фізичного та психологічного впливу, незаконного позбавлення волі, проведення тортур тощо) з переслідування місцевих

мешканців, за фактами та ознаками нібито надання сприяння правоохоронним органам України та здійснення дій в інтересах України, а також здійснював заходи, спрямовані на утиски та переслідування з метою заподіяння фізичного насилля та заволодіння майном діючих співробітників УСБУ в Донецькій області.

Вироком Костянтинівського міськрайсуду Донецької області від 31.05.2019 р., ухваленим за результатами спеціального судового провадження, був визнаний винним у вчиненні злочину та засуджений до покарання у вигляді 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна<sup>60</sup>.

<sup>60</sup> ЄДРСР. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 31.05.2019 р. у справі № 233/4574/17. – Режим доступу: <http://reestr.court.gov.ua/Review/82100819#>



Знімок з екрану: Василь Горячев, 2015 р.

Джерело: YouTube-канал «Министерство информации ДНР»

### Василь Горячев

28.04.1968 р. н., уродженець м. Донецька.

До 2014 р. – начальник Калінінського райвідділу Донецького МУ ГУМВС України в Донецькій області.

З початком збройного конфлікту на Донбасі приєднався до НЗФ та з 2015 р. обіймає посаду начальника Донецького МУ МВС ДНР.

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

- 1) Ізолятор тимчасового тримання Донецького міського управління МВС ДНР (будівля кол. ІТТ ГУМВС України в Донецькій області, вул. Червоноармійська, 18, м. Донецьк). Період функціонування НМН: літо 2014 р. – дотепер;
- 2) Донецький слідчий ізолятор (будівля кол. Донецького СІЗО, вул. Кобозєва, 4, м. Донецьк). Період функціонування НМН: літо 2014 р. – дотепер.

Вироком Димитровського міськсуду Донецької області від 16.09.2019 р., ухваленим за результатами здійснення спеціального судового провадження, Василь Горячев був визнаний винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ та засуджений до покарання у вигляді 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна<sup>61</sup>.

Обвинувачувався, зокрема, у тому, що обійнявши посаду начальника Донецького МУ МВС ДНР, брав активну участь у діяльності відповідної організації та здійснював покладені на нього обов'язки щодо загального керівництва структурними підрозділами МВС ДНР.

### 3.2. ЗМІНА ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ З-ПІД ВАРТИ НА ПІДСТАВІ ПОЛІТИЧНИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ

На зустрічі у т. зв. Нормандському форматі, яка відбулася 09.12.2019 р. у Парижі, Україна та РФ досягли політичної домовленості про обмін до кінця 2019 р. утримуваних осіб, пов'язаних із конфліктом, на основі принципу «всіх на всіх», починаючи з «усіх установлених на всіх установлених».

Варто звернути увагу на те, що йдеться саме про політичну домовленість, а не про укладення міжнародного договору (має пріоритет перед національним законодавством України).

Жодним чином не заперечуючи важливість повернення додому всіх громадян України, які утримувалися або наразі утримуються в місцях несвободи на території РФ та ОРДЛО, слід зауважити, що будь-який обмін має відбуватися виключно в рамках закону і з дотриманням основоположних прав та свобод людини.

20.12.2019 р. Генеральний прокурор підписав доручення (вказівку) під № 26/1-28вих.19, яким доручив прокурорам розглянути питання щодо зміни запобіжних заходів стосовно підозрюваних, обвинувачених, засуджених, відносно яких вирок не набрав законної сили, на особисте зобов'язання (у зв'язку із запланованим обміном).

Посилаючись на зазначене доручення (вказівку), відповідні прокурори звернулися до судів із клопотаннями про зміну, зокрема, обвинуваченим, що включені до списків на обмін, запобіжного заходу з тримання під вартою на особисте зобов'язання. Суди зазначені клопотання задовольнили.

Водночас діючий КПК не містить таких підстав для звільнення з-під варті (для зміни або скасування за-

<sup>61</sup> ЄДРСР. Вирок Димитровського міського суду Донецької області від 16.09.2019 р. у справі № 242/5437/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84307011#>



побіжного заходу у вигляді тримання під вартою), як «обмін полоненими», «досягнення домовленості про звільнення на міждержавному рівні» і т. п.

Відповідно до ст. 129 Конституції України суддя, здійснюючи правосуддя, має бути незалежним та керуватися верховенством права.

Вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється. Такий правовий припис міститься у ст. 126 Конституції України. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади.

Бангалорські принципи поведінки суддів наголошують на тому, що суддя повинен здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння

права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою. Суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, а й робить це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу.

На наше переконання, будь-які політичні домовленості, навіть найвищого рівня, жодна політична доцільність, а тим більше позапроцесуальне доручення (вказівка) Генерального прокурора, не мають бути підставами для ухвалення певного судового рішення та не можуть бути покладені в його основу.

У кількох справах суди оперативно ухвалювали вирок і лише після цього змінювали запобіжний захід.

### Справа Галини Чернікової



Знімок з екрану: Галина Чернікова, 2015 р.

Джерело: «Галина Черникова/ВКонтакте»

#### Галина Чернікова

10.02.1994 р., жителька м. Донецька.

За даними публічних джерел інформації, у 2014 р. входила до складу НЗФ «Козачий союз "Область війська Донського"».

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

нижня база НЗФ «Козачий союз "Область війська Донського"», район Олексіївського ставка (вул. Висотна, 5, м. Донецьк). Період функціонування НМН: липень 2014 р. – травень 2015 р.

Дана особа обвинувачувалася у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>62</sup>.

За версією слідства, виконувала роль снайпера у складі НЗФ «Козачий союз "Область війська Донського"». Особисто брала участь у мародерстві, пограбуваннях житла, у вбивствах цивільних осіб, українських військовослужбовців, які незаконно утримувалися учасниками НЗФ, а також у вбивствах осіб із числа учасників НЗФ.

Ухвалою Красноармійського міськрайсуду Донецької області від 29.09.2017 р. обвинувальний акт було по-

вернуто прокурору у зв'язку з його невідповідністю вимогам КПК (неконкретністю висунутого обвинувачення). Колегія суддів, між іншим, вказала на те, що за змістом обвинувального акта, крім участі в терористичній організації, обвинуваченій фактично інкримінується вбивство громадян України, яке не охоплюється ч. 1 ст. 258-3 ККУ, оскільки є більш тяжким злочином по відношенню до даної статті.

Але ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 24.10.2017 р. зазначене судове рішення було скасоване, а обвинувальний акт направлено до суду першої інстанції для розгляду по суті. Колегія суддів

<sup>62</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 2201705000000187.

апеляційного суду дійшла висновку, що обвинувальний акт відповідає вимогам закону<sup>63</sup>.

Обвинувачена в судовому засіданні свою вину в скоєнні інкримінованого їй злочину визнала повністю, але від дачі пояснень відмовилась.

Один із допитаних свідків показав суду, що йому відомо, що обвинувачена була на нижній базі формування «Козачий союз "Область війська Донського"» (м. Донецьк, район Олексіївського ставка), куди привозили полонених, допитували, а також вимагали викуп в осіб, що мали статок. У разі відсутності викупу людей вбивали.

Хоча факти участі обвинуваченої у вбивствах людей формально входили до меж висунутого обвинувачення, але конкретні епізоди вбивств їй не інкримінувалися та не були предметом судового розгляду.

Вироком суду від 27.12.2019 р. обвинувачену було визнано винною у вчиненні інкримінованого їй злочину та призначено покарання у вигляді 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Обраний щодо обвинува-

ченої запобіжний захід у вигляді тримання під вартою було змінено на особисте зобов'язання та звільнено обвинувачену з-під варти в залі судового засідання. Рішення про зміну запобіжного заходу жодним чином не обґрунтовано (зазначено лише, що в цьому питанні суд урахував клопотання прокурора)<sup>64</sup>.

29.12.2019 р. обвинувачена була обмінана.

Водночас у більшості проаналізованих справ обвинувачені були звільнені з-під варти до ухвалення вироку.

Слід зазначити, що, ймовірно, були й такі судді, які не бажали діяти всупереч вимогам процесуального закону та звільняти обвинувачених з-під варти без законних на те підстав. У таких випадках обвинувачених звільняли інші судді.

Показовим прикладом є наведена нижче справа, вирок у якій ухвалила колегія суддів Сватівського райсуду Луганської області, а звільнення обвинуваченого з-під варти відбулося на підставі ухвали слідчого судді Старобільського райсуду Луганської області.

### Справа Віктора Шаткова



Знімок з екрану: Віктор Шатков (сторінка особи на ім'я Віктор Шатков у соціальній мережі).

Джерело: «Однокласники»

#### Віктор Шатков («Мордвін»)

05.08.1976 р. н., уродженець Харківської області.

За даними слідства, з липня 2014 р. – учасник НЗФ.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

приватний будинок у районі Луганського міського пологового будинку (квартал Якіра, 8Б, м. Луганськ). Період функціонування НМН: літо 2014 р.

Дана особа обвинувачувалася у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю) ККУ<sup>65</sup>.

За версією слідства, у липні 2014 р. він вступив до НЗФ, безпосередньо керував діями артилерійського відділення терористичної організації, здійснював збирання розвідувальної інформації на підконтрольній Україні території та інше.

<sup>63</sup> ЄДРСР. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 29.09.2017 р. у справі № 235/4130/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69207155>

ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 24.10.2017 р. у справі № 235/4130/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69813259>

<sup>64</sup> ЄДРСР. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 27.12.2017 р. у справі № 235/4130/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86672166>

<sup>65</sup> Номер кримінального провадження в ЄДР: 4201700000003497.

У лютому 2018 р. обвинувальний акт надійшов до Сватівського райсуду Луганської області.

У ході судового розгляду обвинувачений винним себе не визнав та, посилаючись на ст. 63 Конституції України, відмовився давати показання суду.

Водночас допитаний у судовому засіданні свідок показав, що, будучи незаконно утримуваним у підвалі приватного будинку в м. Луганську, який, за його твердженням, бойовики використовували як базу ГРУ ГШ РФ, серед інших учасників НЗФ він бачив обвинуваченого у військовій формі та зі зброєю. Той наказав надягнути на голову свідка пакет, аби свідок не бачив обличчя людей, які його утримували.

Факт утримання свідка в підвалі приватного будинку окремо не інкримінувався обвинуваченому та не був частиною висунутого проти нього обвинувачення.

Вироком від 12.12.2019 р. обвинувачений був визнаний винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 ККУ (участь у терористичній організації), ч. 1 ст. 263 ККУ (незаконне поводження зі зброєю) та засуджений до 9 років позбавлення волі.

Одночасно із цим обвинувачений був виправданий судом за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 ККУ (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) за недоведеністю вчинення ним злочину. Суд дійшов висновку, що стороною обвинувачення не було надано доказів того, що обвинувачений учиняв «управлінські дії з реалізації агресивних планів, загальне керівництво всіма задіяними у війні чи у воєнному конфлікті силами, керівництво збройними силами, проводив військові операції, вносив зміни до плану війни чи воєнного конфлікту, створював нові плани ведення розпочатої війни чи воєнних дій»<sup>66</sup>.

Обраний обвинуваченому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою залишено без змін до набрання вироком законної сили. На той час обвинувачений утримувався в Старобільському слідчому ізоляторі (Луганська область).

Головуючий суддя Половинка В. О. виклав окрему думку, у якій вважав засудження Шаткова за ч. 1 ст. 258-3 ККУ (участь у терористичній організації) не доведеною стороною обвинувачення. Піддав критиці докази, надані стороною обвинувачення<sup>67</sup>.

26.12.2019 р. до Старобільського райсуду Луганської області надійшло клопотання прокурора ГПУ Свиноара О. О. про зміну запобіжного заходу стосовно обвинуваченого в порядку ст. 206 КПК.

У той самий день, 26.12.2019 р., слідчий суддя Старобільського райсуду Луганської області Колядов В. Ю. постановив ухвалу, якою змінив обвинуваченому запобіжний захід із тримання під вартою на особисте зобов'язання до набрання вироком Сватівського райсуду законної сили та звільнив Шаткова з-під варти в залі суду<sup>68</sup>.

Слідчий суддя послався на лист Генерального прокурора від 20.12.2019 р. № 26/1-28вих-19 стосовно доручення виконати заходи, спрямовані на зміну запобіжних заходів на особисте зобов'язання щодо осіб, включених до списків на обмін. Установивши, що обвинувачений включений до списків на обмін, слідчий суддя визнав дану обставину «виключною» та з посиланням на ст. 206 КПК дійшов висновку про можливість задовольнити клопотання прокурора<sup>69</sup>.

Змінити запобіжний захід під час судового провадження може лише суд, у провадженні якого перебуває справа (ч. 4, ст. 176, ч. 1 ст. 200, ст. 331 КПК). Можна лише здогадуватися, чому клопотання прокурора про зміну запобіжного заходу було подане не до Сватівського райсуду Луганської області, що ухвалив вирок, а до іншого суду.

За змістом ст. 206 КПК, на яку послався слідчий суддя, він зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судові рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

В ухвалі слідчого судді прямо зазначено, що обвинувачений утримувався в слідчому ізоляторі на законних підставах (на підставі вироку суду). Тому цілком очевидно, що підстав для звільнення обвинуваченого в порядку, передбаченому ст. 206 КПК, не було. Тим більше що за процедурою, передбаченою цією статтею, вирішується лише питання про звільнення з-під варти особи, яку незаконно позбавлено свободи, а не про зміну запобіжного заходу обвинуваченому (підсудному).

<sup>66</sup> ЄДРСР. Вирок Сватівського районного суду Луганської області від 12.12.2019 р. у справі № 642/6196/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86304010>

<sup>67</sup> ЄДРСР. Окрема думка судді Сватівського районного суду Луганської області Половинки В. О. від 12.12.2019 р. у справі № 642/6196/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86304011>

<sup>68</sup> 28.12.2019 р. В. Шатков був обміняний.

<sup>69</sup> ЄДРСР. Ухвала слідчого судді Старобільського районного суду Луганської області від 26.12.2019 р. у справі № 431/7396/19. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86692743#>



Категорія справи № 431/7396/19: **Кримінальні справи (з 01.01.2019); Провадження за поданням правоохоронних органів, за клопотанням слідчого, прокурора та інших осіб про; зміну запобіжного заходу.**

Надіслано судом: 27.12.2019. Зареєстровано: 29.12.2019. Оприлюднено: 02.01.2020.

Номер судового провадження: 1-кк/431/1582/19

Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42017000000003497



26.12.2019

ЄУН 431/7396/19

Провадження 1-кк/431/1582/19

### УХВАЛА

### ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

26 грудня 2019 року Слідчий суддя Старобільського районного суду Луганської області Колядова В.Ю.,

за участю секретаря Петренко К.С.,

прокурора Гуртового Б.І.,

засудженого ОСОБА\_1 ,

захисника Кузнєцової Т.А.,

розглянувши в режимі відеоконференції клопотання прокурора у кримінальному провадженні начальника другого відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо злочину проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Головної військової прокуратури Генеральної прокуратури України Свиная О.О. про зміну запобіжного заходу в порядку ст. 206 КПК України стосовно ОСОБА\_1 ,

#### встановив:

Колегією суддів Сватівського районного суду Луганської області розглянуто кримінальне провадження № 42017000000003497 за обвинуваченням ОСОБА\_1 , ІНФОРМАЦІЯ\_1 , у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 437, ч. 1 ст. 263 КК України. Вироком від 12.12.2019 обвинуваченого ОСОБА\_1 визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258-3 і ч. 1 ст. 263 КК України, та призначено йому покарання за ч. 1 ст.258-3КК України у виді 9 (дев'яти) років позбавлення волі без конфіскації майна; за ч. 1 ст.263КК України у виді 6 (шести) років позбавлення волі. На підставі ч. 1 ст.70КК України визначено ОСОБА\_1 остаточне покарання за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, у виді 9 (дев'яти) років позбавлення волі без конфіскації майна.

ОСОБА\_1 визнано винним у тому, що він у 2014 році вступив до структурного підрозділу терористичної організації «ЛНР», а саме незаконного збройного формування «КТБ». У складі вказаного підрозділу обвинувачений безпосередньо керував діями артилерійського відділення, яке сприяло РФ у веденні агресивної війни проти України. З вересня 2016 року по липень 2017 року вказаний громадянин у м. Харкові та м. Києві, на виконання вказівок керівництва терористичної організації «ЛНР», здійснював збір розвідувальної інформації, у тому числі біля Верховної Ради



України, про місця перебування та спосіб пересування одного з народних депутатів України, яку передавав учасникам указаної терористичної організації з метою використання такої інформації у здійсненні злочинної діяльності проти органів державної влади України, зокрема для вчинення терористичних актів.

Обраний обвинуваченому запобіжний захід тримання під вартою указаним вироком залишено без змін до набрання ним законної сили, з метою запобігти ухиленню (переховуванню) від відбування призначеного покарання. Обвинувачений ОСОБА\_1 утримується під вартою в Державній установі «Старобільський слідчий ізолятор», за адресою: Луганська обл., Старобільський район, місто Старобільськ, вул. Монастирська, буд. 65, тобто під юрисдикцією слідчих суддів Старобільського районного суду Луганської області.

Листом від 20.12.2019 № 26/1-28вих-19 Генеральний прокурор у зв'язку з досягнутими домовленостями між Україною та Російською Федерацією щодо одночасного звільнення осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні злочинів або засуджені, і кримінальні провадження стосовної яких перебувають у провадженні органів досудового розслідування та судах України, та їх обміну на військовополонених українських військовослужбовців та заручників, які утримуються на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей, доручив виконати заходи, спрямовані на зміну вказаним особам запобіжних заходів на особисте зобов'язання.

Обвинувачений ОСОБА\_1 зазначений у списку № 1, який додається до вказаного листа, як особа яка планується до обміну. Останній підтвердив, що бажає бути обміненим. Обвинувачений ОСОБА\_1 має постійне місце проживання в м. Харкові, а також стійкі соціальні зв'язки рідні останнього проживають в м. Харкові.

У зв'язку з чим вважають необхідним змінити обвинуваченому ОСОБА\_1 запобіжний захід до набрання вироком законної сили з тримання під вартою на особисте зобов'язання.

Розглянувши вказане клопотання, перевіrivши надані матеріали особової справи, заслухавши думку прокурора, який підтримав клопотання, засудженого та захисника, які підтримали клопотання прокурора, слідчий суддя приходить до наступного.

Відповідно до ст. 2 КПК України, Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

В ДУ Старобільському слідчому ізоляторі утримується ОСОБА\_1. Вироком Сватівського районного суду Луганської області від 12.12.2019 року ОСОБА\_1 засуджено за ч. 1 ст. 258-3, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 437, ч. 1 ст. 263 КК України, відповідно до ст. 70 КК України до 9 (дев'яти) років позбавлення волі без конфіскації майна. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою залишено до набрання вироком законної сили.

Листом від 20.12.2019 № 26/1-28вих-19 Генеральний прокурор у зв'язку з досягнутими домовленостями між Україною та Російською Федерацією щодо одночасного звільнення осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні злочинів або засуджені, і кримінальні провадження стосовної яких перебувають у провадженні органів досудового розслідування та судах України, та їх обміну на військовополонених українських військовослужбовців та заручників, які утримуються на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей, доручив виконати заходи, спрямовані на зміну вказаним особам запобіжних заходів на особисте зобов'язання.

Обвинувачений ОСОБА\_1 зазначений у списку № 1, який додається до вказаного листа, як особа яка планується до обміну. Останній підтвердив, що бажає бути обміненим.

Слідчим суддею перевірено в порядку ст.206КПК України підстави тримання під вартою ОСОБА\_1 встановлено, що останній утримується в ДУ Старобільського СІ на законних підставах, обумовлених



дією запобіжного заходу у відношенні нього у вигляді тримання під вартою до вступу вироку суду першої інстанції від 12.12.2019 року в законну силу.

Відповідно до вимог ст.131КПК України заходи забезпечення кримінального провадження, до яких відносяться запобіжні заходи, у тому числі такий вид запобіжного заходу, як тримання під вартою, застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження.

Відповідно до ч.1 ст.206КПК України кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Згідно з п.18 ч.1 ст.3КПК України слідчий суддя це суддя першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Враховуючи, що ОСОБА\_1 значиться під № 1 в списку осіб, які плануються до обміну, відповідно до Листа від 20.12.2019 № 26/1-28вих-19 Генерального прокурора щодо домовленості України та Російської Федерації щодо одночасного звільнення осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні злочинів або засуджені, і кримінальні провадження стосовно яких перебувають провадженні органів досудового розслідування та судів України, та їх обміну на військово-полонених українських військовослужбовців та заручників, які утримуються на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей слідчий суддя вважає, що вказані обставини є виключними у даному випадку, а клопотання таким, що підлягає задоволенню.

Керуючись ст.ст. 2, 9, 12, 131, 206, 309 КПК України, слідчий суддя

**ухвалив:**

Клопотання прокурора у кримінальному провадженні начальника другого відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо злочину проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Головної військової прокуратури Генеральної прокуратури України Свинара О.О. про зміну запобіжного заходу в порядку ст. 206 КПК України стосовно ОСОБА\_1 задовольнити.

Зміни ОСОБА\_1, ІНФОРМАЦІЯ\_1 запобіжний захід з тримання під вартою на особисте зобов'язання до набрання вироком Статівського районного суду Луганської області законної сили.

Звільнити ОСОБА\_1, ІНФОРМАЦІЯ\_1, з-під варті в залі суду негайно.

Ухвала оскарженню не підлягає та набирає законної сили з моменту її оголошення.

**Слідчий суддя В.Ю. Колядов**



Знімок з екрану: Лариса Чубарова («Тереза»).

Джерело: Цензор.нет

### Лариса Чубарова («Тереза»)

За даними публічних джерел інформації, є громадянкою РФ.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

колишня будівля міліції в м. Кальміуське (вул. Кірова, 33, м. Кальміуське, Старобешівський район, Донецька область) та приміщення колишнього Мар'їнського РВ ГУМВС України в Донецькій області (вул. С. Прокоф'єва, 7А, м. Мар'їнка, Донецька область).

Дана особа обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю) та ч. 1 ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України) ККУ.

У вересні 2015 р. обвинувальний акт надійшов до Київського райсуду м. Харкова.

За твердженням сторони обвинувачення, Лариса Чубарова, між іншим, проводила допити військовополонених та цивільних осіб, які перебували в полоні.

Вироком Київського райсуду м. Харкова від 29.06.2017 р. обвинувачену було визнано винною у вчиненні інкримінованих їй злочинів та призначено остаточне покарання у вигляді 11 років позбавлення волі з конфіскацією майна<sup>70</sup>.

На вказаний вирок суду обвинувачена та її захисник подали апеляційні скарги. Станом на грудень 2019 р. апеляційні скарги розглянуті не були.

Ухвалою від 26.12.2019 р. колегія суддів судової палати у кримінальних справах Харківського апеляційного суду задовольнила клопотання прокурора та захисника про зміну запобіжного заходу з тримання під вартою на особисте зобов'язання.

Колегія суддів послалася, зокрема, на те, що обвинувачена тривалий час перебуває під вартою (з 06.04.2015 р.), свідки сторони обвинувачення вже допитані судом, потерпілих від злочинів не встановлено, оскаржуваним вироком обвинуваченій призначено остаточне покарання у вигляді позбавлення волі на строк 11 років із конфіскацією майна, але на час апеляційного розгляду вона відбула вже більше трьох чвертей строку призначеного покарання. Також колегія суддів зазначила, що звільнення заручників із числа військовослужбовців ЗСУ та інших осіб, яких було захоплено в полон у зоні проведення АТО/ООС на території Луганської та Донецької областей, є тим винятковим випадком, який надає апеляційному суду право змінити обвинуваченій запобіжний захід до набрання вироком законної сили на такий, що не пов'язаний із триманням під вартою, звільнивши її з-під варти. При цьому, на переконання колегії суддів, ризики, що продовжують існувати у кримінальному провадженні, є не співрозмірними з необхідністю пріоритетного звільнення заручників із числа військовослужбовців ЗСУ та інших осіб<sup>71</sup>.

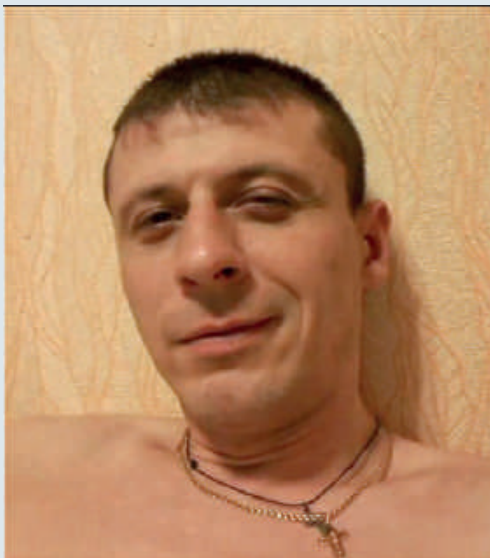
29.12.2019 р. обвинувачена була обміняна (передана на тимчасово окуповану територію України).

<sup>70</sup> ЄДРСР. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 29.06.2017 р. у справі № 640/16434/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67472039>

<sup>71</sup> ЄДРСР. Ухвала Харківського апеляційного суду від 26.12.2019 р. у справі № 640/16434/15-к. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86647723>



## Справа Олександра Жмуріна



Знімок з екрану: Олександр Жмурін.

Джерело: <https://myrotvorets.center/>

### Олександр Жмурін

23.07.1977 р. н., уродженець м. Довжанська (кол. Свердловськ) Луганської області.

Затриманий у смт Мілове Луганської області в 2017 р.<sup>72</sup>

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля відділу прикордонної служби «Свердловськ» (вул. Ленінського Комсомолу, 3, м. Довжанськ Луганської області). Період функціонування НМН: 2014 р.

Дана особа підозрювалася, зокрема, у тому, що у складі НЗФ здійснювала функції конвоювання й охорони українських військовослужбовців, а також інших осіб, які незаконно утримувалися учасниками НЗФ у полоні, брала участь у допитах<sup>73</sup>.

17.08.2018 р. до Біловодського райсуду Луганської області надійшов обвинувальний акт за обвинуваченням Жмуріна у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), ч. 1 ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) ККУ.

22.08.2018 р. Апеляційний суд Луганської області відмовив у задоволенні подання в. о. голови Біловодського райсуду про направлення кримінального провадження до іншого суду (через нібито неможливість сформувати склад суду) у зв'язку з необґрунтованістю відповідного подання.

3 вересня 2018 р. кримінальне провадження розглядалося Біловодським райсудом. Ухвалою суду від

14.11.2019 р. було задоволено клопотання прокурора про продовження обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком на 60 діб.

Згодом із таким рішенням суду не погодився прокурор та з пропуском строку на оскарження подав апеляційну скаргу.

Ухвалами колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Луганського апеляційного суду прокурору було поновлено строк на апеляційне оскарження та задоволено апеляційну скаргу. Змінено обвинуваченому запобіжний захід із тримання під вартою на особисте зобов'язання. Колегія суддів зазначила, що суд першої інстанції не в повній мірі врахував те, що обвинувачений є особою з інвалідністю 3-ї групи, одружений, має на утриманні двох неповнолітніх дітей, що на переконання суду свідчить про міцність його соціальних зв'язків. Також суд урахував, що кримінальне провадження розглядається більше двох років і весь цей час обвинувачений тримається під вартою.

У подальшому обвинувачений був обміняний.

<sup>72</sup> Воевал на стороне РФ, пытал пленных и приехал получить статус переселенца: СБУ задержала уроженца Луганщины [Електронний ресурс] / Informator.media. – Режим доступу: <https://informator.media/archives/282764>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 13.05.2021. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>73</sup> ЄДРСР. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 29.12.2017 р. у справі № 757/65760/17-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71369029>



## Справа Рустама Павлюка та Леоніда Белікова



Знімок з екрану: Рустам Павлюк.

Джерело: <https://www.politnavigator.net>

### Рустам Павлюк

27.05.1977 р. н., уродженець Херсонської області.

За деякими даними, міг проходити службу в СБУ (підрозділ «Щит»).

З 2014 р. міг бути учасником НЗФ («1-й Слов'янський батальйон»)<sup>74</sup>.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля сільського клубу в с. Лукове (Бойківський район, Донецька область); штаб 1-ї ОМСБр «Слов'янська» (дитячий санаторій «Струмок», вул. Набережна, 1, м. Кальміуське, Старобешівський район, Донецька область).



### Леонід Беліков

28.11.1983 р. н.

З 2014 р. міг бути учасником НЗФ («1-й Слов'янський батальйон»).

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля сільського клубу в с. Лукове (Бойківський район, Донецька область); штаб 1-ї ОМСБр «Слов'янська» (дитячий санаторій «Струмок», вул. Набережна, 1, м. Кальміуське, Старобешівський район, Донецька область).

Дані особи органами досудового розслідування обвинувачувалися у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 2 ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю) ККУ<sup>75</sup>. За версією слідства, перебуваючи у складі НЗФ та будучи озброєними вогнепальною зброєю, вони чергували на блокпостах, здійснили викрадення та подальше незаконне позбавлення

волі цивільної особи, незаконно заволоділи її транспортним засобом.

Обвинувачені в судовому засіданні своєї провини у скоєнні вищевказаних злочинів не визнали та пояснили суду, що до складу терористичної організації вони не вступали, а лише брали участь у чергуванні з метою підтримання громадського порядку на тимчасово непідконтрольній владі України території. Також заперечили факт викрадення потерпілого та факт незаконного заволодіння його автомобілем.

<sup>74</sup> Павлюк Рустам Георгиевич [Електронний ресурс] // Миротворець. – Режим доступу: <https://myrotvorets.center/criminal/pavlyuk-rustam-georgievich/>

<sup>75</sup> Номер кримінального провадження в ЄДР: 2201505000000108.

Ухвалою Жовтневого райсуду м. Маріуполя від 06.10.2015 р. обвинувальний акт було повернуто прокурору у зв'язку з його невідповідністю вимогам КПК (через відсутність формулювання обвинувачення та правової кваліфікації кримінальних правопорушень). Але ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Донецької області від 10.11.2015 р. зазначене судове рішення було скасовано як помилкове та повернуто справу для подальшого розгляду до суду першої інстанції.

Вироком Жовтневого райсуду м. Маріуполя від 15.12.2017 р. обвинувачені були визнані винними у вчиненні інкримінованих їм злочинів та засуджені до 9 та 9 років і 6 місяців позбавлення волі кожний відповідно<sup>76</sup>.

У той самий день, 15.12.2017 р., суд задовольнив клопотання прокурора та скасував запобіжний захід у вигляді тримання під вартою обом обвинуваченим, звільнивши їх з-під варти, задля проведення обміну в рамках Мінських домовленостей.

В апеляційному порядку вирок та ухвала суду від 15.12.2017 р. учасниками судового провадження не оскаржувалися.

### Справа Сергія Пилипенка



Знімок з екрану: Сергій Пилипенко.

Джерело: <https://myrotvorets.center/>

### 3.3. ПОРУШЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

Однією із загальних засад кримінального провадження є розумність строків.

Порушення розумних строків судового провадження є системною проблемою українського судочинства й характерне для будь-якої категорії кримінальних проваджень, незалежно від виду злочину.

*Розумними* в розумінні кримінального процесуального закону вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, має бути здійснене невідкладно й розглянуте в суді першочергово.

Аналіз перебігу судових проваджень у справах, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб, демонструє дві протилежні тенденції.

**Перша тенденція** полягає в тому, що ті кримінальні провадження, у яких обвинуваченими виступають рядові учасники НЗФ (особи, що підозрюються у вчиненні відповідних правопорушень), розглядаються судами в основному з дотриманням розумних строків та з ухваленням вироків.

#### Сергій Пилипенко («Крутой»)

16.03.1958 р. н., уродженець м. Макіївки Донецької області.

Наприкінці 2017 р. був звільнений унаслідок обміну і в січні 2018 р. повернувся на тимчасово окуповану територію Донецької області<sup>77</sup>.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля УСБУ в Донецькій області (вул. Щорса, 62, м. Донецьк). Період функціонування НМН: травень 2014 р. – дотепер.

<sup>76</sup> ЄДРСР. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 15.12.2017 р. у справі № 263/11399/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71038780>

<sup>77</sup> Побережнюк Р. Возвращение из украинского плена: Бывший ополченец подаст в суд в Страсбурге на украинских правоохранителей / Комсомольская правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.donetsk.kp.ru/daily/26789.4/3822637/> – Дата публікації: 31.01.2018. – Дата перегляду: 07.05.2021.

23.05.2017 р. до Слов'янського міськрайсуду Донецької області надійшов обвинувальний акт за обвинуваченням Сергія Пилипенка у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), ч. 1 ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) ККУ<sup>78</sup>.

За версією слідства, обвинувачений у 2014 р. у складі НЗФ, зокрема, перебуваючи в приміщенні Управління СБУ в Донецькій області (м. Донецьк, вул. Щорса, 62) здійснював озброєну охорону та незаконне утримання в полоні військовослужбовців ЗСУ та цивільних осіб (застосовуючи до них фізичне та психічне насильство). Крім того, за версією слідства, обвинувачений сприяв у веденні агресивної війни невістановленими представниками влади РФ та ЗС РФ проти України.

Обвинувачений свою вину у вчиненні інкримінованих йому злочинів визнав повністю та за вироком суду від 01.06.2017 р. отримав остаточне покарання у вигляді

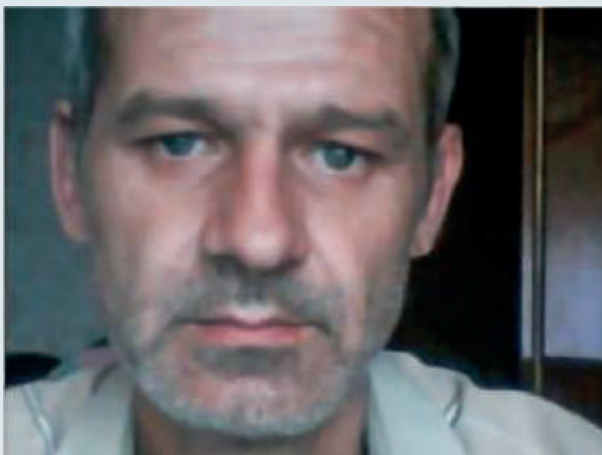
позбавлення волі на строк 10 років 1 місяць із конфіскацією всього належного йому майна<sup>79</sup>.

Вирок в апеляційному порядку обвинуваченим та його захисником не оскаржувався.

Не можна залишити поза увагою той факт, що обвинувачений свою вину визнав, що спричинило визнання судом недоцільним дослідження ряду доказів стосовно фактичних обставин справи, які сторонами не оспорювалися. Водночас навіть за таких обставин вирок було ухвалено з блискавичною швидкістю (на 9-й день із дня надходження обвинувального акта до суду).

Цікаво, що будучи частково незгодним із цим рішенням, один із суддів висловив окрему думку. Суддя вважав, що будь-яких обґрунтувань та доказів учинення обвинуваченим злочину, передбаченого ч. 2 ст. 437 ККУ (ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій), стороною обвинувачення в обвинувальному акті не зазначено, а тому обвинувачений підлягає виправданню в цій частині обвинувачення.

### Справа Сергія Костельного



Знімок з екрану: Сергій Костельний  
Джерело: <https://hi.dn.ua>

#### Сергій Костельний

20.01.1970 р. н., житель м. Краматорська Донецької області.

До 2014 р. – помічник оперуповноваженого відділу карного розшуку Краматорського МВ ГУМВС України в Донецькій області.

**НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:**

будівля Краматорської міської ради (пл. Миру, 2, м. Краматорськ).

Період функціонування НМН: квітень–липень 2014 р.



Знімок з екрану: Адмінбудівля Краматорської міськради, травень 2014 р.  
Джерело: [artemgetman.blogspot](http://artemgetman.blogspot)

<sup>78</sup> Номер кримінального провадження в ЄДР: 42017000000001119.

<sup>79</sup> ЄДРСР. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 01.06.2017 р. у справі № 243/4702/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66885637>

У березні 2015 р. до Краматорського міського суду Донецької області надійшов обвинувальний акт за обвинуваченням Сергія Костельного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>80</sup>.

За версією слідства, обвинувачений, між іншим, перебуваючи на посаді помічника оперуповноваженого Краматорського МВ ГУМВС України в Донецькій області, у червні 2014 р. у приміщенні захопленого учасниками терористичної організації виконкому Краматорської міськради, діючи умисно, опитував громадянина, якого незаконно позбавили волі, з питань причетності останнього до перешкоджання діяльності терористичної організації.

Факт участі обвинуваченого в незаконному допиті цього чоловіка (свідка) після викрадення останнього входив до меж висунутого обвинувачення й розціню-

вався стороною обвинувачення як організаційне та інше сприяння діяльності терористичної організації.

У ході судового розгляду обвинувачений свою вину не визнав.

Вироком Краматорського міського суду Донецької області від 08.06.2015 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 13.08.2015 р., обвинуваченого було визнано винним у вчиненні злочину та засуджено до покарання у вигляді 8 років позбавлення волі<sup>81</sup>.

Таким чином, справу було розглянуто з ухваленням вироку упродовж трьох місяців із дня надходження обвинувального акта до суду (хоча обвинувачений себе винним не визнавав і у справі було допитано значну кількість свідків), що є достатньо швидким для українського правосуддя загалом та подібних справ зокрема.

### Справа Олександра Гакала



#### Олександр Гакало

1970 р. н., житель м. Миколаївки Донецької області.

До 2014 р. – інспектор патрульної служби Слов'янського МВ ГУМВС України в Донецькій області.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

блокпост, поруч із цегляним заводом (вул. Вокзальна, 1А, м. Миколаївка, Слов'янський район, Донецька область).

Період функціонування НМН: квітень–липень 2014 р.

Дана особа обвинувачувалася у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>82</sup>.

За версією слідства, обвинувачений, перебуваючи на посаді інспектора патрульної служби Слов'янського МВ ГУМВС України в Донецькій області, діючи умисно, за попередньою змовою з двома іншими нествановленими працівниками міліції, а також з іншими нествановленими учасниками терористичної організації здійснював затримання громадян із метою їх подальшої доставки на блокпости терористичної організації, де громадяни незаконно утримувалися та залучалися до примусової праці.

Висунуте обвинувачення включало в себе принаймні чотири епізоди незаконного затримання людей, які

стороною обвинувачення розцінювалися як участь обвинуваченого в терористичній організації.

Під час судового розгляду справи в суді першої інстанції обвинувачений свою провину у висунутому обвинуваченні не визнав та заперечував свою причетність до діяльності терористичної організації.

Вироком Слов'янського міськрайсуду Донецької області від 02.12.2015 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 07.06.2016 р. та ухвалою ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22.06.2017 р., обвинуваченого було визнано винним у вчиненні злочину та засуджено до покарання у вигляді 8 років позбавлення волі<sup>83</sup>.

При цьому суд касаційної інстанції визнав правильними висновки суду першої інстанції про те, що обвинувачений, свідомо затримуючи та доставляючи людей

<sup>80</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42015050000000087.

<sup>81</sup> ЄДРСР. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 08.06.2015 р. у справі № 234/3784/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44720443>  
ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 13.08.2015 р. у справі № 234/3784/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48491714>

<sup>82</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12015220320000097.

<sup>83</sup> ЄДРСР. Судові рішення у справі № 243/1713/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53952918>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58261586>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67500571>



на блокпости до озброєних людей, де затримані примусово залучалися до праці та утримувалися проти своєї волі, брав участь у терористичній організації, а тому його дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 258-3 ККУ.

У цій справі обвинувачений отримав вирок через вісім місяців після початку судового провадження, хоча своєї провини не визнавав.

Відносно швидко були ухвалені вироки також у справі **Романа Петросяна** («Рамзес») та у справі **Віталія Горбачова**.

Житель Дружківки **Роман Петросян** обвинувачувався в тому, що в червні 2014 р. разом з іншими учасниками НЗФ брав участь у викраденні людини в м. Дружківка. Незважаючи на процесуальну складність справи, обвинувачений отримав вирок (6 років позбавлення волі) менш ніж за два роки після над-

ходження обвинувального акта до суду, що на фоні інших справ відповідної категорії виглядало достатньо швидким<sup>84</sup>.

За обставинами іншої справи та версією слідства, житель Лисичанська **Віталій Горбачов** обіймав посаду «оперативного працівника ЛНР» та брав безпосередню участь у викраденні людини. Вирок стосовно обвинуваченого був ухвалений через рік після надходження обвинувального акта до суду (6 років позбавлення волі з конфіскацією майна)<sup>85</sup>.

**Друга тенденція** в судовому розгляді подібних справ полягає в тому, що ті кримінальні провадження, у яких обвинуваченими виступають відомі широкому загалу учасники НЗФ (особи, що підозрюються у вчиненні відповідних правопорушень), розглядаються судами роками і, як правило, без постановлення вироку.

### Справа Олексія Мільчакова



Знімок з екрану: Олексій Мільчаков після обстрілу підрозділу українських військових у районі Луганська, 2014 р.

Джерело: <https://vk.com>

#### Олексій Мільчаков («Серб»)

30.04.1991 р. н., уродженець м. Санкт-Петербург, РФ.

За даними ЗМІ, 2014 р. незаконно перетнув російсько-український кордон та вступив до НЗФ «Бетмен». Згодом очолив НЗФ «Русич», брав участь у боях за Луганський аеропорт (серпень-вересень 2014 р.)<sup>86</sup>.

Може бути причетним до катувань та вбивств на полі бою добровольців батальйону «Айдар». Деяким українським військовим відрізали вуха та видряпували на їхніх обличчях символіку підрозділу «Русич»<sup>87</sup>.

Станом на 2021 р. проживає у РФ<sup>88</sup>.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

територія Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля (квартал Молодіжний, 20А, м. Луганськ). Період функціонування НМН: червень–листопад 2014 р.<sup>89</sup>.

<sup>84</sup> ЄДРСР. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 05.06.2018 р. у справі № 229/3339/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74546183>

<sup>85</sup> ЄДРСР. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 28.09.2015 р. у справі № 415/3534/14-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53094240#>

<sup>86</sup> На Донбасі нас називали «мавпами» – засуджений бразилець із угруповання «ДНР» [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28339042.html>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 01.03.2017. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>87</sup> Из жизни упырей (18+) [Електронний ресурс] / uglich\_jj // LiveJournal. – Режим доступу: <https://uglich-jj.livejournal.com/87194.html>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 25.03.2015. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>88</sup> Командир штурмовой группы «Русич» из ДНР лишился в Петербурге автомобиля [Електронний ресурс] / Фонтанка.ру. – Режим доступу: <https://www.fontanka.ru/2015/11/18/056/>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 18.11.2015. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>89</sup> Тюрми і катівні Луганська: Підвал Бетмена [Електронний ресурс] / Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». – Режим доступу: [https://jfp.org.ua/rights/porushennia/violation\\_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights\\_violations/pidval\\_betmena?locale=uk](https://jfp.org.ua/rights/porushennia/violation_categories/nezakonni-mistsia-nesvobody/rights_violations/pidval_betmena?locale=uk). – Назва з екрану. – Дата публікації: 25.02.2016. – Дата перегляду: 13.05.2021.

Дана особа обвинувачується у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України), ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) ККУ<sup>90</sup>.

05.07.2017 р. обвинувальний акт надійшов до Марківського райсуду Луганської області, але в. о. голови суду одразу звернувся до Апеляційного суду Луганської області з поданням про вирішення питання щодо передання справи для розгляду до іншого суду у зв'язку з лікарняними та відпустками суддів.

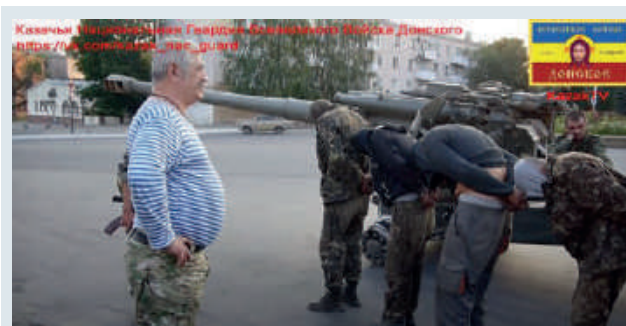
Ухвалою Апеляційного суду Луганської області від 17.07.2017 р. у задоволенні подання було відмовлено, а обвинувальний акт повернуто до Марківського

райсуду. Колегія апеляційного суду зазначила, що факт знаходження суддів у відпустках не є підставою для направлення кримінального провадження до іншого суду<sup>91</sup>.

Ухвалою Марківського райсуду від 28.08.2017 р. було призначено підготовче засідання у справі. Надалі, у зв'язку із закінченням строку повноважень одного із суддів та його заміною на іншого суддю, 17.12.2018 р. суд розпочав розгляд справи спочатку.

Більше трьох років справа перебувала на стадії підготовчого провадження. Судовий розгляд не розпочинався. Ухвалою від 09.12.2020 р. суд відмовив у задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, оголосив розшук обвинуваченого та зупинив судове провадження<sup>92</sup>.

### Справа Миколи Козіцина



Знімок з екрану: Микола Козіцин допитує військовополонених у центрі Перевальська.

Джерело: KazakTV.



Знімок з екрану: Парад підрозділів «КНГ» на центральній площі Перевальська, 2014 р.

Джерело: <https://ok.ru/profile/559542049315/pphotos/897391355683>

### Микола Козіцин

20.06.1956 р. н., уродженець м. Торецьк (кол. Дзержинськ) Донецької області.

За деякими даними, у 90-х рр. воював у Придністров'ї та Абхазії. У 1993 р. став отаманом російської організації «Всевелике військо Донське». Очолював російську громадську організацію «Міжнародний союз громадських об'єднань "Всевелике військо Донське"»<sup>93</sup>.

Проживає в РФ.

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

1) територія ресторану «Торнадо» (вул. Дзержинського, 2Б, м. Перевальськ, Луганська область). Період функціонування НМН: травень–грудень 2014 р.<sup>94</sup>;

2) Перевальський районний будинок культури «Гірник» (вул. Леніна, 19, м. Перевальськ, Луганська область). Період функціонування НМН: 2014–2015 рр.<sup>95</sup>;

3) будівля Перевальського районного центру зайнятості (вул. Миру, 3, м. Перевальськ, Луганська область). Період функціонування НМН: листопад 2014 – 2015 рр.<sup>96</sup>.

<sup>90</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42017000000001109.

<sup>91</sup> ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 17.07.2017 р. у справі № 417/4335/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67772470>

<sup>92</sup> ЄДРСР. Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 09.12.2020 р. у справі № 417/4335/17. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93444644>

<sup>93</sup> Хотіли у Кремлі «Новоросію» – отримали «Казакію»? [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26708384.html>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 24.11.2014. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>94</sup> Інтерв'ю СЦП-9 від 14.07.2015 р.; Інтерв'ю СЦП-10 від 29.07.2015 р.; Інтерв'ю СЦП-11 від 22.06.2016 р.; Інтерв'ю СЦП-12 від 30.04.2018 р.

<sup>95</sup> Там само.

<sup>96</sup> Там само.

З 18 квітня 2017 р. у Лисичанському міському суді Луганської області перебуває кримінальне провадження за обвинуваченням **Миколи Козіцина** у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 2 ст. 187 (розбій), ч. 3 ст. 258 (терористичний акт), ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), ч. 1 ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) ККУ<sup>97</sup>.

За перші три роки перебування справи в суді чотири рази з різних причин змінювався склад колегії суддів. Востаннє, 27.02.2020 р., суд задовольнив заяву члена колегії суддів – судді Грибанової Л. О. про самовідвід. Заява була обґрунтована тим, що частина подій відповідно до матеріалів, наданих до суду, відбулася на тимчасово окупованій території України, де на теперішній час проживають діти та чоловік судді. Дані обставини, на думку судді, можуть поставити під сумнів її об'єктивність та неупередженість під час розгляду даної справи<sup>98</sup>.

Як наслідок, уже вп'яте було сформовано новий склад колегії суддів (здійснена заміна відведеного судді) та розпочато судовий розгляд спочатку.

Подальший рух справи невідомий. За три роки перебування справи в суді в ЄДРСР було оприлюднено лише три судових рішення (щодо вирішення різних процесуальних питань).

Один із потерпілих декілька разів надсилав до суду різні клопотання, у яких просив, зокрема, повідомити йому, на якій стадії перебуває судове провадження, дату наступного судового засідання, надіслати на його адресу копії всіх судових рішень, які ухвалювалися судом починаючи з 18.04.2017 р., та відповідно до вимог Закону України «Про доступ до судових рішень» оприлюднити в ЄДРСР всі судові рішення, які ухвалювалися судом після 04.12.2017 р. Крім того, просив суд дозволити йому брати участь у судових засіданнях упродовж усього судового провадження в режимі відеоконференції. Потерпілий посилався на те, що за весь час перебування кримінального провадження в суді він не отримав жодного виклику до суду та жодного судового рішення.

Інформація про результати розгляду судом зазначених вище клопотань у потерпілого відсутня. Судові повістки про виклик до суду на його адресу не надходять.

Загалом у справі потерпілими визнано щонайменше 18 осіб.

Схожа ситуація спостерігається й в інших подібних справах.

Так, 01.02.2016 р. до Сватівського райсуду Луганської області надійшов обвинувальний акт відносно **Сергія Литвина**, який, за даними ЗМІ, обіймав посаду «віцепрем'єра уряду ЛНР» (2015–2016 рр.)<sup>99</sup>. Дана особа може бути причетна до незаконного позбавлення волі людей.



Знімок з екрану: Сергій Литвин, 2016 р.

Джерело: <https://ok.ru/profile/568706438205/album/493907354941/848659963453>

Справа перебувала в суді майже чотири роки, після чого 14.04.2020 р. колегія суддів зупинила судове провадження до розшуку обвинуваченого<sup>100</sup>. У мотивувальній частині ухвали суду було зазначено, зокрема, що «в даному кримінальному провадженні відсутні беззаперечні докази, з яких можна зробити висновок, що обвинувачений [...] намагався ухилитися від суду чи недвозначно відмовився від свого права прибути в судове засідання». Посилаючись на положення ст. 335 КПК та на той факт, що обвинувачений ще на стадії досудового розслідування був оголошений у розшук слідчим СБУ, колегія суддів дійшла висновку про необхідність зупинення судового провадження.

Статтею 335 КПК передбачено, що в разі якщо обвинувачений ухилився від суду, суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

<sup>97</sup> Номер кримінального провадження в ЄДРП: 4201600000003990.

<sup>98</sup> ЄДРСР. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 27.02.2020 р. у справі № 415/2162/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87881658>

<sup>99</sup> ЄДРСР. Ухвала Сватівського районного суду Луганської області від 05.02.2016 р. у справі № 426/351/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61742591>

<sup>100</sup> ЄДРСР. Ухвала Сватівського районного суду Луганської області від 14.04.2020 р. у справі № 426/351/16-к. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88851617>



На фоні висновку колегії суддів про відсутність беззаперечних доказів того, що обвинувачений намагався ухилитися від суду, та без оголошення ухвалою суду розшуку обвинуваченого рішення зупинити провадження на тій правовій підставі, що обвинувачений «ухиляється від суду», виглядає сумнівним.

08.11.2016 р. до Марківського райсуду Луганської області надійшов обвинувальний акт за обвинуваченням **Володимира Громова**, якого деякі ЗМІ називають «начальником контррозвідки ЛНР»<sup>101</sup>. У подальшому з різних причин тричі змінювався склад колегії суддів (закінчення терміну повноважень, звільнення з посади судді учасника колегії, перехід від колегіального до одноособового розгляду). І лише 30.12.2020 р. суд відмовив у задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, оголосив розшук обвинуваченого та зупинив судове провадження<sup>102</sup>. Підготовче провадження до моменту його зупинення тривало більше чотирьох років, і не зрозуміло, чим була викликана така значна затримка.



Знімок з екрану: Володимир Громов показує журналісту затриманих африканців (територія Луганського СБУ), 2014 рік.

Джерело: YouTube-канал «Lugansk-online.info».

Таким чином, є всі підстави стверджувати про систематичне порушення розумних строків під час розгляду резонансних справ. Можна припустити, що окремі судді свідомо затягують розгляд справ в очікуванні врегулювання збройного конфлікту, рішень законодавчої влади про амністію тощо.

### 3.4. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ, ЯКІ НЕ ЗАВЖДИ ПОВНОЮ МІРОЮ ВРАХОВУЮТЬ СТУПІНЬ ТЯЖКОСТІ ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИНУ, ОСОБУ ВИННОГО ТА ОБСТАВИНИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ТА ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Дослідження справ (судових рішень), що перебували на стадії судового провадження, показує, що:

- суди здебільшого призначали покарання в межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини ККУ, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, але не завжди з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання;

- мають місце непоодинокі випадки, коли суди призначали більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, застосовуючи ст. 69 ККУ та враховуючи «наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину» (законна підстава для призначення більш м'якого покарання), хоча зі змісту вироку наявність таких підстав виглядає сумнівною;

- в окремих випадках покарання призначалися таким чином, щоб на момент ухвалення (проголошення) вироку, з урахуванням строку попереднього ув'язнення, підсудний був звільнений з-під варти як такий, що його фактично відбув.

<sup>101</sup> Номер кримінального провадження в ЄДРП: 2201400000000268.

ЄДРСП. Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 06.12.2016 р. у справі № 417/3352/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63218710>

<sup>102</sup> ЄДРСП. Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 30.12.2020 р. у справі № 417/3352/16-к. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93952092>





Знімок з екрану: Валерій Єфіменко.

Джерело: <https://myrotvorets.center/>

### Валерій Єфіменко («Ірокез»)

28.03.1964 р. н., уродженець м. Сєвєродонецька Луганської області.

За даними публічних джерел, у квітні 2014 р. вступив до НЗФ «Армія Південного Сходу»<sup>103</sup>.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля Луганського СБУ (вул. Радянська, 79, м. Луганськ, Луганська область). Період функціонування НМН: квітень 2014 р. – дотепер.

У ході досудового розслідування діяння В. Єфіменка було кваліфіковане за ч. 3 ст. 28, ч. 5 ст. 260 ККУ як участь у складі не передбаченого законом збройного формування (батальйон «Леший») у нападі на підприємства, установи, організації. Зокрема, 02.06.2014 р. обвинувачений у складі цього НЗФ учинив напад на Луганський прикордонний загін, що призвело до тяжких наслідків (у результаті нападу щонайменше 12 українських прикордонників отримали поранення різного ступеня тяжкості)<sup>104</sup>. За версією слідства, чоловік брав також участь у змові, що спрямована на планування, підготовку агресивної війни, ведення агресивних воєнних дій, учинених за попередньою змовою групою осіб, через що його дії були додатково кваліфіковані за ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437 ККУ.

Виклад фактичних обставин кримінального правопорушення в обвинувальному акті включав установлену слідством причетність обвинуваченого до охорони будівлі Управління СБУ в Луганській області, у якій, між іншим, утримували військовополонених та цивільних осіб, позбавлених свободи з політичних мотивів: «в середині квітня 2014 р. ОСОБА\_1, здійснюючи умисні протиправні дії у складі не передбаченого законом збройного формування, разом з іншими учасниками зазначеного формування, маючи при собі вогнепальну зброю, здійснював охорону захопленої адміністративної будівлі Управління СБУ в Луганській області, розташованої за адресою: місто Луганськ, вул. Радянська, 79, а також, будучи старшим караулу, розподіляв обов'язки та функції під час несення чергувань у зазначеній будівлі».

З 25.01.2019 р. обвинувальний акт перебував на розгляді в Рубіжанському міськсуді Луганської області. Упродовж всього судового процесу підсудний винним себе не визнавав і вважав пред'явлене йому обвинувачення необґрунтованим.

24.12.2019 р., будучи включеним до «списків на обмін», підсудний уклав із прокурором угоду про визнання винуватості. Визнав себе винним у пред'явленому обвинуваченні та погодився на застосування до нього остаточного покарання у вигляді 2 років 10 місяців позбавлення волі.

З урахуванням того, що обвинувачений утримувався під вартою з 30.07.2018 р., а також урахуваючи правило (застосовне до даного випадку) про зарахування до строку відбуття покарання строку попереднього ув'язнення з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі, строк утримання підсудного під вартою у випадку затвердження угоди про визнання винуватості судом спливав 31.12.2019 р.

У той самий день, 24.12.2019 р., суд затвердив угоду про визнання винуватості, визнав обвинуваченого винним у пред'явленому обвинуваченні та призначив остаточне покарання у вигляді 2 років 10 місяців позбавлення волі. Суд урахував наявність згоди потерпілих на укладення угоди (крім одного потерпілого, який на час розгляду справи помер). Одночасно із цим суд надав дозвіл працівникам СБУ на етапування підсудного до місця здійснення обміну<sup>105</sup>.

<sup>103</sup> Там само.

<sup>104</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018130000000185.

<sup>105</sup> ЄДРСР. Вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 24.12.2019 р. у справі № 409/155/19. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86610791>

Призначаючи більш м'яке покарання (2 роки 10 місяців позбавлення волі), аніж передбачено законом (від 10 до 15 років позбавлення волі), суд застосував ст. 69 ККУ та врахував за «кілька обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину» (підстава для призначення більш м'якого покарання) нібито «щире каяття

обвинуваченого» та «активне сприяння розкриттю злочину».

Ураховуючи той факт, що обвинувачений до 24.12.2019 р. не визнавав себе винним, можливість застосування до нього таких обставин є дуже сумнівною.

28.12.2019 р. обвинувачений був обмінаний.

### Справа Олександра Іоніна, Геннадія Долгого та Сергія Ніконова



#### Олександр Іонін, Геннадій Долгий та Сергій Ніконов

Жителі м. Бахмут, Донецька область.

#### НМН, до функціонування яких можуть бути причетними особи:

приміщення колишньої Артемівської міжрайонної прокуратури (вул. Миру, 45, м. Бахмут, Донецька область). Період функціонування НМН: травень–липень 2014 р.



Знімок з екрану: Вхід до одного з підвальних приміщень прокуратури, 2014 р.

Джерело: 06274.com.ua

Дані особи органами досудового розслідування обвинувачувалися у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>106</sup>. Один з обвинувачених (Іонін) також додатково обвинувачувався у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 317 ККУ (злочини у сфері обігу наркотичних засобів), що за обставинами обвинувачення не було безпосередньо пов'язане з участю в терористичній організації.

Згідно з версією слідства, будучи озброєними і вдягненими у військовий камуфльований одяг із відзнаками належності до терористичної організації,

обвинувачені перебували в будівлі Артемівської міжрайонної прокуратури (м. Артемівськ Донецької області) та здійснювали охорону адміністративної будівлі прокуратури. Зокрема, охороняли осіб, які насильницьким шляхом утримувалися в будівлі та підвальному приміщенні прокуратури.

Усі обвинувачені свою провину заперечували.

Вироком Артемівського міськрайсуду Донецької області від 13.05.2016 р. усі обвинувачені були визнані винними у вчиненні інкримінованих їм кримінальних правопорушень і засуджені до позбавлення волі на строк 10 (Олександр Іонін), 8 (Геннадій Долгий) та 9 років (Сергій Ніконов) без конфіскації майна<sup>107</sup>.

<sup>106</sup> Номер кримінального провадження в ЄРДР: 420150500000012.

<sup>107</sup> ЄДРСР. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 13.05.2016 р. у справі № 219/2036/2015-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57658272>

Водночас ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 29.03.2017 р. були задоволені апеляційні скарги обвинувачених та їх захисників. Вирок суду в частині засудження Іоніна за ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 317 ККУ (злочини у сфері обігу наркотичних засобів) змінено (виключено з мотивувальної частини вироку деякі формулювання обвинувачення), остаточно призначено йому покарання у вигляді 3 років позбавлення волі і звільнено від відбуття цього покарання як такого, що його відбув (зараховано в строк відбуття покарання строк попереднього ув'язнення). Скасовано вирок у частині засудження всіх обвинувачених за ч. 1 ст. 258-3 ККУ та призначено новий розгляд кримінального провадження в цій частині в суді першої інстанції (в основу такого рішення покладено висновок апеляційного суду про те, що судові провадження здійснено за відсутності потерпілих, належним чином не повідомлених про дату, час та місце судового засідання)<sup>108</sup>.

08.12.2017 р., за результатами нового розгляду справи, Артемівський міськрайсуд ухвалив вирок, яким визнав винними всіх обвинувачених за ч. 1 ст. 258-3 ККУ та засудив кожного до покарання у вигляді 5 років 1 місяця позбавлення волі без конфіскації майна. Суд зарахував обвинуваченим у строк відбуття покарання строк попереднього ув'язнення і звільнив їх від відбування призначеного покарання як таких, що відбули його. Обвинувачені були негайно звільнені з-під варти в залі суду<sup>109</sup>.

Призначаючи більш м'яке покарання (5 років 1 місяць позбавлення волі), аніж передбачено законом (від 8 до 15 років позбавлення волі), суд застосував ст. 69 ККУ та врахував за *«кілька обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину»* (підстава для призначення більш м'якого покарання) начебто *«щире каяття обвинувачених»*, відсутність матеріальної шкоди внаслідок злочину, а також відсутність будь-яких даних про отримання обвинуваченими матеріальної вигоди за участь у терористичній організації.

Також суд послався на те, що обвинувачені, після звільнення приміщень прокуратури військовими ЗСУ, припинили будь-яку участь у терористичній організації, не залишили контрольовану територію України з метою продовження злочину, не перейшли на бік злочинців, що, на переконання суду, є обставиною, яка пом'якшує покарання.

При цьому слід звернути увагу на те, що обвинувачені до ухвалення вироку від 13.05.2016 р. не визнавали себе винними, заперечували свою причетність до вчинення злочину, а тому визнання ними своєї вини під час ухвалення судом вироку від 08.12.2017 р., на наш погляд, більше схоже не на *«щире каяття»*, а на намагання уникнути суворого покарання. Також є сумнівним визнання як пом'якшувальної обставини припинення участі в терористичній організації, перебування після вчинення злочину на контрольованій Україні території і т. п., адже у вироку не конкретизується, чи була в обвинувачених об'єктивна можливість продовжити свою участь у терористичній організації, покинути підконтрольну Україні територію та приєднатися до інших учасників НЗФ або такі дії були об'єктивно неможливими після переходу міста під контроль ЗСУ. Не конкретизовано у вироку й те, за рахунок чого перелічені вище обставини *істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину*.

Вирок суду учасниками кримінального провадження не оскаржувався.

Вище вже згадувалася справа **Галини Чернікової**. Нагадаємо, що вироком Красноармійського міськрайсуду Донецької області від 27.12.2019 р. її було визнано винною та засуджено до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Обраний щодо обвинуваченої запобіжний захід у вигляді тримання під вартою було змінено на особисте зобов'язання, зі звільненням обвинуваченої з-під варти в залі судового засідання (29.12.2019 р. була обміняна).

Санкція інкримінованої їй статті передбачала покарання від 8 до 15 років позбавлення волі.

Формально суд призначив покарання в межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) ККУ.

Водночас таке покарання все одно вбачається таким, що призначене без урахування ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Так, за змістом висунутого обвинувачення, підсудна виконувала роль снайпера у складі терористичної організації та особисто брала участь у пограбуваннях, *убивствах цивільних осіб та українських військовослужбовців*, які незаконно утримувалися учасниками терористичної організації, а також у вбивствах осіб із числа учасників терористичної організації<sup>110</sup>.

<sup>108</sup> ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 29.03.2017 р. у справі № 219/2036/2015-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57658272>

<sup>109</sup> ЄДРСР. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 08.12.2017 р. у справі № 219/2036/2015-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70802639#>

<sup>110</sup> Антон Иванов. «Черникова Галина Александровна. «Боевик» КОСВД – убийца жителей Донецкой области». 18.06.2018 р. (відео, на якому особа, зовні схожа на обвинувачену, зізнається у вчиненні ряду злочинів). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=i8BSInrMBto&feature=youtu.be>



Водночас не можна не звернути уваги й на те, що ухвалою Красноармійського міськрайсуду від 29.09.2017 р. обвинувальний акт повертався прокурору у зв'язку з його невідповідністю вимогам КПК (неконкретністю висунутого обвинувачення). Колегія суддів тоді вказувала, що крім участі в терористичній організації обвинуваченій фактично інкримінується вбивство громадян України, яке не охоплюється ч. 1 ст. 258-3 ККУ.

Але ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 24.10.2017 р. зазначене судове рішення було скасовано, а обвинувальний акт направлено до суду першої інстанції для розгляду по суті. Колегія суддів апеляційного суду дійшла висновку, що обвинувальний акт відповідає вимогам закону<sup>111</sup>.

Хоча факти участі обвинуваченої у вбивствах людей формально входили до меж висунутого обвинувачення, окремі епізоди вбивств їй не інкримінувалися та не були предметом судового розгляду.

Умисне вбивство кваліфікується за відповідною частиною (пунктом частини) ст. 115 ККУ. У разі коли умисне вбивство вчиняється під час участі особи в терористичній організації, відповідальність має наставати за

відповідною частиною (пунктом частини) ст. 115 та ч. 1 ст. 258-3 ККУ.

Можна лише припустити, що в даній справі органами досудового розслідування не було зібрано достатніх доказів для пред'явлення обвинувачення за ст. 115 ККУ (за конкретними епізодами умисних вбивств). Але навіть у такому разі покарання у вигляді 10 років позбавлення волі виглядає занадто м'яким. Особливо з огляду на те, що з урахуванням строку попереднього ув'язнення (ураховуючи правило, застосовне до даного випадку, про зарахування в строк відбуття покарання строку попереднього ув'язнення з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі) на момент проголошення вироку обвинувачена відбула близько половини призначеного судом покарання.

Водночас трапляються й справи, у яких обвинуваченими виступали колишні або діючі військовослужбовці ЗСУ, інших військових формувань та працівники правоохоронних органів. Вироки в їх справах ухвалювалися, як нам здається, не завжди з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

## Справа Миколи Смотров, Артема та Олександра Ткачових<sup>112</sup>



### Микола Смотров

Станом на травень 2015 р. – військовослужбовець ЗСУ.

Знімок з екрану: Микола Смотров.

Джерело: <https://myrotvoretz.center/>



### Артем та Олександр Ткачови

Станом на травень 2015 р. – військовослужбовці ЗСУ.

### НМН, до функціонування яких можуть бути причетними особи:

дачний кооператив «Ласточка» (с. Гнутове, м. Маріуполь, Донецька область)<sup>113</sup>.

<sup>111</sup> ЄДРСР. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 29.09.2017 р. у справі № 235/4130/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69207155>

ЄДРСР. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 24.10.2017 р. у справі № 235/4130/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69813259>

<sup>112</sup> У розміщеній на вебпорталі «Судова влада» інформації прізвище вживається як «Ткачов», так і «Ткачев».

<sup>113</sup> Осуждены военнослужащие, похищавшие и избивавшие людей в мариупольской Сартане [Електронний ресурс] // 0629.com.ua. – Режим доступу: <https://www.0629.com.ua/news/1443335/osuzhdeny-voennosluzhasie-pohisavsie-i-izbivavsie-ludej-v-mariupolskoj-sartane>. Дата публікації: 16.11.2016.

Військовослужбовці ЗСУ обвинувачувалися у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 3 ст. 407 (самовільне залишення військової частини або місця служби) ККУ (Микола Смотров), ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження) ККУ (Олександр Ткачов), ч. 2 ст. 146 ККУ (Артем Ткачов).

За версією слідства, обвинувачені вступили у злочинну змову, спрямовану на незаконне затримання та викрадення цивільних осіб (із застосуванням фізичного насильства та застосуванням зброї), перевезення викрадених осіб до підконтрольного місця та отримання від викрадених осіб інформації про людей, які можуть сприяти діяльності НЗФ.

У судовому засіданні обвинувачені свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 146 ККУ, не визнали.

Вироком Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 07.11.2016 р. обвинувачені були визнані винними у вчиненні інкримінованих їм кримінальних правопорушень та засуджені до остаточного покарання у вигляді позбавлення волі на строк 3 роки (Микола Смотров та Олександр Ткачов) та на строк 2 роки (Артем Ткачов). Звільнено обвинувачених від відбування призначеного покарання з випробуванням<sup>114</sup>.

З таким рішенням суду не погодився прокурор та подав апеляційну скаргу на вирок суду.

Ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Донецької області

від 30.05.2017 р. було оголошено в розшук Миколу Смотров та матеріали щодо нього виділено в окреме провадження.

06.06.2017 р. колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Донецької області частково задовольнила апеляційну скаргу прокурора, частково скасувала вирок суду першої інстанції та постановила у відповідній частині новий вирок, яким Артема та Олександра Ткачових засудила до остаточного покарання у вигляді позбавлення волі на строк 3 роки. З мотивувальної частини вироку вбачається, що колегія суддів урахувала зухвалий спосіб учинення кримінальних правопорушень – їх учинення групою озброєних осіб, із застосуванням фізичного та психічного насильства. Також колегія суддів урахувала, що після протиправних дій обвинувачених та заподіяння потерпілому численних тілесних ушкоджень обвинувачені залишили потерпілого на вулиці в с. Талаківка, що згодом стало причиною того, що той, перебуваючи у стані, обумовленому отриманими тілесними ушкодженнями, став жертвою насильницької смерті<sup>115</sup>.

Вироком колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Донецької області від 28.05.2019 р. на схожих підставах було частково задоволено апеляційну скаргу прокурора та скасовано вирок суду першої інстанції в частині призначеного покарання відносно Миколи Смотров. Ухвалено у відповідній частині новий вирок, яким призначено обвинуваченому остаточне покарання у вигляді 5 років позбавлення волі.

## Справа Сергія С.



### Сергій С.

Станом на червень 2016 р. – військовослужбовець ЗСУ.

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

ДП «Украерорух» (вул. Виноградна, с. Зайцеве Бахмутського району Донецької області), місце дислокації військового підрозділу.

Вироком Артемівського міськрайсуду Донецької області від 27.04.2017 р. військовослужбовець ЗСУ був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) ККУ. Він отримав покарання у вигляді 5 років позбавлення волі зі звільненням від покарання з випробуванням<sup>116</sup>.

Обвинувачувався в тому, що, не маючи на те законних підстав і повноважень, діючи умисно, за попередньою змовою групою осіб з іншими військовослужбовцями ЗСУ, застосовуючи фізичне насильство, здійснив викрадення та подальше незаконне позбавлення волі чоловіка із числа цивільного населення (з метою перевірки його на причетність до участі в діяльності НЗФ).

<sup>114</sup> ЄДРСР. Вирок Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 07.11.2016 р. у справі № 264/6729/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62506424>

<sup>115</sup> ЄДРСР. Вирок апеляційного суду Донецької області від 06.06.2017 р. у справі № 264/6729/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66946519>. Обставини смерті потерпілого у вироку не уточнюються.

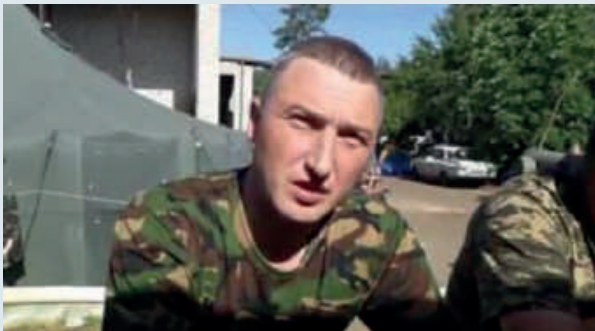
<sup>116</sup> ЄДРСР. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 27.04.2017 р. у справі № 219/10313/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66221165>

Будучи позбавленим волі, перебуваючи в місці розташування військовослужбовців, потерпілий помер. Труп був виявлений на узбіччі дороги через 2-3 тижні після настання смерті. Причина смерті не була встановлена через наявність значних гнильних змін.

Призначаючи мінімальне покарання в межах санкції відповідної статті та звільняючи обвинуваченого від його відбування з випробуванням, суд узяв до уваги щире каяття обвинуваченого, активне сприяння роз-

криттю злочину, повне відшкодування потерпілому матеріальної та моральної шкоди, а також наявність в обвинуваченого статусу учасника АТО. Узяв суд до уваги й наявність в обвинуваченого постійного місця проживання, факт перебування в шлюбі, наявність міцних соціальних зв'язків, виховання неповнолітньої дитини та дитини з інвалідністю. З мотивувальної частини вироку також вбачається, що потерпілий (ймовірно, близький родич або член сім'ї загиблого) не наполягав на суворому покаранні для обвинуваченого.

## Справа Євгена Шогіна



Знімок з екрану: Євген Шогін.

Джерело: [alushta24.org](http://alushta24.org)

### Євген Шогін

На час учинення інкримінованих злочинів – кулеметник батальйону територіальної оборони «Айдар».

Уродженець АР Крим, м. Алушта.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

територія колишнього ковбасного цеху (вул. Миру, 1, с. Половинкіне Старобільського району Луганської області), місце дислокації батальйону «Айдар».

Кулеметник «Айдару» обвинувачувався за п'ятьма епізодами злочинної діяльності, а саме в участі в озброєній банді та у вчинених нею нападах на окремих осіб (за ст. 257 ККУ); у вчиненні нападу з метою заволодіння чужим майном (розбій), поєднаному з погрозою застосування насильства, яке є небезпечним для життя та здоров'я осіб, які зазнали нападу, із проникненням до житла, який спрямований на заволодіння чужим майном в особливо великих розмірах, учинений організованою групою (за ч. 4 ст. 187 ККУ); у вчиненні незаконного заволодіння транспортним засобом, повторно, організованою групою, поєднаному з погрозою застосування насильства небезпечного для життя та здоров'я потерпілого (за ч. 3 ст. 289 ККУ); у викраденні людини, учиненому із застосуванням зброї організованою групою (ч. 3 ст. 146 ККУ); у незаконному заволодінні паспортами та іншим важливим особистим документом, учиненому організованою групою (за ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 357 ККУ).

У ході судового розгляду свою вину у вчиненні інкримінованих йому кримінальних правопорушень визнав повністю, у зв'язку із чим суд визнав недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин провадження, які не оспарювалися сторонами кримінального провадження.

Вироком Северодонецького міськсуду Луганської області від 26.03.2018 р., частково зміненим ухвалою Луганського апеляційного суду від 06.11.2018 р., обвинувачений був визнаний винним у вчиненні інкримінованих кримінальних правопорушень і засуджений до остаточного покарання у вигляді 8 років позбавлення волі (майже за всіма епізодами обвинувачення отримав мінімальне покарання, передбачене санкцією відповідних статей).

Оскільки вироком Рубіжанського міського суду Луганської області від 16.06.2016 р. його було засуджено за ч. 2 ст. 15, п. 6 ч. 2 ст. 115, ст. 257, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 357 ККУ до 12 років позбавлення волі, суд шляхом поглинання менш суворого покарання, призначеного цим вироком, більш суворим (призначеним вироком Рубіжанського міськсуду), остаточно призначив обвинуваченому покарання у вигляді 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому майна<sup>117</sup>.

Можна припустити, що саме задля призначення відповідного покарання обвинувачений беззастережно визнав себе винним за всіма епізодами пред'явленого йому обвинувачення.

<sup>117</sup> ЄДРСР. Вирок Северодонецького міського суду Луганської області від 26.03.2018 р. у справі № 428/4664/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74010309>





### Ігор Михалевич та Артем Марченко

Станом на час учинення інкримінованих злочинів Ігор Михалевич обіймав посаду оперуповноваженого Миколаївського відділення міліції Слов'янського МВ ГУМВС України в Донецькій області, а Артем Марченко – посаду начальника слідчого відділення слідчого відділу того самого міського управління міліції.

#### НМН, до функціонування яких можуть бути причетні особи:

блокпост на території цегляного заводу (вул. Вокзальна, 1А, м. Миколаївка, Слов'янський район, Донецька область). Період функціонування НМН: квітень–липень 2014 р.

Обвинувачувалися у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 1 ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу) ККУ.

За версією слідства, обвинувачені, між іншим, у червні 2014 р. здійснювали затримання мешканців м. Миколаївки з метою подальшої їх доставки на блокпости НЗФ, де громадяни незаконно утримувалися, а принаймні троє із затриманих також примусово залучалися до праці.

У листопаді 2015 р. до Слов'янського міськрайонного суду Донецької області надійшов обвинувальний акт. Обвинувачені утримувалися під вартою. Тричі змінювався склад суду. У ході судового розгляду обвинувачені свою вину не визнали та заперечували свою причетність до вчинення злочинів.

Вироком суду від 29.09.2017 р. Ігоря Михалевича було визнано винним у вчиненні інкримінованих йому злочинів та призначено остаточне покарання у вигляді позбавлення волі строком на 4 роки, без конфіскації майна, з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах строком на 2 роки. Зараховано у строк відбуття покарання строк його попереднього ув'язнення з 08.10.2015 р. по 20.06.2017 р. включно, з розрахунку 1 день попереднього ув'язнення за 2 дні позбавлення волі, а з 21.06.2017 р. по 29.09.2017 р.

включно, з розрахунку 1 день попереднього ув'язнення за 1 день позбавлення волі. Таким чином, не відбута обвинуваченим частина покарання станом на день ухвалення вироку становила близько чотирьох місяців.

Зі змісту вироку важко визначити, чим було обумовлене майже дворічне слухання справи в суді. На наш суб'єктивний погляд, складність кримінального провадження, кількість обвинувачених та свідків, а також інші обставини цього кримінального провадження не вимагали такого тривалого строку для судового розгляду. Тим більше що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, має бути здійснене невідкладно та розглянуте в суді першочергово (ч. 4 ст. 28 КПК).

Цим же вироком Артема Марченка було *визнано невинуватим та виправдано* за недоведеністю вчинення ним кримінального правопорушення за обома статтями обвинувачення. Звільнено його з-під варти в залі суду<sup>118</sup>.

З таким вироком суду не погодилися сторони кримінального провадження та подали апеляційні скарги. У грудні 2017 р. колегія суддів Судової палати у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення апеляційного суду Донецької області закрила апеляційне провадження у зв'язку з відмовою апелянтів від своїх апеляційних скарг.

## Справа Дмитра Бардіна



### Дмитро Бардін

Станом на час учинення інкримінованих злочинів – начальник відділення міліції № 2 Краматорського МВ ГУМВС України в Донецькій області, майор міліції.

<sup>118</sup> ЄДРСР. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 29.09.2017 р. у справі № 243/10947/15-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69208595>

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

1) будівля Краматорського МВ ГУМВС у Донецькій області (вул. Академічна, 25, м. Краматорськ, Донецька область). Період функціонування НМН: квітень–липень 2014 р.;

2) будівля міжрайонного відділку СБУ (вул. Ярослава Мудрого, 56А, м. Краматорськ, Донецька область). Період функціонування НМН: квітень–липень 2014 р.



Знімок з екрану: Міліція Краматорська та учасники НЗФ, ймовірно, 2014 р.

Джерело: ВВС.

Обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ.

Згідно з фабулою висунутого обвинувачення, між іншим, наприкінці квітня 2014 р., під час оперативної наради у відділенні міліції № 2, віддав присутнім працівникам міліції злочинні накази: щодо вжиття заходів із встановлення, вистежування та затримання активістів із числа місцевих жителів, які дотримувалися проукраїнських поглядів, а також військовослужбовців ЗСУ, із наступним доставлянням таких осіб до захопленої на той час адміністративної будівлі Краматорського МВ ГУМВС України в Донецькій області. Залякував при цьому підлеглих працівників негативними наслідками для них, їх близьких, а також для їх особистого майна в разі невиконання його наказів.

Вироком Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 12.12.2017 р. обвинуваченого було визнано винним у вчиненні злочину та призначено покарання у вигляді 2 років 7 місяців 3 днів позбавлення волі без конфіскації майна. З урахуванням строку попереднього ув'язнення обвинувачений мав вийти на свободу 14.12.2017 р.<sup>119</sup>.

Призначаючи більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (від 8 до 15 років позбавлення волі), колегія суддів послалася на відсутність обставин, що обтяжують покарання, та наявність декількох обставин, які, на думку суду, пом'якшують покарання – «щире

каяття в скоєному, сприяння розкриттю злочину, незадовільний стан здоров'я і дані про особу обвинуваченого, його позитивну характеристику, участь у суспільно-корисній діяльності за місцем проживання, має почесні грамоти, подяки, відзнаки МВС України».

### 3.5. СУМНІВНІ ВИПРАВДУВАЛЬНІ ВИРОКИ

Нормами КПК передбачено, що виправдувальний вирок ухвалюється судом у разі, якщо не доведено, що: 1) учинене кримінальне правопорушення, у якому обвинувачується особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим; 3) у діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення.

Важливим є те, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення в ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Ухваленню вироку передують оцінка судом доказів, наданих сторонами кримінального провадження. Суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

<sup>119</sup> ЄДРСР. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 12.12.2017 р. у справі № 234/14629/16-а. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70884356#>

Ознайомлення із самим лише вироком суду, розміщеним в ЄДРСР, за відсутності можливості ознайомитися з наданими сторонами доказами, не дає змоги сторонньому спостерігачу повною мірою оцінити обґрунтованість висновків суду про доведеність або недоведеність стороною обвинувачення обставин,

які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Водночас ознайомлення з деякими вироками викликає розумні сумніви в їх обґрунтованості та законності.

### Справа Вагіфа Керимова



Знімок з екрану: Вагіф Керимов, Павло Губарєв та Геннадій Шевченко (зліва на право) у м. Антрациті.

Джерело: <https://www.kharkovforum.com/ims/2017/12/02/ehh1ac.jpg>

### Вагіф Керимов

06.06.1974 р. н., уродженець м. Антрацит Луганської області. Брат Романа Керимова, колишнього судді Антрацитівського районного суду Луганської області<sup>120</sup>.

За даними публічних джерел, упродовж літа 2014 р. входив до НЗФ «Козацька національна гвардія» та виконував функції коменданта м. Антрацита.

**НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:**

будівля колишньої Антрацитівської РДА. Період функціонування НМН: травень 2014 – 2015 рр.<sup>121</sup>.



Знімок з екрану: Учасники НЗФ біля захопленої Антрацитівської райдержадміністрації, 2014 р.

Джерело: Олексій Коченков.

Дана особа обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 2 ст. 187 (розбій), ч. 2 ст. 260 (створення не передбаченого законом збройного формування або участь у його діяльності) ККУ.

За змістом висунутого обвинувачення, перебуваючи в м. Антрацит Луганської області, Вагіф Керимов вступив до не передбаченого законом збройного формування «Козацька національна гвардія Всеукраїнського війська Донського імені М. І. Платова». Брав участь у викраденні та незаконному позбавленні волі

<sup>120</sup> Основні функції держави [Електронний ресурс] / Леонід Маслов // Facebook. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/leonid.maslov/posts/1702190689839659>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 02.12.2017. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>121</sup> Кива: Зрадників-сепаратистів потрібно розстрілювати [Електронний ресурс] / Еспресо.TV. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=F-94zwGYZXg>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 21.05.2015. – Дата перегляду: 25.02.2020.



людей, у тому числі осіб, захоплених у полон під час бойових зіткнень, а також у здійсненні контролю за їх утриманням.

У судовому засіданні обвинувачений свою вину не визнав та заперечував причетність до вчинення інкримінованих йому кримінальних правопорушень. Натомість один із потерпілих показував, що після окупації м. Антрацит обвинувачений очолив місцеву комендатуру, а його брат, суддя Антрацитівського міськрайсуду, створив організоване злочинне угруповання, яке закатувало співробітника СБУ та відбирало автомобілі.

Вироком Старобільського районного суду Луганської області від 23.11.2017 р. (головуючий суддя Озеров В. О.) обвинувачений був визнаний невинуватим та виправданий за недоведеністю вчинення ним кримінальних правопорушень за всіма статтями обвинувачення. Звільнений з-під варти в залі суду<sup>122</sup>.

З таким вироком суду не погодилися прокурор, потерпілий, представник потерпілого й подали апеляційні скарги.

Після того як обвинувачений чотири рази поспіль не з'явився до суду апеляційної інстанції, колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Луганської області ухвалою від 04.05.2018 р. оголосила його розшук і провадження у справі зупинила до розшуку обвинуваченого.

### Довідково:

Обвинувачений є братом колишнього судді Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області Романа Керімова (з 2015 р. – судді Ржищевського міського суду Київської області), звільненого ВРП за вчинення істотного дисциплінарного проступку<sup>123</sup>.

Згідно з інформаційним повідомленням ВРП (з посиланням на інформацію СБУ), він підтримав псевдо-референдум, активно сприяв рідному братові, т. зв. коменданту м. Антрацит, у формуванні та організації діяльності терористичних груп на території Луганської області. На той час він також здійснював незаконне правосуддя від імені «народного трибуналу». 22.05.2015 р. вилетів з аеропорту «Жуляни» до РФ<sup>124</sup>.

Суддя Старобільського районного суду Луганської області Віталій Озеров, який виправдав Вагіфа Керімова, у серпні 2018 р. отримав повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 ККУ. За версією слідства, 09.08.2018 р. у приміщенні суду суддя висловив особі, щодо якої було складено протокол про адміністративне правопорушення, прохання надати йому неправомірну вигоду та 16.08.2018 р. нібито одержав від нього неправомірну вигоду в розмірі 10 200 грн за непритягнення до адміністративної відповідальності.

Станом на день підготовки звіту кримінальне провадження щодо судді розглядається Вищим антикорупційним судом. Вину судді не доведено.



Знімок з екрану: Роман Керімов.

Джерело: <https://myrotvorets.center/>

### Роман Керімов

13.06.1970 р. н., уродженець Антрацитівського району.

Колишній суддя Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області.

<sup>122</sup> ЄДРСР. Вирок Старобільського районного суду Луганської області від 23.11.2017 р. у справі № 431/3022/15-к. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70724712>

<sup>123</sup> ЄДРСР. Рішення Верховного Суду від 05.12.2019 р. у справі № 9901/392/19. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86305615>

<sup>124</sup> Вища рада правосуддя. «Суддю Ржищевського міського суду Київської області Керімова Р. В. звільнено з посади за вчинення істотного дисциплінарного проступку». 01.07.2019. – Режим доступу: <http://www.vru.gov.ua/news/5110>

Випадки, коли суд першої інстанції виправдовував обвинувачених, звільняв їх з-під варті в залі суду і згодом вони ухилялися від суду апеляційної інстанції, є непоодинокими.

Наприклад, вироком Кременського районного суду Луганської області від 01.06.2017 р. було виправдано колишнього мера м. Кадіївки (кол. Стаханів) **Юрія Борисова**<sup>125</sup>.



Знімок з екрану: Юрій Борисов.

Джерело: <https://myrotvovets.center/>

За твердженням сторони обвинувачення, Ю. Борисов особисто відвідував захоплені приміщення в місті, де бачив факти незаконних затримань та утримання, катувань громадян України з проукраїнськими поглядами. Але, будучи представником влади, умисно будь-яких дій щодо звільнення громадян України не здійснював. Водночас цікавився матеріально-технічними потребами терористів та забезпечував їхню діяльність, використовував службові повноваження для залучення техніки та робітників місцевих комунальних підприємств для облаштування блокпостів сепаратистів на вулицях міста.

З таким вироком суду не погодився прокурор та подав апеляційну скаргу. З ухвали Апеляційного суду Луганської області від 18.12.2017 р. випливає, що Ю. Борисов на неодноразові виклики до суду не з'являвся, надаючи до суду відеозаписи про те, що він належним чином повідомлений про дату та час розгляду апеляційної скарги прокурора, але з'явитися не може, оскільки вважає, що є загроза його життю та здоров'ю. Апеляційним судом було оголошено розшук обвинуваченого, а провадження у справі зупинено.

## Справа Вадима Устинченка



Знімок з екрану: Вадим Устинченко.

Джерело: [Dero.ua](http://Dero.ua)

### Вадим Устинченко

21.11.1983 р. н., уродженець Антрацитівського району, має статус адвоката.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля ГУ СБУ в Луганській області (вул. Радянська, 79, м. Луганськ, Луганська область).  
Період функціонування НМН: квітень 2014 р. – дотепер.

Дана особа обвинувачувалася у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 3 ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), ч. 2 ст. 187 (розбій) ККУ.

За версією слідства, обвинувачений, між іншим, на початку травня 2014 р. вступив до лав терористичної організації та обійняв посаду начальника слідчого відділу підрозділу розвідки, розташованого в будівлі УСБУ в Луганській області.

У травні 2015 р. В. Устинченко був затриманий, а в липні 2015 р. обвинувальний акт щодо нього надійшов до Київського райсуду м. Харкова.

09.03.2017 р. вироком колегії суддів Київського райсуду м. Харкова обвинувачений був визнаний винним у вчиненні кримінальних правопорушень та засуджений до остаточного покарання у вигляді 13 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

03.07.2017 р. ухвалою апеляційного суду Харківської області вирок від 09.03.2017 р. було скасовано та при-

<sup>125</sup> ЄДРСР. Вирок Кременського районного суду Луганської області від 01.06.2017 р. у справі № 428/6746/14-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66866207#>

значено новий розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції. Підставою для скасування вироку став той факт, що обвинувачений мав статус адвоката, і повідомлення про підозру, на думку колегії суддів, всупереч вимогам закону було вручене неналежно посадовою особою. Також колегія суддів зазначила, що обвинувальний акт не містив формулювання обвинувачення.

19.07.2017 р. ухвалою колегії суддів Київського райсуду м. Харкова обвинувальний акт було повернуто прокурору для усунення недоліків.

Після поновлення досудового розслідування прокурором Харківської області підозрюваному було повідомлено про нову підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 260 (створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності), ч. 3 ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), ч. 1 ст. 186 (грабіж) ККУ.

04.12.2017 р. ухвалою колегії суддів Київського райсуду м. Харкова обвинувальний акт повторно було повернуто прокурору для усунення недоліків.

У грудні того ж 2017 р. слідчий СУ ГУ НП у Харківській області звернувся до слідчого судді з клопотанням про зміну запобіжного заходу підозрюваному з тримання під вартою на особисте зобов'язання. Прокурор підтримав відповідне клопотання й посилався на відсутність ризиків, які обумовлюють тримання під вартою.

Ухвалою слідчого судді Київського райсуду м. Харкова від 22.12.2017 р. клопотання слідчого було задоволено та змінено підозрюваному запобіжний захід на особисте зобов'язання<sup>126</sup>.

ЄДРСР не містить інформації про подальший рух даного кримінального провадження, але згідно з інфор-

мацією, оприлюдненою на сайті МВС, підозрюваний зник та значиться як особа, яка переховується від органів влади<sup>127</sup>.

### 3.6. НЕКОНКРЕТНІСТЬ ВИСУНУТОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК НЕДОЛІК У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ

Статтю 62 Конституції України передбачено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, із чого випливає, зокрема, що формулювання обвинувачення повинне бути конкретним.

Згідно з п. 5, 9 ч. 2 ст. 291 КПК, обвинувальний акт має містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті ККУ та формулювання обвинувачення, дату й місце його складення та затвердження.

Моніторинг показав, що існують численні випадки повернення судами обвинувальних актів прокурорам через невідповідність, як на думку суду, обвинувальних актів вимогам закону.

Здебільшого йдеться саме про «неконкретність висунутого обвинувачення».

Звертає на себе увагу тенденція, відповідно до якої кримінальні провадження щодо рядових учасників НЗФ розглядаються в основному з ухваленням вироків. Обвинувальні акти в таких провадженнях повертаються судами прокурорам доволі рідко. Повернення обвинувальних актів прокурорам більш характерне для тих кримінальних проваджень, у яких обвинуваченими виступають відомі широкому загалу особи.

#### Справа Валерія Гратова



#### Валерій Гратов

22.04.1952 р. н., за даними з публічних джерел, раніше очолював спілку десантників самопроголошеної «Придністровської Молдавської Республіки».

Знімок з екрану: Валерій Гратов (перший ряд, другий зліва).

Джерело: <https://myrotvorets.center/>

<sup>126</sup> ЄДРСР. Ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Харкова від 22.12.2017 р. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71198327>

<sup>127</sup> МВС. Розшукові обліки. – Режим доступу: <https://wanted.mvs.gov.ua/searchperson/details/?id=3019009682974109>



Обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 4 ст. 358 (використання завідомо підробленого документа) ККУ.

У листопаді 2017 р. обвинувальний акт надійшов до Приморського райсуду м. Одеси. Фабула обвинувачення включала в себе допит та катування заручників.

Ухвалою ККС ВС від 02.01.2018 р. було задоволено подання Апеляційного суду Одеської області й направлено кримінальне провадження для подальшого розгляду до Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області (за місцем учинення злочинів). Так, за висновком колегії суддів ККС ВС, з обвинувального акта випливає, що останні за часом дії, що утворюють об'єктивну сторону участі обвинуваченого в терористичній організації, відбувалися в місці під умовною назвою «Бункер» (поблизу Донецького казенного заводу хімічних виробів). Тобто інкримінований обвинуваченому більш тяжкий злочин учинено в межах територіальної юрисдикції Куйбишевського районного суду м. Донецька, територіальна підсудність якого визначена за Павлоградським міськрайсудом.

Ухвалою від 30.01.2018 р. колегія суддів Павлоградського міськрайсуду повернула обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків. Ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 20.03.2018 р. зазначене судове рішення було залишене без змін.

Ухвалою Павлоградського міськрайсуду від 07.06.2018 р. обвинувальний акт було вдруге повернуто прокурору для усунення недоліків.

З 03.08.2018 р. кримінальне провадження перебуває на розгляді в Красногвардійському райсуді м. Дніпра.

28.09.2018 р. колегія суддів задовольнила клопотання сторони захисту та повернула обвинувальний акт прокурору через його невідповідність КПК (неконкретність обвинувачення), але ухвалою колегії суддів Судової палати з розгляду кримінальних справ Дніпровського апеляційного суду від 29.10.2018 р. зазначене судове рішення було скасоване як помилкове.

Станом на грудень 2019 р. судовий розгляд продовжувався. Із судових рішень, оприлюднених в ЄДРСР, неможливо встановити, чим були обумовлені такі тривалі строки здійснення судового провадження.

27.12.2019 р. колегією суддів Красногвардійського райсуду було задоволено клопотання прокурора про зміну запобіжного заходу та змінено обвинуваченому запобіжний захід із тримання під вартою на особисте зобов'язання. Суд уважав доведеним існування ризиків, які слугували підставою для обрання запобіжного заходу та які на теперішній час залишаються дійсними, а саме, що обвинувачений може переховуватися від суду, незаконно впливати на свідків, вчинити інше кримінальне правопорушення (відповідно до висунутого обвинувачення, будучи громадянином РФ, обвинувачений використовував підроблений паспорт громадянина України для незаконного перетину державного кордону України). Водночас суд послався на «список № 5 для прокуратури Одеської області», згідно з яким обвинувачений є в списку осіб, які підлягають одночасному звільненню для проведення обміну відповідно до листа Генеральної прокуратури України № 26/1-28вих-19 від 20.12.2019 р. Ураховуючи клопотання прокурора та відповідну позицію Генерального прокурора України, суд уважав можливим звільнити обвинуваченого з-під варті<sup>128</sup>.

29.12.2019 р. обвинувачений був обміняний.

## Справа Артема Артемова



### Артем Артемов («Бандит»)

Уродженець м. Обоянь Курської області, РФ.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

територія Кошелєвської автобази (вул. Поповича, м. Чистякове (кол. Торез), Донецька область). Період функціонування НМН: літо 2014 р. – зима 2015 р.

Дана особа обвинувачувалася у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю) ККУ. У ході судового розгляду свою вину у вчиненні інкримінованих кримінальних правопорушень заперечував.

Один із допитаних у рамках кримінального провадження свідків показав суду, що перебував у полоні в м. Чистякове (кол. Торез) Донецької області приблизно 20 днів, знаходився в підвальному приміщенні чотирьохповерхової будівлі. Йому відома особа з позивним «Бандит», який полонених не катував, але був охоронцем та мав при собі автомат.

<sup>128</sup> ЄДРСР. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 27.12.2019 р. у справі № 522/22373/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86678989>

Вироком Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 30.05.2016 р. дії обвинуваченого були перекваліфіковані із ч. 1 ст. 258-3 ККУ на ч. 2 ст. 260 (створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності) ККУ. Обвинуваченого було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 260 та ч. 1 ст. 263 ККУ, призначено остаточне покарання у вигляді 4 років позбавлення волі. Але ухвалою Апеляційного суду Запорізької області від 23.08.2016 р. вирок було скасовано, зокрема, через неконкретність висунутого обвинувачення. Призначено новий розгляд у суді першої інстанції.

Ухвалою від 29.09.2016 р. Бердянський міськрайонний суд Запорізької області повернув обвинувальний акт прокурору, посилаючись на неконкретність висунутого обвинувачення<sup>129</sup>.

Після зміни обвинувачення вироком суду від 04.10.2017 р. обвинуваченого було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 260, ч. 1 ст. 263 ККУ, і призначено йому остаточне покарання у вигляді 3 років 8 місяців 8 днів позбавлення волі без конфіскації майна<sup>130</sup>.

У зв'язку із фактичним відбуттям такого покарання на час проголошення вироку суд звільнив обвинуваченого з-під варти негайно в залі суду. Вирок суду, у тому числі в частині призначеного судом покарання, сторонами кримінального провадження не оскаржувався.

Нагадаємо, що у вже згаданій вище справі **Вадима Устинченка** Київський райсуд м. Харкова двічі (19.07.2017 р. та 04.12.2017 р.) повертав обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків.

Список подібних справ можна продовжувати.

### 3.7. ЗАТВЕРДЖЕННЯ СУДАМИ СУМНІВНИХ УГОД, ЗВІЛЬНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АБО ВІД ПОКАРАННЯ

Нормами КПК передбачено, що у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Моніторинг судових рішень показав, що існують випадки затвердження судами угод, які можуть викликати у стороннього спостерігача розумні сумніви у їх законності.

#### **Справа Олега Кедича, Назара Даниліва, Богдана Ярмольського та Владислава Титова**



Вироком Рубіжанського міськсуду Луганської області від 14.01.2015 р. були затверджені угоди між потерпілими та обвинуваченими, згідно з якими одного з обвинувачених було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 119 (вбивство через необережність), ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) ККУ, та призначено остаточне покарання у вигляді 5 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. Інших обвинувачених було визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 146 ККУ, та призначено остаточне покарання у вигляді 3 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою щодо обвинувачених скасовано, і звільнено їх з-під варти в залі суду<sup>131</sup>.

За змістом висунутого обвинувачення в період з 14 по 19 листопада 2014 р., перебуваючи в м. Рубіжному Луганської області, один з обвинувачених вступив із військовослужбовцем військової частини п/п В0624 (іншим обвинуваченим), а також із двома іншими обвинуваченими, які не були військовослужбовцями, у злочинну змову, спрямовану на вчинення суспільно

<sup>129</sup> ЄДРСР. Ухвала Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 29.09.2016 р. у справі № 310/11388/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61887526>

<sup>130</sup> ЄДРСР. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 04.10.2017 р. у справі № 310/11388/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69379000>

<sup>131</sup> ЄДРСР. Вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 14.01.2015 р. у справі № 425/95/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42301788>

небезпечних діянь, – «незаконного обмеження свободи пересування громадян, їх обшукування, незаконного позбавлення волі тощо під виглядом нібито проведення роботи з виявлення осіб, причетних до терористичної діяльності». Для реалізації свого злочинного наміру обвинувачені за невстановлених обставин придбали автомобіль «Volkswagen Transporter» та вогнепальну зброю: кулемет ПК калібру 7,62x54 мм та боєприпаси до нього, три автомати АКС-74У калібру 5,45 мм та боєприпаси до них.

19.11.2014 р. близько 21-ї години один з обвинувачених, керуючи автомобілем «Volkswagen Transporter», у салоні якого перебували інші обвинувачені, рухаючись по провулку Куйбишева в м. Рубіжному Луганської області, побачив припаркований на узбіччі автомобіль ВА3-2101, у салоні якого знаходилися раніше не знайомі вказаним особам водій та двоє пасажирів. Обвинувачений зупинив свій автомобіль поруч з автомобілем ВА3-2101 та надав водію цього автомобіля незаконне розпорядження заглушити двигун і вийти з автомобіля. У свою чергу водій, «усвідомлюючи, що обвинувачений висуває незаконні вимоги, побоюючись можливості настання для себе негативних наслідків, пов'язаних із порушенням його конституційних прав, спробував втекти та розпочав рух на своєму автомобілі».

За твердженням сторони обвинувачення, реалізуючи свій злочинний намір, діючи за попередньою змовою, намагаючись зупинити автомобіль ВА3-2101 під керуванням потерпілого та провести незаконний огляд останнього, обвинувачені вийшли з автомобіля «Volkswagen Transporter» та відкрили вогонь із наявної у них вогнепальної зброї в напрямку автомобіля ВА3-2101. Один з обвинувачених зробив декілька пострілів із кулемета ПК калібру 7,62x54 мм, два з яких влучили в автомобіль ВА3-2101 і потерпілого, який від отриманого вогнепального поранення помер.

Після цього обвинувачені, із застосуванням зброї, шляхом її відкритого демонстрування з метою придушити волю до супротиву, віддали декілька незаконних усних розпоряджень двом пасажиром автомобіля (потерпілим) вийти з автомобіля та лягти долілиць. Здійснивши незаконний обшук та перевірку документів у вказаних осіб, обвинувачені незаконно позбавили волі та утримували двох осіб у положенні лежачи на землі та стоячи на колінах протягом понад одну годину до втручання працівників правоохоронних органів.

На переконання сторони обвинувачення, той з обвинувачених, від пострілу якого загинув потерпілий, «передбачав настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння у вигляді можливого заподіяння

шкоди потерпілому та пасажирам автомобіля, але легковажно розраховував на їх відвернення, тобто діяв необережно у формі злочинної самовпевненості». Слідство дійшло висновку про необхідність кваліфікації дій цього обвинуваченого за ч. 1 ст. 119 ККУ – вбивство через необережність.

Така кваліфікація дій обвинуваченого створила правову можливість для укладення угоди про примирення між обвинуваченим та потерпілим (ймовірно, родичем загиблого), оскільки укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим було можливе (згідно з нормами КПК, які діяли на час укладення відповідних угод) лише у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у провадженні *щодо особливо тяжких злочинів, яким є умисне вбивство*, законодавством не передбачається. Також станом на 2015 р. КПК не передбачав можливості укладення угоди про визнання винуватості між обвинуваченим та прокурором у кримінальному провадженні, у якому бере участь потерпілий (зміни до ч. 4 ст. 469 ККУ, яка надала можливість укладати угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, у якому бере участь потерпілий, за умови згоди потерпілого на укладення такої угоди, були внесені лише в 2017 р. і за загальним правилом не стосувалися особливо тяжких злочинів).

Крім того, виникають розумні сумніви у правильності кваліфікації дій обвинуваченого саме за ст. 119 (убивство через необережність), тобто за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 119, ч. 2 ст. 146 ККУ, а не за ст. 115 (умисне вбивство) ККУ, тобто за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 115 та ч. 2 ст. 146 ККУ.

Не можна залишити поза увагою й той факт, що в разі скоєння злочину, унаслідок якого настала смерть особи, виключається можливість досягнення примирення винного з таким потерпілим<sup>132</sup>. У разі смерті особи потерпілим у кримінальному провадженні визнається одна особа із числа близьких родичів чи членів сім'ї померлого, яка набуває статусу учасника кримінального провадження (т. зв. правонаступництво у кримінальному провадженні). Але укладення угоди про примирення з таким потерпілим, який не є безпосередньою жертвою злочину, у випадку вбивства з необережності, на наш погляд, суперечить суті цього кримінально-процесуального інституту.

Оскільки злочин було вчинено із застосуванням вогнепальної зброї, а із чотирьох обвинувачених лише один був військовослужбовцем, у діянні обвинува-

<sup>132</sup> ЄДРСР. Постанова ВП ВС від 16.01.2019 р. у справі № 439/397/17. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>



чених могли бути присутні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 ККУ (носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу). Даний злочин є тяжким, що виключало можливість укладення угоди про примирення.

### Справа Олексія Б.



#### Олексій Б.

Військовослужбовець ЗСУ, заступник командира загону спеціального призначення, підполковник.

#### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

територія військового табору в с. Варварівка Кременського району Луганської області.

Військовослужбовець ЗСУ обвинувачувався у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 1 ст. 127 (катування), ч. 1 ст. 396 (приховування злочину) ККУ.

За версією слідства, за попередньою змовою групою осіб та способом, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, позбавив волі людину. Катувач її з метою примушення потерпілого вчинити дії, що суперечать його волі, у тому числі отримання від нього відомостей та залякування. Заздалегідь не обіцяно приховав тяжкий злочин.

Хоча внаслідок незаконного позбавлення волі та заповднення тяжкого тілесного ушкодження настала смерть потерпілої особи, діяння обвинуваченого за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 146 ККУ і ч. 2 ст. 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого) ККУ, не кваліфікувалося.

Разом з обвинувальним актом 26.02.2018 р. до Кременського райсуду Луганської області надійшла угода про визнання винуватості між обвинуваченим та прокурором Ляшенком О. С., згідно з якою, обвинувачений визнав свою вину у скоєнні інкримінованих йому кримінальних порушень та зобов'язувався беззастережно визнати обвинувачення в обсязі підозри в судовому провадженні. Між сторонами було погоджено остаточну міру покарання у вигляді 5 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням.

Уже наступного дня, 27.02.2018 р., суд ухвалив вирок, яким затвердив угоду про визнання винуватості та

Частиною 7 ст. 474 КПК на суд покладається обов'язок перевірити угоду на відповідність вимогам цього Кодексу та/або закону. Суд має відмовити в затвердженні угоди, якщо умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу та/або закону, у тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди.

призначив обвинуваченому узгоджену сторонами кримінального провадження міру покарання – 5 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням<sup>133</sup>. З описово-мотивувальної частини вироку вбачається, що всі потерпілі (у кримінальному провадженні потерпілими було визнано п'ятьох осіб) надали прокурору свою згоду на укладення угоди, що є необхідною умовою для вчинення прокурором відповідної процесуальної дії. Вирок в апеляційному порядку не оскаржувався.

У процесі проведення дослідження були встановлені випадки звільнення судом обвинувачених від кримінальної відповідальності.

Водночас ці випадки, вочевидь, не є системними. Тому ми лише побічно наведемо для прикладу кілька подібних справ, щоб продемонструвати підстави та обставини, за яких особи уникали відповідальності та покарання.

У вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ, обвинувачувався **Руслан Галицький**<sup>134</sup>.

За версією слідства, з листопада 2014-го по лютий 2015 р. він брав участь у діяльності терористичної організації, зокрема, періодично здійснював охорону захопленої будівлі Горлівського міського управління ГУМВС України в Донецькій області (м. Горлівка, Донецька обл.). Входив до складу «групи швидкого реагування поліції», здійснював збройне патрулювання м. Горлівки, затримувач та незаконно позбавляв волі осіб (особи цих людей під час досудового розсліду-

<sup>133</sup> ЄДРСР. Вирок Кременського районного суду Луганської області від 27.02.2018 р. у справі № 414/396/18. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72604507>

<sup>134</sup> Номер кримінального провадження в ЄДР: 1201505000000834.

вання не встановлено), які порушували встановлений «комендантський час» та інше. Після закінчення досудового розслідування прокурор звернувся до суду з клопотанням, у якому зазначив, що підозрюваний добровільно припинив свою протиправну злочинну діяльність щодо участі та сприяння діяльності терористичної організації, не був організатором та керівником терористичної організації, добровільно повідомив правоохоронному органу про терористичну діяльність терористичної організації та про діяльність її окремих учасників, сприяв розкриттю злочинів, учинених іншими учасниками терористичної організації, у його діях немає складу будь-якого іншого злочину. Просив звільнити підозрюваного від кримінальної відповідальності. Ухвалою від 05.11.2015 р. Слов'янський міськсуд Донецької області звільнив підозрюваного від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ч. 2 ст. 258-3 ККУ, у зв'язку з добровільним повідомленням правоохоронним органам про терористичну діяльність та сприянням в її припиненні<sup>135</sup>.

Вироком Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 08.02.2016 р. був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 260 ККУ та засуджений до покарання у вигляді позбавлення волі строком на 5 років зі звільненням від відбування покарання з випробуванням, **Микола Білогур**.

Він обвинувачувався, зокрема, у тому, що з кінця травня до кінця червня 2014 р. у камуфльованому одязі та зі зброєю в руках здійснював охорону захопленої будівлі міської прокуратури, де в той період часу знаходився штаб НЗФ та утримувалися незаконно затримані особи. Вину у вчиненні злочину визнав повністю.

### 3.8. НЕПРАВИЛЬНА ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень проти цивільного населення висувалися не тільки учасникам НЗФ, а й військовослужбовцям ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України (військовослужбовцям).

Деякі з таких справ уже описано вище.

Особлива частина ККУ містить окремий розділ, присвячений злочинам, учиненим військовослужбовцями (розділ XIX «Кримінальні правопорушення проти

встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)»)<sup>136</sup>.

Так, військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, учинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Водночас кримінальні правопорушення, учинені військовослужбовцями в ході збройного конфлікту на Сході України, далеко не завжди кваліфікувалися судами як військові кримінальні правопорушення, на що звертав увагу ККС ВС (див. опис наступної справи).

#### Справа Романа Щурова, Вадима Феценка та Миколи Агапова



**Роман Щуров,**

**Вадим Феценко,**

**Микола Агапов**

Військовослужбовці  
24-го окремого штурмового  
батальйону «Айдар» (24-й ОШБ,  
в/ч А3488, пп В2950).

Дані особи обвинувачуються в незаконному позбавленні волі працівника поліції, у розбої та незаконному заволодінні транспортним засобом. Один з обвинувачених додатково обвинувачується в закінченому замаху на вбивство працівника правоохоронного органу та незаконному зберіганні наркотичних засобів без мети збуту. Ще один з обвинувачених додатково обвинувачується в погрозі вбивством та хуліганстві.

Кримінальне провадження розглядається судами з лютого 2016 р. Обвинувачені заявляли в суді про застосування до них працівниками поліції недозволених методів ведення слідства та про тиск із боку прокурора. Під вартою перебували з грудня 2015 р.

Вироком Костянтинівського районного суду Донецької області від 02.12.2017 р., залишеним без змін судом апеляційної інстанції, були визнані винними у вчиненні інкримінованих злочинів та засуджені до остаточного покарання: у вигляді 8 років 6 місяців позбавлення волі з конфіскацією частини майна – один з обвинувачених, та до покарання у вигляді

<sup>135</sup> ЄДРСР. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 05.11.2015 р. у справі № 243/10415/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53234082>

<sup>136</sup> Назва розділу XIX подається зі змінами, унесеними згідно із Законом України № 2617-VIII від 22.11.2018 р. До внесення змін розділ іменувався як «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини).

8 років позбавлення волі з конфіскацією частини майна – інші обвинувачені<sup>137</sup>.

Проте постановою ККС ВС від 05.02.2019 р. вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції були скасовані та призначено новий розгляд справи в суді першої інстанції. Суд касаційної інстанції звільнив обвинувачених з-під варти<sup>138</sup>.

Однією з основних причин скасування вироку стало те, що оцінка всіх описаних у вирокі діянь, за які було засуджено обвинувачених, здійснена з огляду на загальний суб'єкт учинення злочину, а не спеціальний, відповідно до розділу XIX ККУ «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», суб'єктом яких є військово-службовці ЗСУ<sup>139</sup>.

Станом на час підготовки звіту розгляд справи в суді першої інстанції триває.

Вина військовослужбовців у вчиненні злочинів не доведена.

### **Справа Олега Волкова та Бориса Іванова**



**Олег Волков,**

**Борис Іванов**

Один з обвинувачених –  
військовослужбовець ВЧ ПП  
В0624.

За змістом висунутого обвинувачення один з обвинувачених, будучи українським військовослужбовцем (військова частина ПП В0624), у жовтні 2014 р. зі своєю штатною зброєю (автоматом АК-74 та патронами до вказаної зброї, гранатою Ф-1), з метою тимчасово ухилитися від виконання службових обов'язків, самовільно залишив місце служби, а саме розташування табірної збору військової частини. Він зупинив легковий автомобіль із цивільною особою, та в подальшому, разом з іншим обвинуваченим, незаконно позбавили волі водія автомобіля, примусивши того відвезти їх до іншого міста. У процесі слідування через один із блокпостів були затримані правоохоронцями.

Вироком Старобільського райсуду Луганської області від 06.01.2015 р. було затверджено угоду про примирення між обвинуваченими та потерпілим. Визнано обвинувачених винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) ККУ і призначено покарання у вигляді 5 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. Звільнено обвинувачених з-під варти в залі суду<sup>140</sup>.

Зі змісту вироку вбачається, що діяння військово-службовця окремо за ст. 407 ККУ як самовільне залишення військової частини або місця служби не кваліфікувалися.

### **Справа Василя Ломакіна, Ігоря Курчевського та Олександра Крижановського**



**Василь Ломакін,**

**Ігор Курчевський,**

**Олександр Крижановський**

На час учинення  
інкримінованих злочинів –  
військовослужбовці ВЧ ПП  
В2231.

Обвинувачувалися у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 187 (розбій), ч. 2 ст. 296 (хуліганство), ч. 1 ст. 28, ч. 3 ст. 357 (незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом) ККУ. За змістом висунутого обвинувачення кримінальні правопорушення були вчинені на ґрунті побутового конфлікту з особою із числа цивільного населення.

Вину у вчиненні інкримінованих їм злочинів не визнали.

Вироком Новоайдарського районного суду Луганської області від 24.01.2019 р., залишеним без змін у частині призначеного покарання судом апеляційної інстанції, були визнані винними у вчиненні злочинів та засуджені до остаточного покарання у вигляді позбавлення волі строком на 4 роки. Звільнені від відбу-

<sup>137</sup> ЄДРСР. Вирок Костянтинівського районного суду Донецької області від 02.12.2017 р. у справі № 233/514/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70847254#>

<sup>138</sup> ЄДРСР. Постанова Верховного Суду від 05.02.2019 р. у справі № 233/514/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79745329>

<sup>139</sup> Діяння військовослужбовців за певних обставин мають кваліфікуватися за розділом XIX ККУ («Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)»).

<sup>140</sup> ЄДРСР. Вирок Старобільського районного суду Луганської області від 06.01.2015 р. у справі № 431/52/15-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42852699>



вання покарання з випробуванням<sup>141</sup>. Призначаючи відповідне покарання, суд урахував як відсутність обставин, що обтяжують покарання, так і наявність обставин, що його пом'якшують (такими обставинами суд визнав тривале виконання обвинуваченими завдань за призначенням у районі АТО на територіях Луганської та Донецької областей, наявність статусу учасника бойових дій, знаходження на утриманні малолітньої дитини в одного з обвинувачених).

### Довідково:

20.05.2021 р. Парламентом України було прийнято закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (законопроект № 2689 від 27.12.2019 р.), яким, між іншим, пропонується виключити з ККУ ст. 432 «Мародерство» та ст. 433 «Насильство над населенням в районі ведення бойових дій» (розділ XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» Особливої частини ККУ) та доповнити розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» новими статтями, які передбачають відповідальність за т. зв. *воєнні злочини* (ідеться насамперед про воєнні злочини стосовно особи, воєнні злочини проти власності, воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни, та воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни), *«злочини проти людяності»* та *«злочин агресії»*.

Закон також вводить кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, що фактично діють як військові командири, та інших начальників за кримінальні правопорушення, учинені підлеглими їм особами (за наявності ряду умов).

У випадку якщо закон буде підписаний Президентом України, кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями в ході збройного конфлікту, зазнає істотних змін<sup>142</sup>.

За загальним правилом дії закону про кримінальну відповідальність у часі кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час учинення цього діяння. Натомість згідно з правилом про зворотню дію закону про кримінальну відповідальність у часі закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримі-

нальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

Водночас згаданий вище закон пропонує доповнити Прикінцеві та перехідні положення ККУ новим розділом такого змісту: *«Якщо діяння, передбачені у ст. 437-438-5 [...] на момент їх вчинення не визнавалися злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність, проте визнавалися злочином геноциду, агресії, злочином проти людяності, воєнним злочином за міжнародним правом, то вважається, що такі діяння на час їх вчинення визнавалися такими, що є злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність»*.

Згадана норма, за наведених вище умов, дозволятиме органам досудового розслідування кваліфікувати як воєнні злочини навіть ті діяння, які були вчинені до набрання чинності закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права».

## 3.9. САМОВІДВОДИ СУДДІВ

Об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання ним своїх обов'язків. Вона проявляється не тільки у змісті винесеного рішення, а й у всіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття.

Обставини, що виключають участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні, перераховано в ст. 75 КПК, і перелік цих обставин не є вичерпним (якщо він є заявником, потерпілим і т. д., брав участь у цьому ж кримінальному провадженні як свідок, прокурор, захисник і т. д., якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження) – за наявності «інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості», суддя зобов'язаний заявити самовідвід.

Суддя не може бути відсторонений від участі в розгляді справи в тому випадку, коли жодний інший суд не може бути призначений для розгляду даної справи або через терміновий характер справи, коли зволікання в її вирішенні може призвести до серйозної судової помилки<sup>143</sup>.

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, наявність безсторонності відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ повинна визначатися за суб'єктивним та об'єктивним критеріями. За суб'єктивним критерієм беруться до уваги особисті переконання та поведінка окремого судді, тобто чи

<sup>141</sup> ЄДРСР. Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 24.01.2019 р. у справі № 419/3519/16-к. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79531426#>

<sup>142</sup> На момент підготовки звіту закон перебуває на підписі у Президента України.

<sup>143</sup> Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р., схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 р. № 2006/23 (п. 2.5.). – Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_j67#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text)

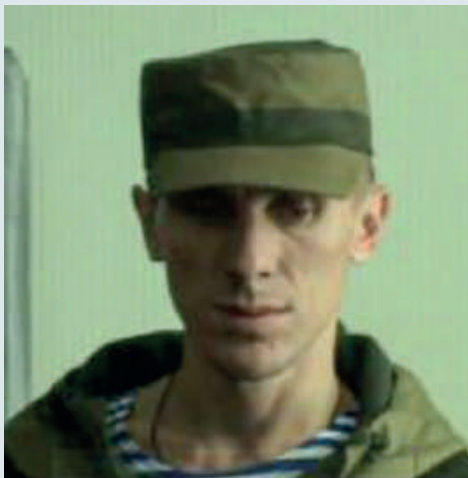
виявляв суддя упередженість або безсторонність у цій справі. Відповідно до об'єктивного критерію визначається, між інших аспектів, чи забезпечував суд та його склад відсутність будь-яких сумнівів у його безсторонності.

Моніторинг показав, що випадки самовідводів суддів у справах, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб та загалом у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, є достатньо поширеним явищем.

І хоча самовідвід судді у кримінальному процесі (за наявності для цього підстав) є цілком законною про-

цесуальною процедурою, спрямованою на дотримання загальних засад і досягнення завдань кримінального провадження, її застосування створює серйозну проблему для судового провадження. Самовідводи суддів призводять до порушення розумних строків судового провадження, до неможливості сформувати новий склад суду, що обумовлює необхідність передавання справи до іншого суду, і т. д. (у деяких випадках це спричиняє, наприклад, закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності). Тому законодавцю слід створити такі умови судового провадження, щоб необхідність самовідводів (відводів) була більше винятком, ніж правилом.

## Справа Олексія Павлова



Знімок з екрану: Олексій Павлов («Леший»).

Джерело: [jfr.org.ua](http://jfr.org.ua)

### Олексій Павлов («Леший»)

31.01.1975 р. н., уродженець Запорізької області.

Постійно проживав у м. Кадіївка (кол. Стаханов) Луганської області.

За інформацією ЗМІ, з 2007 р. очолював одну з козачих організацій у Стаханові («Станиця Кадіївська») <sup>144</sup>.

За деякими даними, 05.10.2020 р. помер від Covid-19 <sup>145</sup>.

### НМН, до функціонування яких може бути причетна особа:

будівля ГУ СБУ в Луганській області (вул. Радянська, 79, м. Луганськ). Період функціонування НМН: квітень 2014 р. – дотепер.



Знімок з екрану: Олексій Павлов (крайній справа) передає військовополоненого його батькові, що приїхав за ним до захопленого Луганського СБУ.

Джерело: YouTube-канал «Юго-ВОСТОК інформаційно-аналітичне агентство».



Знімок з екрану: Учасники батальйону «Леший».

Джерело: <https://ok.ru/profile/573653933276/pphotos/851009501404>

<sup>144</sup> Хто такий командир «Леший», який воює за «Новоросію без олігархів» (ДОСЬЄ) [Електронний ресурс] / Діпо.ua. – Режим доступу: <https://dn.depo.ua/ukr/lugansk/istoriya-polevogo-komandira-leshego-i-ego-bandformirovaniya-14082015100000>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 25.08.2015. – Дата перегляду: 13.05.2021.

<sup>145</sup> Від коронавірусу помер один з польових командирів «ЛНР» Олексій Павлов [Електронний ресурс] / Новинарня. – Режим доступу: <https://novynarnia.com/2020/10/06/vid-koronavirusu-pomer/>. – Назва з екрану. – Дата публікації: 06.10.2020. – Дата перегляду: 13.05.2021.

26.11.2019 р. до Лисичанського міськсуду Луганської області надійшов обвинувальний акт у кримінальному провадженні стосовно Олексія Павлова, обвинуваченого у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України), ч. 1 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) ККУ<sup>146</sup>.

Ухвалою від 27.01.2020 р. суд задовольнив заяву члена колегії суддів – судді Грибанової Л. О. про самовідвід. Заява була обґрунтована тим, що частина подій відповідно до матеріалів, наданих суду, відбувалася на тимчасово окупованій території України, де на теперішній час проживають діти та чоловік судді. Дані підстави, на думку судді, могли поставити під сумнів її об'єктивність та неупередженість у розгляді справи<sup>147</sup>.

15.07.2020 р. суд відмовив у задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження, оголосив розшук обвинуваченого та зупинив кримінальне провадження до розшуку обвинуваченого<sup>148</sup>.

Та сама суддя та з тих самих підстав заявила самовідвід у вже згаданій вище справі **Миколи Козиціна**. Самовідвід був задоволений колегією суддів.

У справі **Сергія Скарги, Олександра Угренинова, Олександра Овчаренка, Сергія та Олександра Тарубарових** обвинувальний акт надійшов до Лисичанського міського суду Луганської області 22.06.2017 р. Згідно з обвинувальним актом, обвинувачені, перебуваючи у складі непередбаченого законом збройного формування, поміж іншим, переміщувалися по вулицях м. Лисичанська Луганської області на автомобілях без державних номерів та виявляли осіб чоловічої

статі. Із застосуванням насильства, небезпечного для життя або здоров'я потерпілих, або з погрозою застосування такого насильства, із застосуванням автоматичної вогнепальної зброї, викрадали та утримували людей на території колишнього Лисичанського м'ясокомбінату, з метою здійснення їх експлуатації, що полягала у примусовій безоплатній праці даних осіб на території блокпосту (на певний період часу або до отримання грошової винагороди у вигляді викупу від родичів).

Ухвалою колегії суддів від 18.07.2017 р. було задоволено заяву головуєчого судді Луньової Д. Ю. про самовідвід. Заява була обґрунтована тим, що вона є уродженкою Сорокинського (кол. Краснодонського) району Луганської області, зареєстрована та постійно проживала на території відповідного району та має статус ВПО. На окупованій території залишилася проживати її непрацездатна баба, яку постійно навідує мати, перетинаючи лінію розмежування. Також вона та її чоловік мають нерухоме майно на території м. Луганська. На думку судді, у неї є підстави вбачати, що обвинувачені можуть чинити тиск на неї через близьких родичів, захистити яких на непідконтрольній території не вбачається можливим. Крім того, суддя подала заяву до ЄСПЛ щодо РФ про руйнування її житла, а також є потерпілою у кримінальному провадженні, яке розслідується за ч. 1 ст. 258 ККУ.

Ухвалою колегії суддів від 26.09.2017 р. було задоволено клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження. Вироком суду від 26.02.2018 р. обвинувачені були визнані винними у вчиненні інкримінованих їм кримінальних правопорушень та засуджені до покарання у вигляді 12 років



Знімок з екрану: Сергій та Олександр Тарубарови разом із батьком, 2015 р.

Джерело: <https://myrotvorets.center>



Знімок з екрану: Лисичанський м'ясокомбінат, 2020 р.

Джерело: <https://vk.com>

<sup>146</sup> Номер кримінального провадження в ЄДР: 22018130000000305.

<sup>147</sup> ЄДРСР. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 27.01.2020 р. у справі № 415/9783/19. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87158817>

<sup>148</sup> ЄДРСР. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 15.07.2020 р. у справі № 415/9783/19. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90425746>



позбавлення волі з конфіскацією всього майна. Вирок суду в апеляційному порядку не оскаржувався<sup>149</sup>.

У наведених вище справах наявність підстав для самовідводу суддів (проживання близьких родичів на окупованій території) не викликає особливих зауважень.

Водночас існують окремі справи, у яких колегії суддів не знаходили підстав для задоволення самовідводів. Прикладом такої справи може слугувати вже згадана вище **справа Віктора Шаткова**.

У процесі розгляду цієї справи, у травні 2019 р., головуючий суддя Половинка В. О. заявив самовідвід. Послався на те, що ДБР здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактами постановлення ним завідомо неправосудних рішень за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 375 ККУ, у якому процесуальне керівництво здійснює прокурор відділу ГПУ. Обвинувачення у кримінальному провадженні щодо В. Шаткова підтримують прокурори Головної військової прокуратури ГПУ. На думку судді, зазначені обставини виключають його участь

як судді у кримінальному провадженні стосовно обвинуваченого. Проте колегія суддів (двоє інших суддів зі складу колегії суддів) ухвалою від 28.05.2019 р. відхилила заяву головуючого судді про самовідвід як необґрунтовану<sup>150</sup>. Розгляд справи продовжився.

Подібне рішення колегії суддів є скоріше винятком, ніж правилом. В абсолютній більшості досліджених випадків колегії суддів задовольняли заяви колег про самовідвід, що часто ускладнювало подальший розгляд справи (виникала необхідність передання справи до іншого суду тощо).

Не ставлячи під сумнів законність та обґрунтованість подібних рішень, зазначимо лише, що розгляд справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, судами, територіально розташованими на підконтрольній Уряду України території Донецької та Луганської областей, що в більшості своїй укомплектовані суддями, які є ВПО, мають близьких родичів та/або майно на тимчасово окупованій території, створює перешкоди для швидкого та неупередженого судового розгляду справи.

---

<sup>149</sup> ЄДРСР. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 26.02.2018 р. у справі № 415/3619/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72688616>

<sup>150</sup> ЄДРСР. Ухвала Сватівського районного суду Луганської області від 28.05.2019 р. у справі № 642/6196/17. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82112728>

# ВИСНОВКИ

1. Досудові розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб у ході збройного конфлікту на Сході України, здійснюються здебільшого неефективно, безпланово та безсистемно.

Абсолютна більшість проаналізованих розслідувань не відповідають таким критеріям ефективного розслідування, як оперативність і розумна швидкість, а також ретельність розслідування.

Після звільнення з незаконних місць несвободи (тимчасово окупована територія) людей зазвичай опитують (допитують) співробітники СБУ (люди в основному не можуть повідомити, у якому процесуальному статусі). Водночас після цього їх місяцями, а часто й роками не допитують як потерпілих у кримінальних провадженнях, порушених за фактом їх зникнення. Ті допити, які все ж таки проводяться, відбуваються в основному досить формально й поверхнево.

Системним явищем є істотні затримки з допитом свідків, призначенням судово-медичних експертиз, затримки зі збиранням інших доказів, що в кінцевому підсумку матиме негативні наслідки для встановлення осіб, які вчинили відповідні кримінальні правопорушення, та доведення їх винуватості. Потерпілі не зможуть отримати відшкодування завданої шкоди.

Так само системною є відсутність вчасно висунутих та чітко сформульованих слідчих версій, які б відпрацьовувалися в ході розслідування та були б основою для складання плану розслідування.

Відомо про щонайменше два випадки, коли слідчі закривали кримінальне провадження через нібито відсутність у діянні складу кримінального правопорушення.

В одному із цих випадків слідчий послався на відсутність доказів перебування потерпілого в незаконних місцях несвободи, фактично перекинувши на потерпілого свій обов'язок із доказування обставин кримінального правопорушення (часу, місця, способу вчинення кримінального правопорушення та інших обставин). В іншому випадку слідчий вважав (принаймні це вбачається зі змісту постанови), що озброєні учасники НЗФ позбавили свободи трьох потерпілих та тримали їх дев'ять днів в ув'язненні неумисно і не маючи корисливого або іншого мотивів. В обох випадках постанови були скасовані прокурорами як незаконні.

Право потерпілих на участь у розслідуванні, як правило, ігнорується.

У більшості випадків потерпілі не мають істотних проблем з ознайомленням із матеріалами досудового розслідування. Водночас ситуація з їх клопотаннями про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій виглядає інакше.

Типовими є ситуації, коли слідчі всупереч вимогам закону залишають такі клопотання без відповіді (прокурори – перенаправляють слідчим), або клопотання задовольняють (часто з абстрактними формулюваннями), але слідчі дії згодом фактично не проводять або проводять достатньо формально та поверхово.

Незаконне позбавлення свободи (зникнення безвісти) відбувалося не лише на тимчасово окупованій території, а й на території, підконтрольній Уряду України. Ураховуючи географічний (наближеність до лінії зіткнення), часовий (період АТО/ООС) та суб'єктний (зникали переважно молоді чоловіки та/або жінки) фактори, до таких зникнень із високою часткою ймовірності можуть бути причетні окремі вже колишні працівники міліції або діючі працівники поліції, зокрема й ті, які наразі можуть обіймати керівні посади в органах НПУ. Водночас версія про причетність до кримінальних правопорушень працівників міліції/поліції, як правило, не висувається і слідчим та/або оперативним шляхом не перевіряється, а кримінальні провадження продовжують розслідуватися територіальними органами НПУ, що, безумовно, може впливати на повноту та неупередженість досудового розслідування.

2. Нагляд за дотриманням законів під час проведення досудових розслідувань у справах даної категорії (процесуальне керівництво досудовими розслідуваннями) здійснюється неефективно.

Більшість матеріалів кримінальних проваджень, які стали предметом дослідження, або взагалі не містять вказівок процесуальних керівників, або такі вказівки є достатньо поверховими. Стан виконання наданих вказівок зазвичай належним чином не контролюється, унаслідок чого більшість вказівок залишаються невиконаними.

Такий стан речей притаманний й іншим кримінальним провадженням. Він не залежить від виду кримінального правопорушення та очевидно пов'язаний з інституційними проблемами в структурі прокуратур, зокрема, з надмірною завантаженістю прокурорів.

Звертає на себе увагу також той факт, що серед кримінальних проваджень, які виступали предметом дослідження, у жодному провадженні керівник відповідної прокуратури не проводив заміну прокурора (групи прокурорів) з підстав неефективного здійснення нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування (навіть у тих провадженнях, у яких неефективне здійснення нагляду не викликає розумних сумнівів).

3. Установлений у КПК механізм спеціального судового провадження (*in absentia*) стосовно підозрюваних (обвинувачених), які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО/ООС, є неефективним і на практиці фактично не працює (за деякими винятками).

Однією з основних причин такого стану речей, на наше переконання, є норма ч. 2 ст. 392 КПК, яка унеможливує окреме апеляційне оскарження ухвали суду про відмову в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження у кримінальному провадженні, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

4. Незважаючи на те, що збройний конфлікт в Україні триває вже восьмий рік і обміни утримуваними особами відбувалися неодноразово, Парламент України так і не спромігся внести необхідні зміни до кримінального процесуального законодавства, щоб унормувати процес обміну утримуваними особами.

Звільнення осіб, які обвинувачуються державою у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, що часто супроводжувалися вбивствами (загибеллю) людей, здійснюється не на підставах та у спосіб, що передбачені законами України, а на підставі політичних домовленостей.

Судовий розгляд у таких справах не доводиться до кінця, і вирокі (обвинувальні чи виправдувальні) не ухвалюються, що підриває довіру громадян (зокрема, потерпілих) до державних інституцій (прокуратури, суду).

5. Під час судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб, має місце порушення розумних строків судового провадження.

Водночас порушення розумних строків є системною проблемою українського судочинства і характерне для будь-якої категорії кримінальних проваджень, незалежно від виду кримінального правопорушення.

Детальний аналіз перебігу судових проваджень у справах, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб, дозволяє констатувати наявність двох протилежних тенденцій.

Перша тенденція полягає в тому, що ті кримінальні провадження, у яких обвинуваченими виступають рядові учасники НЗФ, розглядаються судами в основному з дотриманням розумних строків та з ухваленням вироків (як правило, обвинувальних).

Натомість друга тенденція полягає в тому, що кримінальні провадження, у яких фігурують відомі широкому загалу учасники НЗФ, розглядаються судами з очевидним порушенням розумних строків і здебільшого без ухвалення вироку (розгляд справи не доводиться до кінця).

6. Призначаючи покарання, суди не завжди повною мірою враховують ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Часто суди призначали більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, застосовуючи ст. 69 ККУ та враховуючи нібито наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, хоча з встановлених судом фактичних обставин справи наявність таких підстав для стороннього незалежного спостерігача виглядає досить сумнівною.

Типовою є ситуація призначення покарання з таким обчисленням строку позбавлення волі, щоб на момент ухвалення (проголошення) вироку, з урахуванням строку попереднього ув'язнення, підсудний був звільнений з-під варти як такий, що його фактично відбув.

7. У деяких випадках судами ухвалювалися виправдувальні вирокі у справах про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які можуть бути причетними до незаконного позбавлення свободи цивільних осіб.

Детальне дослідження змісту цих вироків викликає розумні сумніви в їх законності, обґрунтованості та вмотивованості.

Критика висновків суду про доведеність або недоведеність стороною обвинувачення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, вбачатиметься некоректною без ознайомлення з наданими сторонами доказами.

Водночас подальший розвиток подій у досліджуваних кримінальних провадженнях (наприклад, ухилення обвинувачених від участі в апеляційному перегляді справи після звільнення з-під варти в суді першої інстанції) дає підставу для висновку про ймовірну помилковість виправдувального вироку.

8. Неконкретність висунутого прокурорами обвинувачення часто стає підставою для повернення судами обвинувальних актів прокурорам.



За висновками суддів, обвинувальні акти не містять викладу фактичних обставин кримінального правопорушення та/або правової кваліфікації кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті ККУ та/або формулювання обвинувачення. Найчастіше йдеться про відсутність в обвинувальних актах відомостей про дату, місце, спосіб учинення кримінального правопорушення, які становлять його об'єктивну сторону та підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Повернення обвинувальних актів прокурорам більш притаманне тим кримінальним провадженням, у яких обвинуваченими виступають відомі широкому загалу учасники НЗФ. Випадки повернення обвинувальних актів у справах за обвинуваченням рядових учасників НЗФ зустрічаються значно рідше.

Ухвали судів першої інстанції про повернення обвинувальних актів прокурорам часто скасовуються в апеляційному порядку як помилкові, але даний факт, на наш суб'єктивний погляд, є скоріше наслідком лояльного ставлення до сторони обвинувачення, ніж відповідає об'єктивному стану речей.

9. Не рідкими є випадки затвердження судами угод (про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості), законність яких викликає розумні сумніви. У результаті укладених угод обвинувачені звільнялися від відбування покарання з випробуванням.

Наприклад, часто суди не звертали уваги на допущену стороною обвинувачення неправильну правову кваліфікацію кримінального правопорушення, яке насправді є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди.

У деяких випадках, як здається, судами недостатньо ретельно досліджувалася добровільність згоди потерпілих на укладення угоди (тобто не встановлювали, чи не є раптом згода наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді).

10. Зафіксовано випадки звільнення судом обвинувачених від кримінальної відповідальності або від покарання, а також випадки закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення. Водночас ці випадки не є системними.

Йдеться, наприклад, про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 258-3 ККУ, у зв'язку з добровільним повідомленням правоохоронним органам про терористичну діяльність та сприянням в її припиненні.

Звільнення обвинувачених від відбування покарання відбувалося на підставі ст. 75 ККУ (з випробуванням) шляхом установлення іспитового строку, у тих випадках, коли суд доходив висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання.

У випадках із закриттям кримінального провадження у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення, мотиви такого рішення прокурора були невідомі (в ухвалі суду не зазначалися). Можна припустити, що це було пов'язане з відсутністю достатніх доказів для доведення винуватості особи.

11. Обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень проти цивільного населення висувалися не тільки учасникам НЗФ, а й військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України (військовослужбовцям).

Водночас кримінальні правопорушення, учинені військовослужбовцями в ході збройного конфлікту, не завжди кваліфікувалися судами як військові кримінальні правопорушення, на що звертав увагу ККС ВС.

12. В одній зі справ, яка виступала предметом дослідження, обвинувачені заявляли в суді про застосування до них працівниками поліції недозволених методів ведення слідства та про тиск із боку прокурора, але відповідні заяви, як нам здається, не були перевірені судом належним чином.

13. У справах, пов'язаних із незаконним позбавленням свободи цивільних осіб, та загалом у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, поширеним явищем є самовідводи суддів.

В абсолютній більшості випадків колеги суддів задовольняють заяви колег про самовідвід, що часто ускладнює подальший розгляд справи (виникає необхідність передання справи до іншого суду тощо).

Розгляд справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, здебільшого здійснюється судами, територіально розташованими на підконтрольній Уряду України території Донецької та Луганської областей, що в більшості своїй укомплектовані суддями, які є ВПО, мають близьких родичів та/або майно на тимчасово окупованій території.

# РЕКОМЕНДАЦІЇ

## Верховній Раді України:

1. Удосконалити механізм спеціального судового провадження (in absentia) з урахуванням існуючої судової практики судів першої інстанції, зокрема, але не виключно, доповнивши норму ч. 2 ст. 392 КПК положенням про право прокурора та потерпілого оскаржити в апеляційному порядку ухвалу суду про відмову в задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження у кримінальному провадженні, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

2. Унести зміни до кримінального процесуального законодавства, спрямовані на унормування процесу обміну утримуваними особами.

3. Унести зміни до ст. 32 КПК (територіальна підсудність), змінивши територіальну підсудність справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, або їх окремих категорій (наприклад, тих, за якими здійснювалося спеціальне досудове розслідування) та визначити підсудність (на підставі іншого критерію) за судами, розташованими за межами територій Донецької та Луганської областей.

Самовідводи суддів у даній категорії справ є цілком прогнозованими, і законодавцю слід приділити особливу увагу зазначеній проблемі.

4. Унести зміни до ст. 303 КПК, передбачивши право потерпілого на досудовому провадженні оскаржити слідчому судді бездіяльність слідчого, яка призводить до неефективного досудового розслідування. Одночасно в ст. 3 КПК (визначення основних термінів Кодексу) або в іншій статті чи шляхом доповнення Кодексу новою статтею слід закріпити законодавче визначення терміна «неефективне досудове розслідування» та встановити критерії, які максимально чітко дозволятимуть слідчому судді надавати оцінку ефективності розслідування.

5. Шляхом унесення змін до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» або шляхом прийняття окремого закону прямо передбачити право потерпілого – фізичної особи (від будь-якого виду злочину або злочинів проти життя та здоров'я особи, злочинів проти волі, честі та гідності особи,

злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо) на відшкодування за рахунок коштів державного бюджету моральної шкоди у випадку неефективного досудового розслідування в його справі.

## Судам:

1. Ураховуючи наявний у суспільстві запит на притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом на Сході України, суворо дотримуватися розумних строків судового провадження у відповідних справах згідно з положеннями, установленими ст. 28 КПК (розумні строки), зокрема, правила, відповідно до якого кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно та розглянуто в суді першочергово.

У кожній справі, керуючись нормами закону, необхідно з'ясовувати всі обставини інкримінованих обвинуваченим кримінальних правопорушень, доводити судовий розгляд до кінця та ухвалювати обвинувальний або виправдувальний вирок, а не діяти всупереч нормам закону, створюючи умови, які дозволяють обвинуваченим уникати відповідальності.

2. Ретельно розглядати клопотання прокурорів про здійснення спеціального судового провадження та не допускати необґрунтованих відмов у задоволенні відповідних клопотань.

У випадку відмови в задоволенні відповідного клопотання належним чином мотивувати своє рішення, приділяючи при цьому увагу обставинам конкретної справи.

3. Призначаючи покарання, слід повною мірою враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, уникаючи штучного створення ситуації, коли покарання призначається таким чином, щоб на момент ухвалення (проголошення) вироку, з урахуванням строку попереднього ув'язнення, підсудний був звільнений з-під варти як такий, що його фактично відбув.

4. Під час затвердження угод (про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості) у даній категорії справ приділя-

ти більше уваги дослідженню питання добровільності згоди потерпілих на укладення угоди.

Слід уникати формального ставлення до угод та більш ретельно перевіряти їх на відповідність вимогам закону, відмовляти в затвердженні угоди, якщо умови угоди суперечать вимогам закону, у тому числі допущено неправильну правову кваліфікацію кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди.

### **Офісу Генерального прокурора та підпорядкованим прокуратурам (обласним, окружним, спеціалізованим):**

1. Створити Реєстр проваджень про кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним позбавленням свободи цивільних осіб (можливо, використавши як приклад позитивні моменти роботи Реєстру проваджень про злочини, пов'язані з перешкоджанням проведенню мирних акцій протесту, які відбулися в Києві та інших містах України в період листопада 2013 р. – лютого 2014 р.), за допомогою якого інформувати потерпілих (громадськість) про стан здійснення досудових розслідувань та хід судових проваджень у відповідних справах, про права потерпілих і т. д.

2. Окремим наказом звернути увагу прокурорів (процесуальних керівників) на необхідність посилення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом, зокрема: на необхідність у рамках процесуального керівництва досудовим розслідуванням із розумною періодичністю надавати слідчим обов'язкові для виконання обґрунтовані вказівки щодо проведення конкретних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у чітко визначені законом або прокурором строки; сумлінно контролювати виконання слідчими відповідних вказівок; на необхідність ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого у випадку неефективного розслідування.

3. Звернути увагу керівників прокуратур на необхідність проводити на підставі ч. 3 ст. 37 КПК заміну прокурора (групи прокурорів) у випадку неефективного здійснення нагляду за дотриманням законів під час проведення досудових розслідувань.

4. Урахувати у своїй роботі існуючу тенденцію повернення судами першої інстанції обвинувальних актів прокурорам (у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом) з причини неконкретності висунутого обвинувачення та невідповідності обвинувальних актів іншим вимогам КПК, звернувши увагу прокурорів на

необхідність перед затвердженням обвинувального акта у справах даної категорії та до його передання до суду приділяти більше уваги питанням конкретності висунутого обвинувачення, уважно досліджувати обвинувальний акт на відповідність іншим вимогам КПК.

5. Максимально ретельно підходити до підготовки клопотань про здійснення спеціального судового провадження.

### **Слідчим підрозділам НПУ та СБУ:**

1. Звернути увагу слідчих:

- на необхідність дотримання таких критеріїв ефективного розслідування, як оперативність і розумна швидкість, ретельність, незалежність, участь потерпілих у розслідуванні;

- на недопустимість необґрунтованих затримок у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, у тому числі тих, що мають бути проведені за клопотаннями потерпілих;

- на недопустимість залишення без розгляду (відповіді) клопотань потерпілих про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також на необхідність надання відповіді у визначені ст. 220 КПК строки та форми;

- на недопустимість необґрунтованих (немотивованих) відмов потерпілим у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

2. Урахувати у своїй роботі існуючу тенденцію повернення судами першої інстанції обвинувальних актів прокурорам (у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом) з причини неконкретності висунутого обвинувачення та невідповідності обвинувальних актів іншим вимогам КПК, звернувши увагу слідчих на необхідність під час складання обвинувальних актів у справах даної категорії приділяти більше уваги питанням конкретності висунутого обвинувачення.

3. Звернути увагу керівників органів досудового розслідування на необхідність відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування в разі неефективного досудового розслідування.

4. Спільно з Офісом Генерального прокурора та науково-дослідними установами сфери МВС України напрацювати та довести до відома слідчих підрозділів окремі криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройним конфліктом на Сході України. Під час розроблення відповідних методик урахувати міжнародний досвід розслідування злочинів, учинених в умовах збройних конфліктів.





## СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ (СЦГІ)

<http://totalaction.org.ua/>

**Місія:** розвивати та підтримувати здатність українського суспільства відповідати на виклики часу, базуючись на принципах прав людини, демократії та верховенства права через освіту, адвокацію та дослідницьку діяльність.

**Цінності:** СЦГІ діє на основі таких організаційних цінностей: повага до людської гідності, віра у здатність та право кожного впроваджувати зміни, послідовність – відповідність діяльності проголошеним цінностям та чесність; прозорість та відкритість; прагнення до змін; орієнтація на результат; взаємопідтримка; співпраця; інноваційні підходи, компетентність та якість.

### **Основні напрямки проектної діяльності:**

- 1) документування грубих порушень прав людини, що сталися під час збройного конфлікту на Донбасі; особлива увага – на фактах документування сексуального та гендернообумовленого насильства;
- 2) сприяння відновленню миру на Сході України.

**Цільова аудиторія:** особи, які постраждали внаслідок грубих порушень прав людини, скоєних під час військового конфлікту на Сході України; громадські лідери – представники організацій громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування та державної влади, журналісти.

### **Наші послуги:**

- документування грубих порушень прав людини, що сталися під час збройного конфлікту на Донбасі;
- безкоштовна правова допомога, у т. ч. представництво інтересів у суді для постраждалих під час збройного конфлікту на Сході України;
- просвітницькі та освітні програми щодо відновлення миру, пропагування «культури пам'яті»;
- тренінгові заняття та навчальні семінари на теми: документування порушень прав людини, представництво та захист інтересів, участь громадськості в ухваленні рішень, залучення фінансування, розвиток місцевих громад і територій тощо;
- розроблення та публікація просвітницьких, навчальних і методичних матеріалів за напрямками роботи організації;
- інформаційна підтримка, консультаційні та бібліотечні послуги для представників цільової аудиторії організації.

### **Контакти:**

Вул. Ризька, 73-г, 25-й поверх, ТМ-17, м. Київ, 04060, Україна.

Тел.: +38 (044) 578-14-38, + 38 (063) 640-96-40.

E-mail: [eucsi@eucsi.org](mailto:eucsi@eucsi.org)

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

**«В АТМОСФЕРІ БЕЗКАРНОСТІ:  
ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ,  
ПРИЧЕТНИХ ДО НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ  
ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ»**

**Автори:**

В. Смірнов  
В. Щербаченко

**Обкладинка**

С. Захаров

Формат 60x84 1/8. Тираж 200 прим. Ум. друк. арк. Зам. № 53

**Виготовлювач:**

Видавець Ямчинський Олександр Васильович  
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів  
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №6554,  
видане Державним комітетом телебачення  
і радіомовлення України 26.12.2018р.  
Формат 60x84 1/8. Наклад 200 прим. Ум. друк. арк. 4,8. Замовлення № 53  
м. Київ, вул. Предславинська, 28 оф.0

